

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

ISSN 2521-1293 (друкована версія)

ICV 2021 = 67.23

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2023-36-1-166

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23853-13693ПР від 03.04.2019*

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського.**

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 36

Вінниця – 2023

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (друкована версія)
ICV 2021 = 67.23
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2023-36-1-166

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. І. Я. Завальнюк. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2023. Вип. 36. 166 с.

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (додаток 5 до наказу Міністерства освіти і науки України 24.09.2020 № 1188).

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 11 від 21.06.2023 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (головний редактор);
Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (заступник головного редактора);
Амеліна С. М., доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ);
Барань Є. Б., кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);
Газдаг В. В., доктор філософії з галузі «Гуманітарні науки» Філологія, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);
Городенська К. Г., доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України, м. Київ);
Забужанська І. Д., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Іваницька Н. Б., доктор філологічних наук, професор (Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця);
Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Капранов О., кандидат філологічних наук, доцент, асоційований професор університетського коледжу («Норвезький педагогічний університет NLA», м. Осло, Норвегія);
Петров О. О., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Рамбішевська Д., доктор габілітат, професор (Інститут славістики Польської академії наук, м. Варшава, Польща);
Романюк С., доктор габілітат, професор (Варшавський університет, м. Варшава, Польща);
Сікора К., доктор габілітат, професор (Ягеллонський університет, м. Краків, Польща);
Хаасе Х., кандидат філологічних наук, професор (Університет Яна Євангеліста Пуркіне, м. Усті-над-Лабою, Чехія);
Черничко С. С., доктор філологічних наук, професор (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);
Шинкарук В. Д., доктор філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ);
Прокопчук Л. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (відповідальний секретар).

РЕЦЕНЗЕНТИ

Зелінська О. Ю., доктор філологічних наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань);
Мацьків П. В., доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич).

Адреса редакційної колегії:

21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. (0432) 275-589.
e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukzapmovoznastvo>.

Статті подано в авторській редакції.

Під час використання матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

УДК 80/82 (062.522)

© Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, 2023
© Автори статей, 2023

Ministry of Education and Science of Ukraine

**Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University**

ISSN 2521-1293 (print)

ICV 2021 = 67.23

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2023-36-1-166

*Certificate of registration of a printed
media outlet*

Series KB No. 23853-13693ПП of 03.04.2019

**SCIENTIFIC NOTES
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University**

**Series: Philology
(Linguistics)**

No. 36

Vinnytsia – 2023

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (print)
ICV 2021 = 67.23
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-1-166

B 48 Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics) : collection of scientific works / Editor-in-Chief Inna Zavalniuk. Vinnytsia : "Firma Planer" LLC, 2023. No. 36. 166 p.

Approved as a printed periodical to the list of scientific professional editions of Ukraine (category «B») (addition 5 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 24.09.2020 No. 1188).

Recommended by the Academic Council
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
minutes of a meeting No. 11 of 21.06.2023

EDITORIAL BOARD

Zavalniuk I., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Editor-in-Chief);

Horofianiuk I., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Coordinating Editor);

Amelina S., doctor of pedagogical sciences, candidate of philological sciences (Ph.D.), professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine);

Baran E., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine)

Csernicsko I., doctor of philological sciences, professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine);

Gazdag V., doctor of Philosophy of field of the Humanitarian Science Philology, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine);

Haase C., PhD, professor (Purkyne University Usti nad Labem, Usti nad Labem, Czech Republic);

Horodenska K., doctor of philological sciences, professor (Institute of the Ukrainian Language of Ukrainian National Academy of Science, Kyiv, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Kapranov O., PhD, associate professor (NLA University College, Oslo, Norway);

Petrov O., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Rambishevskaya D., doctor habilitat, professor (Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland);

Romanyk S., doctor habilitat, professor (University of Warsaw, Warsaw, Poland);

Shynkaruk V., doctor of philological sciences, professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine);

Sikora K., doctor habilitat, professor (The Jagiellonian University, Krakow, Poland);

Zabuzhanska I., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Prokopchuk L., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Assistant Editor).

REVIEWERS

Zelinska O., doctor of philological sciences, professor (Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine);

Matskiv P., doctor of philological sciences, professor (Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych, Drohobych, Ukraine).

Address of Editorial Board:

Faculty of Philology and Journalism named after Mykhailo Stelmakh of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ostrozhskogo St., 32, Vinnytsia, Ukraine, 21101;
tel. +380(0432)275589; e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukzapmovoznavstvo>.

УДК 80/82 (062.522)

© Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical
University, 2023

© Authors of articles, 2023

ЗМІСТ

I. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації.....	9
Навальна Марина, Костусяк Наталія, Межов Олександр	
Субстантивно-атрибутивні моделі творення вторинних номінацій у медійних текстах...	9
Павлюк Олексій	
Функціональні аспекти релігійної лексики в навчальних посібниках польської мови (Hurra!!! Po polsku 1,2,3).....	21
II. Лінгвістика тексту. Стилiстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць	30
Баган Мирослава, Заскалета Валентина	
Типологія порівняльних конструкцій за модулем порівняння (на матеріалі роману-колажу із стихій життя Дмитра Кешелі «Родаки»).....	30
Завальнюк Інна, Іваницька Ніна	
Стильові властивості употужнення ознаки «однорідність» у структурі простого речення сучасної української літературної мови.....	40
Козловська Лариса	
Лінгвософія <i>часу</i> в сучасній українській поезії.....	53
Маленко Олена	
Апперцепція й асоціація в читацькій верифікації поетичного образу.....	61
Соболь Лілія	
Мовний образ борця за українську державність в поезії Олега Ольжича.....	70
Сюта Галина	
Лексико-семантичне поле «відповідальність» в українському поетичному дискурсі періоду війни.....	76
III. Мова сучасних ЗМІ.....	84
Каленич Володимир	
Образність журналістського мовлення в регіональній пресі.....	84
Кірієнко Мирослава	
Мовленнєва реалізація локальної стратегії встановлення і підтримування контакту: тактика фасцинації (на матеріалі програми Ларрі Кінга).....	92
Кухар Ніна	
Вербальні вияви агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей).....	99
IV. Проблеми діалектології та ономастики.....	107
Гіresh-Ласлов Корнелія, Матей Рейка, Товт-Орос Еніке	
Використання багатомовності. Мовний ландшафт закладів торгівлі в румунських та угорських населених пунктах Закарпаття.....	107

Павликівська Наталія

Військові псевдоніми: семантико-мотиваційний аналіз..... 126

Прадід Юрій

Особливості творення прізвищ, похідних від прізвища *зірка*, та їхня територіальна поширеність..... 137

V. Перекладознавство та міжкультурна комунікація..... 149

Ковальчук Людмила, Киричук Лариса, Літкович Юлія

Особливості перекладу неологізмів у медіатекстах воєнного часу..... 149

РЕЦЕНЗІЇ..... 157

Гороф'янюк Інна

Українська для іноземців небезінтересно: рецензія на підручник для студентів польських ВИШів «Українська мова в бізнесі. Підручник для студентів. Рівень C2» С. Романюк, Л. Колібаби (Варшава, 2023)..... 157

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ 161

CONTENTS

I. Functional semantics of lexical units. The theory of nomination	9
Navalna Maryna, Kostusiak Nataliia, Mezhov Oleksandr	
Substantive-attributive formation models of secondary nominations in media texts.....	9
Pavlyuk Oleksiy	
Functional aspects of religious vocabulary in Polish language textbooks (Hurra!!! Po Polsku 1,2,3).....	21
II. Text linguistics. Stylistic and contextual manifestations of lexical and grammatical units.....	30
Bahan Myroslava, Zaskaleta Valentyna	
Typology of comparative constructions according to the comparison module (based on the material of the novel-collage by Dmytro Keshelia «Relatives»).....	30
Zavalniuk Inna, Ivanytska Nina	
Style properties of strengthening the feature of «homogeneity» in the structure of the simple sentence in modern Ukrainian literary language.....	40
Kozlovskaya Larysa	
Linguosophy of <i>time</i> in modern Ukrainian poetry.....	53
Malenko Olena	
Apperception and association at reader verification of the poetic image.....	61
Sobol Liliia	
Language image of the fighter for the ukrainian state in the poetry of Oleh Olzhych.....	70
Siuta Halyna	
Lexico-semantic field «responsibility» in the Ukrainian poetic discourse of the war period....	76
III. The language of modern media	84
Kalenych Volodymyr	
Imagery of journalistic speech in the regional press.....	84
Kirienko Myroslava	
Speech implementation of the local strategy of establishing and maintaining contact: tactic of fascination (based on Larry King's talk show).....	92
Kukhar Nina	
Verbal manifestations of aggression in social networks (based on the questionnaire materials of higher education applicants of teaching specialties).....	99
IV. Issues of dialectology and onomastics	107
Hires-László Kornélia, Máté Réka, Tóth-Orosz Enikő	
Language and economy: Linguistic landscape of enterprises in bilingual settlements of Transcarpathia.....	107
Pavlykivska Natalia	
Military aliases: semantic and motivation analysis.....	126

Pradid Yuri

Features of the creation of surnames derived from the surname <i>zirka</i> and their territorial distribution.....	137
--	-----

V. Translation studies and intercultural communication	149
---	------------

Kovalchuk Liudmyla, Kyrychuk Larysa, Litkovych Yuliia

Translation peculiarities of neologisms in wartime media texts.....	149
---	-----

REVIEWS	157
----------------------	------------

Horofianiuk Inna

Ukrainian is not uninteresting for foreigners: a review of the textbook for students of Polish higher education institutions " <i>Ukrainian language in business. Textbook for students. Level C2</i> " S. Romanyuk, L. Kolibaby (Warsaw, 2023).....	157
--	-----

INFORMATION FOR AUTHORS	161
--------------------------------------	------------

I. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ. ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ

УДК 811.161.2'367.4:[316.77:3МІ
DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-9-21

СУБСТАНТИВНО-АТРИБУТИВНІ МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ У МЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ

Марина Навальна

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15
e-mail: mnavalna@gmail.com
ORCID 0000-0002-5064-3122

Наталія Костусяк

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Україна, м. Луцьк, просп. Волі, 13
e-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9795-6038

Олександр Межов

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Україна, м. Луцьк, просп. Волі, 13
e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
ORCID 0000-0002-5299-417X

*У статті схарактеризовано субстантивно-атрибутивні словосполучення з опорним іменником **фронт** у контексті міждисциплінарних зрушень, стилістичного й комунікативно-прагматичного потенціалу; докладно описано вторинні номінації, у яких підпорядковані прикметники конкретизують семантичний потенціал головного слова; виявлено, що двокомпонентні синтаксичні одиниці аналізованого різновиду представлені в різних за тематикою газетних публікаціях, які інформують про широкий спектр діяльності людей, а їхня спільність полягає в акцентуванні на об'єднанні й згуртованості українців, причетних до різних професійних сфер.*

Ключові слова: вторинна номінація, лексема, словосполучення, іменник, прикметник, українська мова, мова масмедіа, засоби масової інформації.

SUBSTANTIVE-ATTRIBUTIVE FORMATION MODELS OF SECONDARY NOMINATIONS IN MEDIA TEXTS

Maryna Navalna

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
15, Heroiv Oborony Str., Kyiv, Ukraine
e-mail: mnavalna@gmail.com,
ORCID 0000-0002-5064-3122

Nataliia Kostusiak

Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli Ave, Lutsk, Ukraine
e-mail: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9795-6038

Oleksandr Mezhov

Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli Ave, Lutsk, Ukraine
e-mail: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua
ORCID 0000-0002-5299-417X

Introduction. *The article explores the conditions for the activation of military lexemes and identifies the peculiarities of their penetration into various media texts on different topics. Among the main external factors of linguistic dynamics, the full-scale Russian-Ukrainian war is mentioned. It is revealed that a significant number of words have entered the Ukrainian information space, which have undergone an expansion of their semantic structure, acquired features of inter-thematic diffusion and new stylistic shades, opening up prospects for their multi-aspect linguistic interpretation.*

Purpose. *The purpose of the article is to characterize substantive-attributive expressions with the noun “front” as the anchor in the context of inter-thematic shifts, stylistic and communicative-pragmatic potential. The factual material corpus includes publications of all-Ukrainian and regional media sources for 2022–2023. The database card file contains over 1000 sentence constructions with the mentioned noun.*

Methods. *In order to fully interpret the functional manifestations in the language of Ukrainian mass media, to clarify the qualification-classification features, the specifics of content shifts and stylistic loading of the noun “front”, a descriptive method, observation methods and contextual-semantic analysis were used. At different stages of the research, the priority was given to the functional analysis method, which contributed to the study of the mentioned nomination in the aspect of text environment and ensured the credibility of outlining its non-specialized semantic nuances.*

Results. *The article describes the functional manifestations of the word “front” used in its literal sense, emphasizing that constructions with this noun typically inform about military events in eastern and southern Ukraine, rotation of our soldiers, the transfer of aid to them, etc. The “front” nomination is observed to function in various journalistic genres alongside neutral linguistic units used in a literal sense. Moreover, the analyzed word serves as a means of expressing intertextual shifts.*

Originality. *The scientific novelty of the article is highlighted by the detailed description of secondary nominations, modelled by noun-adjective phrases with the figuratively used base noun “front” and subordinate attributive units that specify its semantic potential (humanitarian, civil, cultural, informational, creative, artistic, musical, educational, linguistic, spiritual, psychological, economic, financial, energy, labor, agricultural, medical, sports, volunteer, culinary, gastronomic). The important qualifying characteristics of such compounds include functioning in contexts that typically inform about events indirectly related to war.*

Conclusion. *Two-component secondary nominations with the headword “front” are represented in various newspaper publications covering a wide range of human activity. At the*

same time, they demonstrate a commonality in emphasizing the unity and cohesion of Ukrainians involved in various professional spheres, as well as the understanding that everyone's work is now aimed at the common goal of defeating the enemy.

Keywords: *secondary nomination, lexeme, phrase, noun, adjective, Ukrainian language, mass media language, mass media.*

Постановка проблеми. Мова сучасних масмедіа слугує засобом віддзеркалення функційно-стильової динаміки лексичних одиниць, етапів освоєння нових варіантних значень і змін у межах лексико-семантичної системи загалом. Такі зрушення відбуваються постійно, проте чи не найчастіше в період значних трансформацій у житті країни. Повномасштабна російсько-українська війна стала важливим зовнішнім чинником, що вплинув на активізацію лексем військової сфери і їхнє проникнення в різні за тематикою масмедійні тексти. В український інформаційний простір потрапило чимало слів, які зазнали розширення семантичної структури, набули ознак міжтематичної дифузності та нових стилістичних відтінків, що відкрило перспективи для їхньої різноаспектної лінгвістичної інтерпретації. Для об'єктивності дослідження важливо керуватися комплексом параметричних характеристик. Окреслюючи основні вектори студіювання, І. Завальнюк та Н. Іваницька цілком аргументовано наголошують: «При всіх глобальних і часткових переорієнтаціях у вивченні мовних одиниць постійними є три чинники: форма, семантика, комунікація, що так чи так традиційно й оновлено вкорінені в речення» [2, с. 10–11]. Зорієнтованість на вказані пріоритети дасть змогу з'ясувати умови розширення семантики слів, визначити тематичний діапазон медійних текстів, у яких представлено такі лексеми, класифікувати та впорядкувати їх з огляду на нові вияви в мовленнєвій практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей мови масмедіа з акцентом на динамічні процеси в її структурі, взаємодію одиниць різних стилів у межах текстів газетної публіцистики, міжтематичні зсуви, комунікативно-прагматичне навантаження мовних засобів присвячені праці багатьох дослідників. У сучасній лінгвістиці комплексно простудійовані синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття [4], схарактеризовані медійні тексти в аспекті мовного стандарту [9], з'ясовані особливості емоційно-експресивної лексики як засобу маніпуляції в інтернет-виданнях [8] тощо. Від 2014 року, коли росія окупувала Крим та частину Донецької й Луганської областей, з'явилося чимало напрацювань, у яких корпусом фактичного матеріалу послуговували тексти газетної публіцистики про воєнні дії в нашій державі. Серед наукових пріоритетів лінгвістів – стилістична роль лексем військової тематики, що розширили змістовий діапазон та сферу свого використання й водночас набули негативного забарвлення в журналістських публікаціях [6; 10]; функційні вияви військових термінологічних номінацій у репліках учасників теледіалогів-інтерв'ю [3]; заaktuалізовані іншомовізми, слова-паролі, дієслова-новотвори, інвективна лексика, гасла й фразеологічні сполуки, які «орозмовлюють» тексти та водночас відіграють роль консолідації українського народу [7], метафорична вербалізація концепту *війна* в сучасних медійних заголовках [5] та ін. Попри різні аспекти студіювання, дослідники виявляють спільність, висловлюючи припущення про те, що важливу роль в активізації й неосемантизації номінацій військової сфери відіграють позамовні чинники. Унаслідок їхнього впливу (розпочатої 24 лютого 2022 року повномасштабної війни) в українських масмедіа заактивізовано лексему *фронт*, яку журналісти використовують не тільки в прямому, а й у переносному значенні, що відкриває перспективи для нових наукових пошуків.

Мета статті – схарактеризувати субстантивно-атрибутивні словосполучення з опорним іменником *фронт* у контексті міжтематичних зрушень, стилістичного й комунікативно-прагматичного потенціалу.

Матеріал дослідження. Корпусом фактичного матеріалу послуговували публікації всеукраїнських і регіональних медійних джерел за 2022–2023 роки. Картотека джерельної бази нараховує понад 1000 реченнєвих конструкцій із лексемою *фронт*. Домінанту становлять синтаксичні одиниці, у яких аналізований іменник зазнав тематичних зміщень.

Методи та прийоми дослідження. Задля вичерпної інтерпретації функційних виявів у мові українських масмедіа, з'ясування кваліфікаційно-класифікаційних ознак, особливостей змістових зсувів та стилістичного навантаження лексеми *фронт* використано описовий метод, методи спостереження та контекстуально-семантичного аналізу. На різних етапах дослідження пріоритетною була методика *функційного* аналізу, що посприяла вивченню вказаної номінації в аспекті текстового оточення й забезпечила вірогідність окреслення її неспеціалізованих значеннєвих відтінків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В одній із найновіших лексикографічних праць – «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» – подано кілька значень лексеми *фронт*, одне з яких – «місце, район, де відбуваються воєнні дії та розташовані діючі війська під час війни; протилежне *тил*. // Одна з ділянок такого району. // Воєнні дії в такому районі» [1, с. 1550]. Речення з указаним іменником, що реалізує такий семантичний потенціал, домінантні в сучасних засобах масової інформації, наприклад: *Ситуація на фронті напружена, але повністю контрольована* (6, 25.10.2022); *ЗСУ отримали ще один автомобіль для фронту* (6, 20.10.2022); *3 Дрогобича на фронт передали гуманітарний вантаж* (4, 26.08.2022); *Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль повідомив, що в Україні 900 вчителів пішли на фронт* (4, 02.10.2022); *3 Львівщини на фронт передали транспорт та військоове спорядження* (4, 24.05.2022). Корпус зібраного матеріалу засвідчує, що конструкції з аналізованим субстантивом зазвичай інформують про воєнні дії на сході та півдні України, ротацію наших воїнів, передавання їм допомоги тощо. Здебільшого лексема *фронт* функцією в контекстах різних інформаційних жанрів журналістики поряд із нейтральними мовними одиницями, ужитими в прямому значенні.

У медійній публіцистиці сферу частовживаних формує вказаний субстантив, що структурує словосполучення *лінія фронту* на позначення протяжної локації, де розміщені військові формування й відбувається активна збройна боротьба: *Натомість, одразу за Трифонівкою, де тепер фактично проходить лінія фронту, цілодобово здійснюються в небо стовпи чорного диму* (6, 25.10.2022); *Генштаб: активна лінія фронту становить 850 км, на території Білорусі фіксують військову активність* (4, 29.09.2022). Іноді аналізоване субстантивно-атрибутивне словосполучення потрапляє в незвичні контексти, контрастуючи з переносно вжитою лексикою. На такі функційні вияви натрапляємо в новинних блоках, наприклад: *Лінія фронту пролягає в душі кожного з нас, а тому відкинути емоції в бік буває досить складно* (6, 30.09.2022).

У підпорядкуванні лексемі *фронт* здатні перебувати інші мовні одиниці, що конкретизують її семантичний потенціал. Таку роль виконують кількісні й порядкові числівники: *Російські окупанти можуть відкрити ще один фронт на лінії державного кордону України та Білорусі* (6, 19.10.2022); *Російські окупанти можуть відкрити другий фронт на лінії державного кордону України та Білорусі* (6, 19.10.2022). В обох випадках залежні слова перебувають у синтаксичному зв'язку узгодження. Якщо в поданих попереду прикладах ідеться про воєнні дії, то в наведених далі реченнях субстантивно-атрибутивні

словосполучення, модельовані іменником *фронт* й узгодженими числівниками, прикметниками та займенниками, виявляють ознаки вторинних номінацій. У такому разі йдеться про переносне значення й функціонування в контекстах, які інформують про події, опосередковано пов'язані зі збройною боротьбою: *Тут я вважаю, що батьки не можуть бути адекватними, і необхідно чітко дотримуватися порад психологів та дитячих спеціалістів, як розповідати про війну, що можна і не можна говорити. Це ж стосується і вчителів, які працюють у режимі онлайн, – це **другий фронт** підтримки дітей, який ускладнюється відсутністю зв'язку, неможливістю присутності поряд, важливістю навчити дітей та підлітків* (4, 03.10.2022); ***Внутрішній фронт** – дерусифікація* (4, 01.03.2022); *Кожна людина має зараз ще раз згадати **на якому «фронті»** вона воює і через свої компанії та організації знайти нові сенси, максимально роблячи свій внесок* (9, 23.03.2022).

У газетній публіцистиці 2022 – початку 2023 років почастишало вживання лексеми *фронт* разом із підпорядкованими атрибутивними одиницями з указівкою на територіальну ознаку: *південний фронт, східний фронт, херсонський фронт* та ін., наприклад: *Петро Порошенко з Андрієм Парубієм та волонтерами ГО «Справа Громад» під час поїздки на **південний фронт** побували у підрозділі радіотехнічної бригади* (2, 10.03.2023); *Справжні герої зараз – це захисники, які на своїх плечах тримають **східний фронт**...* (2, 11.03.2023); *З тероборони Києва на **східний фронт**: лідер «Бумбоксу» воює за Україну* (1, 26.05.2022); *І все ж таки, за інформацією місцевих жителів, у південному напрямку в бік **херсонського фронту** рашисти переганяють техніку з маркуванням літерою «О» – сили з білорусі* (3, 28.07.2023). У наступній конструкції хоч і вжито словосполучення, за моделлю схоже до поданих попереду, проте воно відрізняється тим, що опорний субстантив структурує складне слово, перша частина якого написана латиницею. Крім того, важливо вказати на переносне значення такої лексеми і її тяжіння до групи номінацій, пов'язаних із культурно-творчим процесом: ***Бердичівський rock-фронт** виступив на підтримку української армії* (9, 07.11.2022). Подібно до інших випадків функціонування слова *фронт* із переносним значенням, у поданому реченні аналізований іменник виявляє стосунок до воєнних дій у контексті фінансової допомоги українським бійцям, що слугує важливим чинником реалізації спільного для всіх прагнення наблизити бажану перемогу.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» одне з пояснень лексеми *фронт* – «галузь будь-якої державної, громадської, культурної і т. ін. діяльності» [1, с. 1550]. Узнявши його за основу, проаналізуємо заактуалізовані впродовж 2022 – початку 2023 років в українських масмедіа субстантивно-атрибутивні моделі творення словосполучень, що виконують роль вторинних номінацій і беруть участь у вираженні міжтематичних зміщень. Зорієнтованість на галузі та види діяльності дає змогу виділити відносно розгалужену систему сполук слів з опорною лексемою *фронт*, що виявляють ознаки значеннєвої дифузності.

1. *Гуманітарний фронт*. У засобах масової інформації поєднану з іменником *фронт* атрибутивну одиницю *гуманітарний* широко застосовують із поданим у словнику другим значенням: «2. Стос. до людського суспільства, до людини як члена суспільства, до її прав та обов'язків. ** Гуманітарна допомога – безоплатна матеріальна допомога, що надається з гуманітарних міркувань» [1, с. 266]. Наприклад: ***Гуманітарний фронт**: як бізнес та його клієнти підтримують Україну* (4, 23.10.2022); *У Києві відкрили центр підтримки переселенців «Я – Маріуполь». У ньому надають допомогу маріупольцям, які знайшли притулок у Києві. **Гуманітарний фронт** заснував Вадим Бойченко* (8, 26.10.2022) та ін.

Зазвичай у текстах вітчизняних медіа йдеться про підтримку, допомогу осіб, організацій, фондів не тільки армії загалом, а й окремим військовим та цивільним, які постраждали від загарбників.

2. *Цивільний фронт* – словосполучення, що функціонує в газетних публікаціях про невійськову діяльність під час повномасштабної російсько-української війни. У такому разі залежний прикметник ужитий зі значенням «2. Який не належить до війська, не стосується військових справ; невійськовий» [1, с. 1583], наприклад: *На цивільному фронті молода дівчина Настя під кулями евакуювала тварин з притулку в окупованому Ірпені* (9, 23.03.2022).

3. *Соціальний фронт*. Семантичний діапазон ужитої в журналістських текстах атрибутивної одиниці *соціальний* відповідає поданому в словнику поясненню «здійснюваний у суспільстві» [1, с. 1360], наприклад: *Дякую усім працівникам за відданість на соціальному фронті*, – зазначив Сергій Борзов (9, 04.10.2022). Принагідно зазначимо, що словосполучення *соціальний фронт* фіксуємо значно рідше в мові публіцистики, ніж інші сполуки, побудовані за такою схемою.

4. *Культурний фронт*. Представники культурної сфери надзвичайно активно долучаються до заходів, які не тільки популяризують Україну, а й водночас привертають увагу до розв'язаної росією геноцидної війни, що стало передумовою активізації вказаної синтаксичної одиниці: *Зараз весь наш культурний фронт відвойовує право пролунаати по-новому в міжнародному контексті* (9, 16.05.2022); *Співачка Тіна Кароль від початку повномасштабної російської агресії активно займається культурною дипломатією. Про творчість під час війни, шлях до перемоги та боротьбу на культурному фронті Тіна Кароль розповіла під час візиту до Нью-Йорка* (4, 28.09.2022); *Культурний фронт: «Український оркестр свободи» вирушить у світове турне* (заг.) (1, 27.04.2022). Як відомо, значний вплив на суспільні настрої людей мають друковані джерела. У контексті цієї проблеми порушено питання про заборону російських видань: *Культурний фронт: в Україні заборонили ввезення і розповсюдження видавничої продукції з росії* (1, 14.03.2022). На субстантивно-атрибутивне словосполучення *культурний фронт* натрапляємо й у публікаціях про важливість бібліотек, що, слугуючи осередком духовності й ідентичності нашого народу, працюють попри воєнні дії: *Як відомо, Президент Володимир Зеленський подякував бібліотекарям, які зараз працюють заради перемоги й тримають культурний фронт* (8, 01.10.2022).

5. *Інформаційний фронт* – підрядно оформлена сполука слів, яку використовують переважно в газетних публікаціях про дезінформацію, російську пропаганду та методи боротьби з таким масмедійним продуктом, що є надважливим у період війни, наприклад: *Інформаційний фронт: цинізм рашистів і відповідь України* (заг.) (7, 02.05.2023); *Закон «Про медіа» посилить інформаційний фронт у боротьбі з пропагандою рф* – Ткаченко (заг.) (7, 31.03.2023).

6. *Творчий фронт*. Зазначена двокомпонентна синтаксична одиниця з огляду на тематичні особливості текстів, у яких вона засвідчена, хоч і має певну спільність із проаналізованою попереду, але й водночас виявляє своєрідність. Здебільшого її використовують у публікаціях, присвячених не тільки відомим співакам, але й людям, причетним до театральної та кінематографічної діяльності, наприклад: *На творчому фронті Алан Бадосв зняв серію мотивуючих відео, які точно несуть нові сенси нашого суспільства*, (9, 23.03.2022); *Ми як творчий фронт з перших днів війни підтримуємо наших*

хлопців, які пішли служити, та дівчат-волонтерок, котрі почали шити балаклави, бафи тощо. Також театр відновив творчу діяльність (3, 18.06.2022)

7. *Мистецький фронт* – словосполучення, представлене в текстах про активну діяльність українських митців, що продовжують працювати попри небезпеку воєнних дій, а деякі з них боронять Україну на полі бою: *Навіть у воєнний час, під загрозою ракетних обстрілів та тривалі повітряні тривоги, мистецький фронт України продовжує свою боротьбу за місце, суть і сенси української ідентичності* (1, 20.10.2022); *Мистецький фронт* нашої столиці активно виступає на підтримку України – і співаючи закордоном, і тримаючи у руках зброю (1, 29.03.2022).

8. *Музичний фронт*. В українських масмедіа цю сполуку зазвичай використовують у контекстах про волонтерську діяльність співаків і творчих колективів, які гастролюють в Україні й за кордоном, аби фінансово допомогти армії та всім, хто постраждав від російської окупації. Крім того, важлива місія представників музичного фронту – донести до європейців, що наша держава повноцінна й самостійна, її кордони потрібно поважати. Наприклад: *Музичний фронт: історія однієї української музичної династії, що прошилася війнами* (заг.). *Музичний фронт* генерує ідеї, проводить заходи, якими його учасники допомагають зібрати кошти на підтримку ЗСУ, постраждалих цивільних і виконують за кордоном просвітницьку місію, ознайомлюючи публіку зі стародавньою та сучасною українською музикою (5, 25.04.2023).

9. *Освітній фронт* – словосполучення, яке під час активної фази російсько-української війни набуло особливого звучання. Адже вчителі й викладачі закладів вищої освіти особливо на окупованих територіях опинилися в непростих життєвих обставинах. Крім того, педагоги мусили призвичаїтися до онлайн-форми навчання в умовах періодичного вимкнення світла, зважити на перебування школярів і студентів поза межами нашої держави та ін. Наприклад: *За його (С. Шкарлета. – Авт.) словами, важливість освітнього фронту є дуже високою, тому відомство намагається підтримувати контакт із педагогами, які залишилися на окупованій території* (8, 27.08.2022).

10. *Мовний фронт* – активізована в медійних джерелах субстантивно-атрибутивна сполука з переносно вжитою лексемою *фронт*, наприклад: *«Сьогодні кожен свідомий громадянин відчуває, що мова – це основа нашої національної ідентичності й національної безпеки, а мовний фронт – один із ключових у цій війні. В Одесі – південному форпості, який мужньо тримає оборону наших морських кордонів, відчутно змінилось розуміння важливості дотримання мовного Закону», – сказав Тарас Кремень* (8, 11.08.2022). Нині гострою є проблема використання українського контенту на радіо, телебаченні, в Інтернеті, адже мова – теж зброя в боротьбі з ворогом. Лояльне ставлення до мови агресора не можливе в умовах війни.

11. *Духовний фронт*. Через повномасштабну війну в Україні постало питання не тільки про фізичний, а й про внутрішній стан людей, їхній спокій, рівновагу, людяність, уміння почувати себе щасливим і радіти кожному моменту життя, що стало передумовою актуалізації сполуки *духовний фронт*: *Тож по краплинці збираймо всі можливості для душевної радості, щоб утримати наш духовний фронт – зберегти життя в собі, а не втратити у ньому сенс і здатися на поталу ворогу* (8, 01.04.2023).

12. *Психологічний фронт* – словосполучення, функціонування якого пов'язане з текстами, за тематикою дещо спорідненими з проаналізованими в попередньому пункті. Використання цієї двокомпонентної мовної одиниці спричинене тим, що на допомогу військовим, внутрішньо переміщеним особам, та й усім українцям загалом приходять

психологи, які намагаються підтримати людей у складних життєвих обставинах: **Психологічний фронт**: одеські фахівці надали інструменти самопомоги під час війни (фото) (заг.) (10, 23.01.2023).

13. **Економічний фронт**. Пов'язані з повномасштабною війною значні економічні трансформації в сучасному українському суспільстві вплинули на динаміку мови масмедіа, чому присвячено низку газетних публікацій, у яких для опису непростої ситуації в економічній сфері та шляхів розв'язання проблем використано сполуку **економічний фронт**: *Україна вистояла у військовому плані, надаючи потужну відсіч ворогу. Але, не менш важливо, ми також втримали економічний фронт* (7, 29.08.2022); *Успіхи на економічному фронті пришвидшуватимуть нашу Перемогу і відбудову після неї!* (7, 29.08.2022).

14. **Фінансовий фронт** – субстантивно-атрибутивне словосполучення з переносно вжитим опорним іменником **фронт**, сфера функційного вияву якого – тексти про злагоджену роботу установ фінансової сфери в умовах воєнного стану, наприклад: *Тоді, в перші години війни, важливо було взяти себе в руки, прийняти та виконати рішення, необхідні для забезпечення фінансової стійкості. Про більшість з них ми зможемо говорити вже після Перемоги. Втім, вдячний і команді Нацбанку, і Мінфіну, і податкової, і казначейства за своєчасні дії, що забезпечили стійкість фінансового фронту держави* (7, 29.08.2022); *Національний банк продовжує непохитно захищати фінансовий фронт* (заг.). *Сьогодні ми перебуваємо в умовах «ідеального шторму», але Національний банк продовжує непохитно захищати фінансовий фронт* під час війни (9, 21.10.2022); *Тримати фінансовий фронт*: у НБУ приступив до роботи новий голова (заг.) (1, 11.10.2022).

15. **Енергетичний фронт**. Криза в енергетичній галузі, спричинена влучанням ракет в об'єкти критичної інфраструктури, безумовно, активізувала вживання зазначеної сполуки, наприклад: *«Дякуємо Польщі, Німеччині, Литві та Азербайджану за цю допомогу. Завдяки підтримці наших партнерів ми продовжуємо тримати наш енергетичний фронт», – наголосив Галущенко* (7, 09.02.2022). Функціонування словосполучення **енергетичний фронт** у заголовках текстів українських медіа засвідчує актуальність означеної проблеми в суспільстві й додатково акцентує на небезпеці, створеній бойовими діями, наприклад: **Енергетичний фронт**: *росія продовжує терор* (заг.) (7, 22.10.2022); **Енергетичний фронт**: *стан енергосистеми України після численних ракетних та дронів атак ворога* (заг.) (7, 16.02.2023).

16. **Трудовий фронт**. Розв'язавши геноцидну війну в Україні, росія сподівалася на те, що зуміє роз'єднати українців, натомість ще більше консолідувала їх, змусила відповідально поставитися до своїх обов'язків, старанно працювати в різних галузях задля майбутньої перемоги, тобто непохитно тримати **трудовий фронт**: *Не минає жодного дня, щоб область не обстрілювали з мінометів, реактивних систем залпового вогню чи інших стволів, але люди тримають трудовий фронт і продовжують працювати* (3, 29.09.2022). Аналізоване словосполучення слугує своєрідним узагальненням щодо інших сполук із конкретнішим змістом, зокрема **аграрний фронт**, **медичний фронт**, **спортивний фронт**, **волонтерський фронт**, **кулінарний фронт**, **гастрономічний фронт** та ін.

17. **Аграрний фронт**. Під час війни українські агровиробники зіткнулися зі значними проблемами: зміна логістики, дефіцит і здорожчання пального, замінування частини земельних угідь, загрози ракетних обстрілів, викрадення росією зібраного зерна та ін. Попри такі виклики працівники сфери сільського господарства вдаються до застосування нових технологій, намагаються зберегти зібраний врожай, вчасно обробити угіддя тощо.

Усе це стало передумовою використання в медійних текстах словосполучення *аграрний фронт*: «Сподіваємося, це тільки перший крок і чекаємо наступних, бо **аграрний фронт** нині так само важливий для країни та продовольчої безпеки, як і військовий», – наголосив голова Всеукраїнського конгресу фермерів Іван Слободяник (7, 11.08.2022); **Аграрний фронт** Одещини: про нововведення аграріїв та дефіцит продуктів (10, 12.07.2023). Іноді журналісти використовують функційний еквівалент аналізованої сполуки *другий фронт*: **Другий фронт**: на Київщині аграрії сіють пшеницю та ячмінь (заг.) (1, 30.03.2022).

18. **Медичний фронт**. У період війни навантаження на лікарів надзвичайно велике, адже вони часто в надскладних ситуаціях рятують тисячі життів, демонструючи мужність, відданість справі, професійність. В описах дій представників цієї професії використовують словосполучення *медичний фронт*: **Прагматичні, зосереджені, децю зморені та вдячні за всіляку підтримку – такими кореспонденти Укрінформу побачили представників медичного фронту Харківщини** (7, 12.07.2022); **Медичний фронт** Харкова: як цивільні лікарі працюють під обстрілами (заг.) (7, 12.07.2022).

19. **Спортивний фронт** – словосполучення, у межах якого підпорядкований атрибутивний компонент уплинув на семантичне зміщення іменника *фронт*. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» *спортивний* пояснено як прикметник «до спорт. // Признач. для занять спортом. // Який володіє якостями, зовнішнім виглядом спортсмена. **Спортивна гімнастика – вид спорту, що включає змагання жінок і чоловіків з гімнастичних вправ на спеціальних гімнастичних приладах та вільних вправ. Спортивна психологія – галузь науки, що займається вивченням психології спортсмена. Спортивна форма – ступінь професійної підготовки спортсмена, коли він може повністю проявити свої можливості» [1, с. 1375]. Словосполучення, змодельоване переносно вжитим субстантивом *фронт* і підпорядкованим прикметником *спортивний*, використовують в описах ситуацій, пов'язаних зі змаганнями команд чи окремих спортсменів. Крім того, важливо наголосити на прихованому семантичному відтінку – указівці на важливості змагання, бажанні перемогти, а також надаванню контекстам емоційного навантаження, наприклад: *Випікай хліб, ремонтуй автомобілі, продовжуй вести свій бізнес, ший одяг чи взуття, викладай історію чи математику, продавай ліки в аптеці, борись за державу на спортивному фронті* (6, 24.10.2022). Своєрідною формою вияву аналізованої субстантивно-атрибутивної синтаксичної одиниці є її функціонування в межах власних назвах, що виявляє стосунок до лексико-семантичного способу словотворення: *У липні група 1+1 media спільно з онлайн-виданням Tribuna.com підписали меморандум про співпрацю, в межах якого зосередять свої зусилля над проектом «Спортивний фронт»* (6 18.07.2022); *Проект «Спортивний фронт» – це масштабна комунікаційна кампанія, а також серія ініціатив, відеороликів та акцій, покликаних привернути увагу міжнародного спортивного ком'юніті до війни в Україні* (6, 18.07.2022). Актуалізацію сполуки *спортивний фронт* пояснюємо воєнними діями в Україні й зростанням частоти вживання переносно вжитого іменника *фронт* у межах словосполучень, що виявляють стосунок до різних тематичних груп.

20. **Волонтерський фронт**. Принагідно зазначимо, що в словнику *волонтерський* витлумачено як прикметник до *волонтер* [1, с. 201], а *волонтер* – «заст. той, хто став на військову або іншу державну службу за власним бажанням; доброволець» [1, с. 201]. Нині в складний для України період волонтерська діяльність є очевидною, а функціонування цього слова доводить, що воно не претендує на статус застарілого, наприклад: **Волонтерський фронт** має бути єдиним (3, 23.11.2022); *На початковому етапі повномасштабної війни, ми всі намагалися щось робити на різних волонтерських фронтах: допомога військовим,*

порятунок тварин, транспортування, допомога постраждалим їжею чи будівельним матеріалом (7, 20.02.2023).

21. *Кулінарний фронт*. Не менш важливою сферою діяльності під час війни є приготування їжі тим, хто її потребує понад усе: військовим на передовій, бійцям територіальної оборони, внутрішньо переміщеним особам та ін., наприклад: *На кулінарному фронті український шеф-кухар Євген Клопотенко створив світову креативну акцію #MakeBorschtNotWar, щоб закликати спільноту міжнародних шеф-кухарів, а також усіх бажаючих спільно приготувати борщ як символічну страву та закликати до солідарності з Україною* (9, 23.03.2022); *З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну на теренах Тлумацької міської територіальної громади відкрився справжній «кулінарний фронт»*. У населених пунктах щоденно готують домашні смаколики для українських військових та бійців територіальної оборони (Українська правда, 23.03.2022); *Через відсутність досвіду Олександра Ковриженка не взяли до лав захисників. Натомість чоловік знайшов себе на кулінарному фронті* (1, 08.06.2022).

22. *Гастрономічний фронт* – словосполучення, що семантично корелює з проаналізованою в попередньому пункті сполукою *кулінарний фронт*, акцентуючи на важливості їжі для осіб, які воюють чи постраждали від ворожих дій, наприклад: *Фуд-журналістка Марія Банько розповіла про гастрономічний фронт, про їжу як зброю, про історичну ретроспективу і сьогоденні реалії. Пані Стефа спільно із Зеником Євгеном провели чудову акцію для збирання коштів...* (2, 16.06.2022).

Про актуалізацію субстантивно-атрибутивних синтаксичних одиниць у мові українських масмедіа свідчить використання кількох прикметників, що перебувають у підпорядкуванні іменника *фронт*, наприклад: *Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба заявив, що Україна готується до великої битви на двох фронтах – дипломатичному та військовому* (6, 20.02.2023); *Сьогодні всі українці тримають фронт – воєнний, економічний, культурний*. Чимало людей під час повномасштабного вторгнення опинилися у скрутному становищі: залишилися без роботи, рідних чи засобів для існування (1, 25.10.2022).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Отже, повномасштабна російсько-українська війна як важливий зовнішній чинник уплинула на активізацію в текстах масмедіа субстантивно-атрибутивних словосполучень з опорним іменником *фронт*, ужитим із переносним значенням. Такі двокомпонентні мовні одиниці представлені в різних за тематикою газетних публікаціях і дають змогу поінформувати про широкий спектр діяльності людей. Водночас вони виявляють спільність, яка полягає в акцентуванні на згуртованості й об'єднанні причетних до різних професійних сфер українців, а також усвідомленні того, що їхня праця підпорядкована спільній меті перемогти ворога. Як засвідчує картотека фактичного матеріалу, в умовах війни всі напрями діяльності, означені проаналізованими прикметниками (*гуманітарний, цивільний, культурний, інформаційний, творчий, мистецький, музичний, освітній, мовний, духовний, психологічний, економічний, фінансовий, енергетичний, трудовий, аграрний, медичний, спортивний, волонтерський*), важливі.

Лексика військової тематики хоч і знайшла віддзеркалення в сучасних лінгвістичних студіях, проте з огляду на зовнішні чинники продовжує активно проникати в різні тематичні групи, а також слугує дериваційною базою для творення нових номінацій, що підтверджує перспективу їхнього дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Н. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1736 с. URL : <https://archive.org/details/velykyislovyk> (дата звернення: 15.04.2023).
2. Завальнюк І., Іваницька Н. Семантична єдність повнозначних слівоназв: категорійний статус та лінгвальні ознаки складових. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2022. Вип. 34. С. 9–23.
3. Завальнюк І., Мельник Г. Жанр «теледіалог-інтерв'ю» як дзеркало мовних змін періоду війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2022. Вип. 34. С. 90–100.
4. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : монографія. Вінниця : Нова книга, 2009. 400 с.
5. Костусяк Н. М., Шульська Н. М., Костриця Н. М. Метафорична вербалізація концепту *війна* в сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. Вип. 56. С. 60–65.
6. Навальна М., Калужинська Ю. Актуалізація лексем на позначення військових дій, процесів та станів. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2018. Вип. 24 (2). С. 218–235.
7. Навальна М., Спіс О. Функційно-семантичні особливості використання військової лексики в мові газети «День». *Закарпатські філологічні студії*, 2022. Вип. 25, т. 1. С. 36–42.
8. Параскун І. Лексичні засоби маніпуляції: емоційно-експресивна лексика. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2021. Вип. 32. С. 53–60.
9. Прокопчук Л., Богатко В. Регіональні інтернет-видання крізь призму чинних норм. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2022. Вип. 35. С. 61–69.
10. Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O. Extra-Linguistic Factors and Tendencies of Activation of Military Vocabulary in Ukrainian Mass Media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXV. P. 184–189. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_33.pdf (дата звернення: 15.04.2023).

ДЖЕРЕЛА

1. Вечірній Київ: інтернет-видання. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/contacts>.
2. Високий Замок: газета. URL : <https://wz.lviv.ua>.
3. Голос України: газета Верховної Ради України. URL : <http://www.golos.com.ua>.
4. День: газета. URL : <https://day.kyiv.ua>.
5. Дзеркало тижня. URL : <https://zn.ua>.
6. ТСН.ua: загальноукраїнський сайт новин. URL : <https://tsn.ua/about-us>.
7. Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://www.ukrinform.ua>.
8. Україна молода: щоденна українська інформаційно-політична газета. URL : <https://umoloda.kyiv.ua>.
9. Українська правда: українське суспільно-політичне інтернет-ЗМІ. URL : <https://www.pravda.com.ua>.
10. UCI.online (Українська служба інформації). URL : <https://usionline.com>.

REFERENCES

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. N. Busel. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun», 2005. 1736 s. URL : <https://archive.org/details/velykyslovnyk> (data zvernennia: 15.04.2023).
2. Zavalniuk I., Ivanytska N. Semantychna yednist povnoznachnykh slovonazv: katehoriiniy status ta linhvalni oznaky skladovykh. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2022. Vyp. 34. S. 9–23.
3. Zavalniuk I., Melnyk H. Zhanr «teledialoh-interviu» yak dzerkalo movnykh zmin periodu viiny. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2022. Vyp. 34. S. 90–100.
4. Zavalniuk I. Ya. Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku KhKhI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty : monohrafiia. Vinnytsia : Nova knyha, 2009. 400 s.
5. Kostusiak N. M., Shulska N. M., Kostyrsia N. M. Metaforychna verbalizatsiia kontseptu viina v suchasnykh mediinykh zaholovkakh. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. 2022. Vyp. 56. S. 60–65.
6. Navalna M., Kaluzhynska Yu. Aktualizatsiia leksem na poznachennia viiskovykh dii, protsesiv ta staniv. *Psykholinhvistyka. Psycholinguistics*. 2018. Vyp. 24 (2). S. 218–235.
7. Navalna M., Spys O. Funktsiino-semantychni osoblyvosti vykorystannia viiskoi leksyky v movi hazety «Den». *Zakarpatski filolohichni studii*, 2022. Vyp. 25, t. 1. S. 36–42.
8. Paraskun I. Leksychni zasoby manipuliatsii: emotsiino-ekspresyivna leksyka. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2021. Vyp. 32. S. 53–60.
9. Prokopchuk L., Bohatko V. Rehionalni internet-vydannia kriz pryzmu chynnykh norm. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*. Vinnytsia : TOV firma «Planer», 2022. Vyp. 35. S. 61–69.
10. Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O. Extra-Linguistic Factors and Tendencies of Activation of Military Vocabulary in Ukrainian Mass Media. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, Issue 1, Spec. Issue XXV. P. 184–189. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_33.pdf (data zvernennia: 15.04.2023).

DZERELA

1. Vechirniy Kyiv: internet-vydannia. URL : <https://vechirniy.kyiv.ua/contacts>.
2. Vysoky Zamok: hazeta. URL : <https://wz.lviv.ua>.
3. Holos Ukrainy: hazeta Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL : <http://www.golos.com.ua>.
4. Den: hazeta. URL : <https://day.kyiv.ua>.
5. Dzerkalo tyzhnia. URL : <https://zn.ua>.
6. TSN.ua: zahalnoukrainskyi sait novyn. URL : <https://tsn.ua/about-us>.
7. Ukrinform: multymediina platforma inomovlennia Ukrainy. URL : <https://www.ukrinform.ua>.
8. Ukraina moloda: shchodenna ukrainska informatsiino-politychna hazeta. URL : <https://umoloda.kyiv.ua>.
9. Ukrainska pravda: ukrainske suspilno-politychne internet-ZMI. URL : <https://www.pravda.com.ua>.
10. USI.online (Ukrainska sluzhba informatsii). URL : <https://usionline.com>.

Костусяк Наталія Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри, професор кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки (Україна).

Kostusiak Nataliia, Doctor of Philology, Professor, Head & Professor of the Department of Ukrainian Language, Lesia Ukrainka Volyn National University (Ukraine).

Навальна Марина Іванівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Україна).

Navalna Maryna, Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Journalism and Language Communication, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine).

Межов Олександр Григорович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки (Україна).

Mezhov Oleksandr, Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, Lesia Ukrainka Volyn National University (Ukraine).

Стаття надійшла: 08.05.2023

Статтю прийнято до друку: 15.05.2023

УДК 811.162.1[373:2]:37.091.64
DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-21-29

ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКАХ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ (HURRA!!! PO POLSKU 1,2,3)

Олексій Павлюк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: aleks.pawluk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9520-545X

У статті проаналізовано матеріали нового видання для навчання польської мови як іноземної Hurra!!! Po polsku 1,2,3 щодо наявності релігійної лексики і її функційних аспектів. Виокремлено й охарактеризовано групи понять і термінів, що стосуються релігії чи культурно-релігійної традиції польського народу і характерні для культурного середовища Польщі. Виокремлено групи слів, які належать до польських релігійних традицій і загальних релігійних понять, та основні категорії релігійних значень і термінів. Проаналізовано неоднозначні релігійні поняття з огляду на специфіку їхнього перекладу й уживання.

Ключові слова: *релігійна лексика, католицький, культурний контекст, підручники для навчання польської мови, категорії релігійних значень, функційний аспект.*

**FUNCTIONAL ASPECTS OF RELIGIOUS VOCABULARY IN POLISH
LANGUAGE TEXTBOOKS
(HURRA!!! PO POLSKU 1,2,3)**

Oleksiy Pavlyuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Ostrozko St. 32, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: aleks.pawluk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9520-545X

Introduction. *Over the last five centuries, the functioning of Polish educational literature has certainly gone through its stages of formation and development. The religious lexical element in such manuals remained an integral part of the presentation of Polish culture. In the 21st century, modern methods of foreign language teaching pay a lot of attention to the socio-cultural component, thanks to the combination of the process of in-depth study of culture (in particular, the communicative part). The article analyzes materials for learning Polish as a foreign language Hurra!!! Po polsku 1,2,3 in a new format for the presence of religious vocabulary and its functional aspects.*

The purpose of the article: *to single out groups of religious concepts and terms that are directly related to religion or the cultural and religious tradition of the Polish people and to characterize the concepts according to the religious context.*

Methods. *The main method used is the method of analyzing the presence of religious vocabulary in educational materials. The functional method is used to organize religious concepts. Discourse analysis of selected religious concepts and their translation is also applied.*

The results. *The article singles out groups of religious concepts and terms that are directly related to religion or the cultural and religious tradition of the Polish people. Concepts with a religious context, which are typical of the Polish cultural environment, are characterized. Groups of words belonging to Polish religious traditions and general religious concepts are singled out. The main categories of religious meanings and terms have been formed. The analysis of ambiguous religious concepts in the context of their translation and use was carried out.*

Originality. *The series of textbooks of the 2020-2021 edition on the subject of religious vocabulary has not yet been studied, so the material can serve practitioners and theorists as a basis for researching Polish language textbooks and their functional application in practice.*

Keywords: *general religious concepts, Catholic, cultural context, textbooks for learning the Polish language, religious vocabulary, holiday themes.*

Постановка проблеми. За п'ять останніх століть функціонування польська навчальна література, безперечно, пройшла певні етапи формування й розвитку. Релігійний лексичний елемент у таких посібниках залишався невід'ємною частиною презентації польської культури. У ХХІ столітті сучасні методики викладання іноземної мови приділяють немало уваги соціокультурній складовій завдяки поєднанню процесу поглибленого вивчення культури (зокрема, комунікативної частини), але інколи бракує певних тематичних розділів, пов'язаних із буденністю польського життя.

У пропонованій статті ми обговоримо посібник *Hurra!!! Po Polsku 1,2,3*, де натрапляємо на релігійну лексику, що не є сьогодні характерним явищем для підручників

такого типу. Особливістю цього підручника є те, що релігійна лексика тут стосується не лише польської культури, але й універсальних релігійних понять, що трапляються в описі інших культур світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль релігійної лексики в навчальній літературі з польської мови як іноземної, а також серії підручників *Hurra!!! Po Polsku 1,2,3*, предмета нашого дослідження, розглядають такі польські автори, як Й. Паждзьо [13], А. Стшелецка [15], А. Домбровська і М. Пасєка [6]. Аналіз і характеристику цих навчальних підручників, їхніх окремих аспектів розглянули такі закордонні філологи, як А. Кола [10], К. Станкевіч і А. Журек [14], Г. Ольхова [12], К. Чешельська [5], П. Гуральчик [8], К. Шамрик [16]. Серед українських філологів навчальну літературу з польської мови як іноземної вивчали Л. Єрмак [2] і А. Брацкі [1].

Актуальність дослідження. Вивчення польської мови як іноземної в Україні здійснюють за підручниками вітчизняних і зарубіжних авторів. Посібники з вивчення польської мови структуровані відповідно до вікових особливостей школярів, вони мають цілі, яких потрібно досягнути здобувачеві іноземної мови. Оцінюючи частку присутності й використання підручників польської мови в Україні, можемо виокремити найбільш популярний серед таких видань – *Hurra!!! Po Polsku 1,2,3*. Серія цих підручників призначена для дорослих і молоді, віком від 16 років, і спрямована на здобуття мовного рівня B1 за міжнародними мовними стандартами. Він містить: *Підручник студента*, *Зошит вправ* і методичний *Підручник вчителя*. Видана у 2007 році, серія цих посібників завоювала неабияку популярність в Україні і за кордоном [3, с. 57]. З 2020 року видавництво *Prolog* перевидало серію посібників *Hurra!!! Po Polsku 1,2,3*, додавши актуальну тематику й збагативши матеріал в аудіо- і відеокomпонентах, уміщених у спеціальному додатку, який інстальється на смартфон. Відповідно, оновлення серії цих навчальних посібників є ще одним доказом популярності, а лексичний матеріал підручників викликає зацікавленість не лише студентів і вчителів польської мови, але й дослідників вивчення іноземних мов в Україні. Уже перша публікація цих підручників у 2006 році активізувала низку дослідників, які характеризували підручник, його форму, зміст. Учені порушували питання наявності в підручниках польської мови як іноземної тематичного лексичного матеріалу і його доцільності, адже в кожній культурі є теми, які можна пояснити іноземцю лише в контексті культури й на певному етапі вивчення мови. Релігійний лексичний елемент в таких посібниках є невід’ємною частиною презентації польської культури і, за задумом творців таких розділів, має пришвидшити інтеграцію учня в польське суспільство. Наявність релігійної лексики допомагає учневі не тільки використовувати свої знання під час комунікації, але й формувати власні ідеї й релігійні погляди, мати своє лексично правильно побудоване твердження релігійного характеру.

Мета і завдання статті. З огляду на недослідженість релігійної лексики в серії популярних підручників *Hurra!!! Po Polsku 1,2,3*, варто проаналізувати польську релігійну лексику і її окремі аспекти, важливі для осягнення українцями культурної спадщини Польщі. Для реалізації поставленої мети окреслили такі завдання: визначити знаходження лексичного матеріалу; класифікувати й згрупувати цей матеріал за результатом перекладу українською мовою; схарактеризувати вибрані лексеми в контексті пояснення значення перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підручник студента *Hurra!!! Po Polsku 1* 2020 року видання [1], як і його попередник 2007 року, за структурою й тематикою майже не зазнав змін. У *Підручнику студента* і *Зошиті вправ* [2] є 21 тема. В останній виданій версії запропоновано ті самі теми, що і в першій, але за змістом і кількістю вправ вони дещо

відрізняються. *Зошит вправ* збільшився в обсязі завдяки словнику, уміщеному наприкінці кожної теми. Саме словник допомагає учневі систематизувати лексичний матеріал, а мову перекладу слів словника учень вибирає сам на основі зроблених вправ, пояснень учителя чи власного перекладу понять. Опрацьовуючи *Підручник* і *Зошит*, учень опановує рівень А1. Релігійна термінологія трапляється у двох тематичних лекціях.

Лекція 12. Тема *Gdzie jesteś?* (Де ти знаходишся?) знайомить учня з пам'ятками архітектури Кракова й південного регіону Польщі. Тут ми дізнаємося про 4 релігійних терміни: *klasztor* (монастир) [1, с. 109], *kościół* (костел) [1, с. 109], *oltarz* (вівтар) [1, с. 109], *synagoga* (синагога) [1, с. 109]. У цій лекції релігійні терміни покликані описати пам'ятки архітектури Кракова і його околиць, а не передати якийсь особливий релігійний сенс. Цікаво те, що слово означення костелу як сакральної будівлі й вівтаря як сакрального елемента в цій будівлі поєднані в словосполучення *kościół Mariacki z oltarzem Wita Stwosza* [1, с. 109].

У того, хто вивчає мову, можуть виникнути труднощі під час перекладу цього словосполучення й тлумачення українською мовою цього елемента культурної спадщини Польщі. Отож прикметник *Mariacki* передає опис чогось на честь святої Марії, а словосполучення *kościół Mariacki* є поточною скороченою назвою повної назви католицького храму в Кракові – *Архипресвітеріальний костел Внебовзяття Пресвятої Діви Марії*. Словосполучення *z oltarzem Wita Stwosza* – теж є поточною назвою найбільшої в Європі архітектурної сакральної надвівтарної композиції скульптора Вейта Штоса з XV ст., яка безпосередньо розміщена біля вівтаря краківського храму. *Підручник*, власне, не пояснює словосполучення з релігійним контекстом, а в словнику відсутні слова *Mariacki* і *oltarz*. Окрім цього, *Підручник вчителя* до цієї лекції пропонує лексичні заняття зі словами релігійно-культурної лексики такими як *Boże Narodzenie* (Різдво) *msza* (меса), *Wielkanoc* (Великдень) [3, с. 89], яких також немає в словничку до цієї лекції.

Лекція 19 підручника під назвою *Wszystkiego najlepszego!* (Усього найкращого!) значно розширює запас релігійної термінології учня на рівні А1 тематикою польських свят і традицій. Тут обговорюється святкування в польських родин двох християнських свят: Великодня і Різдва [1, с. 166–170]. Різдвяна тематика представлена такими словами: *adwent* (адвент), *Gwiazda Betlejemska* (Віфлеємська зірка), *Jezus Chrystus* (Ісус Христос), *kolęda* (колядка), *kolędnicy* (колядники), *opłatek* (облатка), *post* (піст), *szopka* (вертеп), *św. Mikołaj* (святий Миколай), *Wigilia* (Святвечір).

Великодня тематика представлена такими термінами: *baranek wielkanocny* (великодній баранець), *katolicki* (католицький), *Niedziela Palmowa* (Вербна неділя), *Niedziela Wielkanocna/Wielka Niedziela* (Великодня неділя), *palma wielkanocna* (великодня пальма), *święcić koszyk wielkanocny* (освячувати великодній кошик/великодні страви), *święconka* (освячені великодні страви/свячене), *Wielkanoc* (Великдень), *Wielki Piątek i Wielka Sobota* (Велика, або Страсна, п'ятниця і субота), *Wielki Tydzień* (Великий, або страсний, тиждень). Також у цій лекції подано вітання, які застосовують під час відзначення цих свят: *Wesołych Świąt Bożego Narodzenia/ Wesołych Wielkanocnych Świąt* (веселих свят Різдва/веселих Великодніх свят). Окрім цього, у додатковому матеріалі вчителя трапляються й інші слова великодньої тематики: *Środa Popielcowa/ Popielec* (Попільна середа), *ukrzyżowanie* (розп'яття), *zmartwychwstanie* (Воскресіння) [4].

Друга частина серії підручників *Hurra!!! Po Polsku* має на меті допомогти здобувачеві знань опанувати мовний рівень А2. *Підручник* і *Зошит* розширюють словниковий запас учня термінологією, пов'язаною з польською культурою й релігійними традиціями. На відміну від попередньої навчальної частини, посібник *Hurra!!! Po polsku 2* не містить словника, тож

користувач *Підручника* може самостійно його укласти. *Підручник* і *Зошит студента* мають по 20 лекцій кожен, з огляду на 120 академічних годин навчання. Релігійна лексика трапляється в лекціях 3, 6, 17, 19.

Лекція 3 *Praca* (Робота) [5, с. 25]. До переліку описуваних професій тут додано лексему на означення професії – *ksiądz* (ксьондз). Це слово західнослов'янського походження повноцінно функціонує в українському лексичному просторі майже з тією вимовою і значенням, що і в польському лексичному масиві, тож не потребує особливого витлумачення чи застосування словника.

Лекція 6 *Miasto* (Місто) [5, с. 50]. Відбувається знайомство користувача *Підручника* з новими релігійними словами і словосполученнями: *bazylika* (базиліка), *cerkiew* (церква), *sanktuarium* (санктуарій), *klasztor Paulinów* (монастир паулінів – Католицький монаший Орден Братів святого Павла Пустинника [4, с. 88]). Усі ці слова стосуються сакральної архітектури, яку можна зустріти в багатьох польських містах. Значення кожного релігійного об'єкта тут не пояснюється, що й виправдано саме туристичною роллю споруди, яку презентують в поданій навчальній лекції.

Лекція 17 *Święta, uroczystości, tradycje* (Свята, урочистості, традиції) [5, с. 140]. Матеріал лекції розрахований на пізнання значної кількості нових слів, пов'язаних з релігійними традиціями поляків. Слова і словосполучення з релігійною конотацією в цій лекції можна поділити за відповідними категоріями:

- релігійні святкові дні: *Boże Ciało* (Боже Тіло), *chrzest* (хрещення), *Jom Kippur* (Йом-Кіпур), *pasterka* (різдвяна всеношна [11, с. 64]), *szabat* (святковий день в юдаїзмі – субота), *Święto Zmarłych* (Свято померлих), *Wszystkich Świętych* (Всіх святих);
- релігійні обряди, які супроводжуються описом: *pogrzeb* (похорон), *ślub* (вінчання);
- релігійні дії і предмети: *błogosławieństwo* (благословіння), *modlić się* (молитися), *odprawiać mszę* (звершувати месу), *Tora* (Тора) [6, с. 73].

Лекція 19 *Kino czy telewizja* (Кіно чи телебачення) містить в одному зі своїх текстів словосполучення з релігійним значенням – *złożenie ślubów zakonnych/składac śluby zakonne* (складати чернечі обіти). Текст презентований у формі рецензії до фільму, узятій з електронного ресурсу, пов'язаного з кіномистецтвом [5, с. 164]. Отже, це є прикладом того, що релігійна лексика може траплятися і не в тематичних лекціях.

Третя частина серії підручників *Hurra!!! Po Polsku* дає змогу опанувати мову на рівні B1. За структурою він не відрізняється від підручника рівня A2. Укладачі *Підручника студента* подали релігійну лексику в лекції 19 *W co wierzymy* (У що ми віримо) [9, с. 180–187]. Багатий лексичний матеріал можемо згрупувати в такий спосіб:

- загальні релігійні поняття: *Bóg* (Бог), *bogowie* (боги), *demon* (демон), *demonologia* (демонологія), *ekumenia* (єкуменізм), *ekumeniści* (єкуменісти), *hinduizm* (індуїзм), *nabożeństwo* (богослужіння), *religie monoteistyczne* (монотейстичні релігії), *religijność* (релігійність), *teologia* (богослов'я), *wierzenia* (вірування), *wyznania* (вірповідання), *wyznawca* (послідовник);
- релігії і їхні представники (відповідно до релігійної спорідненості і відмінності): *chrześcijaństwo* (християнство), *katolicyzm* (католицизм), *katolik* (католик), *papież* (папа), *kardynał* (кардинал), *biskup* (єпископ), *jezuita* (єзуїт), *zakon Bernardynów* (католицький монаший орден Бернардинців), *prawosławie* (православ'я), *prawosławny* (православний), *pop* (піп), *protestantyzm* (протестантизм), *protestant* (протестант), *ewangelik* (одна з назв представника протестантської громади, протестант), *pastor* (пастор, священник у

протестантській церкві), *mormoni* (мормони), *judaizm* (їудаїзм), *żyd* (послідовник їудаїзму), *rabin* (рабин), *islam* (іслам), *muzułmanin* (мусульманин), *mułła* (мулла), *buddyzm* (буддизм), *buddysta* (буддист), *taoizm* (даосизм), *duchowny* (духовна особа), *agnostyk* (агностик), *ateista* (атеїст);

– місця релігійного культу: *Medyna* (Медина), *Mekka* (Мекка), *meczet* (мечеть), *parafia* (парафія), *zbór* (споруда для зібрання протестантів, протестантська церква);

– предмети релігійного культу й символіки: *gwiazda Dawida* (зірка Давида), *koło Dharmy* (колесо Дхарми), *krzyż* (хрест), *menorah* (менора), *połksiężyc* (півмісяць), *Talmud* (Талмуд).

Автори цієї лекції сформували також завдання й помістили тексти релігійного змісту так, щоб користувач міг зрозуміти й використовувати у відповідних ситуаціях релігійну лексику й загальні релігійні поняття. Деякі терміни в текстовій версії підручника мають своє пояснення в аудіо- і відеофільмах, які можна прослухати й переглянути в спеціальному додатку. На думку авторів статті, деякі релігійні терміни вже не є актуальними для функціонування в польському суспільстві, наприклад, застарілий термін *mułła* можна було б замінити на сучасніший *imam* (імам) [9], а термін *por* в польській мові має пейоративний характер і ним рідко послуговуються під час спілкування [7, с. 37].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Проаналізувавши лексичний матеріал серії підручників *Hurra!!! Po Polsku 1,2,3*, можемо констатувати про наявність релігійної лексики щонайменше двох великих груп: *релігійної лексики*, пов'язаної з християнськими традиціями і культурою Польщі, а також *групи релігійних слів і термінів*, пов'язаних із загальними релігійними знаннями.

Якщо ж з перша група слів – це побутова лексика, загальноновживана, то лексичний склад релігійних термінів на вищому мовному рівні підготує здобувача мовних знань до пізнання специфічної релігійної лексики, яка надалі розширить кругозір і розуміння релігійного аспекту спілкування. Безперечно, наявність релігійної та інших груп лексики в підручниках для навчання польської мови спонукає до подальших розвідок у цій царині, що й становить перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брацкі А. З. Комунікативний курс польської мови для іноземців: профіль підручника та компетенції викладача і слухача. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 663–672.
2. Єрмак Л. О. Підручники з польської мови як іноземної у професійній сфері: аналітичний огляд. *Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 5 берез. 2015 р. Київ : КНЕУ, 2015. С. 446–451.
3. Ковалевський Є., Кравчук А. Методика викладання польської мови. Мова і культура в полоністичній дидактиці в Україні. Київ : Інкос, 2017. С. 324.
4. Пиль Я. Польсько-український словник релігійних термінів. Київ : Католицький МедіаЦентр, 2012. 100 с.
5. Ciesielska K. Agnieszka Burkat, Agnieszka Jasińska, Hurra!!! Po Polsku 2, Prolog, Kraków 2010. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*. 2015. Nr 39. S. 95–98.
6. Dąbrowska A., Pasieka M. O czym ma milczeć cudzoziemiec. Tematy i słownictwo nieobecne w podręcznikach języka polskiego jako obcego. *Język a Kultura*. t. 21: *Tabu w języku iw kulturze*/ red. Dąbrowska A. Wrocław : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytet Wrocławski, 2009. S. 241–257.
7. Gałęcki Z., Kliza D. Dlaczego „pop” stał się w języku polskim wyrazem obraźliwym? *Roczniki Humanistyczne*. 1994. R. 42. Z. 6. S. 21–38.

8. Góralczyk P. Słownictwo związane z rodziną (na materiale list haseł Haliny Zgółkowej i serii podręczników Hurra!!!). *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2013. Nr 20. S. 111–118.
9. Imamowie. URL: <https://mzr.pl/imamowie/> (дата звернення: 03.04.2023).
10. Kola. A. O niepełnosprawności w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2010. Nr 17. S. 507–515.
11. Markunas A., Ucztiel T. Terminologia kościelna. Mały słownik opisowy polsko-ukraiński i ukraińsko-polski. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 1995. 179 s.
12. Olchowa G. Edukacja klimatyczna w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego dla poziomu A2. *Postscriptum Polonistyczne*. 2021. Nr 2 (28). S. 51–61.
13. Paździo J. Czy podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego mają marginesy? *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*. 2012. Nr 4. S. 158–170.
14. Stankiewicz K., Żurek A. Obraz Polki/Polaka w serii podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego Hurra!!! Po polsku. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2010. Nr 17. S. 495–506.
15. Strzelecka A. W jaki sposób i z jakiej okazji świętują podręcznikowi i prawdziwi Polacy? Negocjowanie ważności świąt. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2014. T. 21. S. 163–175.
16. Szamryk K. Statystyczna analiza słownictwa potocznego w podręczniku Hurra!!! Po polsku 1. *Roczniki Humanistyczne* 2017. Nr 65. S. 25–41.

ДЖЕРЕЛА

1. Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 1. Podręcznik studenta. Kraków : Prolog, 2020. 192 s.
2. Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 1. Zeszyt ćwiczeń. Kraków: Prolog, 2020. 140 s.
3. Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 1. Podręcznik nauczyciela. Kraków : Prolog, 2020. 148 s.
4. Strefa nauczyciela A1. Hurra!!! Po polsku 1. Podręcznik nauczyciela. URL: <https://prologpublishing.com/download/content/hurra-po-polsku-1-podrecznik-nauczycielanowa-edycja.html> (дата звернення: 21.04.2023).
5. Dixon A., Jasińska A. Hurra!!! Po Polsku 2. Podręcznik studenta. Kraków : Prolog, 2020. 192 s.
6. Dixon A., Jasińska A. Hurra!!! Po Polsku 2. Zeszyt ćwiczeń. Kraków : Prolog, 2020. 104 s.
7. Dixon A., Jasińska A. Hurra!!! Po Polsku 2. Podręcznik nauczyciela. Kraków : Prolog, 2020. 176 s.
8. Strefa nauczyciela A2. Hurra!!! Po polsku 2. Podręcznik nauczyciela. URL: <https://prologpublishing.com/download/content/hurra-po-polsku-2-podrecznik-nauczycielanowa-edycja.html> (дата звернення: 21.04.2023).
9. Dixon A., Jasińska A., Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 3 Podręcznik studenta. Kraków : Prolog, 2021. 208 s.
10. Dixon A., Jasińska A., Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 3 Zeszyt ćwiczeń. Kraków : Prolog, 2021. 128 s.
11. Małolepsza M. Hurra!!! Po Polsku 3. Podręcznik nauczyciela Kraków : Prolog, 2021. 160 s.
12. Strefa nauczyciela A3. Hurra!!! Po polsku 3. Podręcznik nauczyciela. URL: <https://prologpublishing.com/download/content/hurra-po-polsku-3-podrecznik-nauczycielanowa-edycja.html> (дата звернення: 21.04.2023).

REFERENCES

1. Bratski A. Z. Communicative course of the Polish language for foreigners: textbook profile and competences of the teacher and the student. Philological studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University. 2013. Issue 9. S. 663–672.
2. Yermak L. O. Textbooks on Polish as a foreign language in the professional sphere: an analytical review. Linguistic and cultural discourse in the paradigm of vocational education: proceedings of the International scientific and practical conference, Kyiv, 5 March. 2015 p. Kyiv : KNEU, 2015. S. 446–451.
3. Kovalevsky E., Kravchuk A. Methods of teaching Polish language. Language and Culture in Polonistic Didactics in Ukraine. Kyiv: Inkos, 2017. 324 s.
4. Pyl J. Polish-Ukrainian Dictionary of Religious Terms. Kyiv: Catholic Media Centre, 2012. 100 s.
5. Ciesielska K. Agnieszka Burkat, Agnieszka Jasińska, Hurra!!! Po Polsku 2, Prolog, Kraków 2010. *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*. 2015. Nr 39. S. 95–98.
6. Dąbrowska A., Pasięka M. O czym ma milczeć cudzoziemiec. Tematy i słownictwo nieobecne w podręcznikach języka polskiego jako obcego. *Język a Kultura*. t. 21: *Tabu w języku iw kulturze*/ red. Dąbrowska A. Wrocław : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytet Wrocławski, 2009. S. 241–257.
7. Gałęcki Z., Kliza D. Dlaczego „pop” stał się w języku polskim wyrazem obraźliwym? *Roczniki Humanistyczne*. 1994. R. 42. Z. 6. S. 21–38.
8. Góralczyk P. Słownictwo związane z rodziną (na materiale list haseł Haliny Zgółkowej i serii podręczników Hurra!!!). *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2013. Nr 20. S. 111–118.
9. Imamowie. URL: <https://mzr.pl/imamowie/> (data zvernrnia: 03.04.2023).
10. Kola. A. O niepełnosprawności w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2010. Nr 17. S. 507–515.
11. Markunas A., Uczitiel T. Terminologia kościelna. Mały słownik opisowy polsko-ukraiński i ukraińsko-polski. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 1995. 179 s.
12. Olchowa G. Edukacja klimatyczna w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego dla poziomu A2. *Postscriptum Polonistyczne*. 2021. nr 2 (28). S. 51–61.
13. Paździo J. Czy podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego mają marginesy? *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*. 2012. Nr 4. S. 158–170.
14. Stankiewicz K., Żurek A. Obraz Polki/Polaka w serii podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego Hurra!!! Po polsku. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2010. Nr 17. S. 495–506.
15. Strzelecka A. W jaki sposób i z jakiej okazji świętują podręcznikowi i prawdziwi Polacy? Negocjowanie ważności świąt. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2014. T. 21. S. 163–175.
16. Szamryk K. Statystyczna analiza słownictwa potocznego w podręczniku Hurra!!! Po polsku 1. *Roczniki Humanistyczne* 2017. Nr 65. S. 25–41.

SOURCES

1. Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 1. Podręcznik studenta. Kraków : Prolog, 2020. 192 s.
2. Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 1. Zeszyt ćwiczeń. Kraków : Prolog, 2020. 140 s.
3. Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 1. Podręcznik nauczyciela. Kraków : Prolog, 2020. 148 s.
4. Strefa nauczyciela A1. Hurra!!! Po polsku 1. Podręcznik nauczyciela. URL: <https://prologpublishing.com/download/content/hurra-po-polsku-1-podrecznik-nauczycielanowa-edycja.html> (data zvernrnia: 21.04.2023).
5. Dixon A., Jasińska A. Hurra!!! Po Polsku 2. Podręcznik studenta. Kraków : Prolog, 2020. 192 s.

6. Dixon A., Jasińska A. Hurra!!! Po Polsku 2. Zeszyt ćwiczeń. Kraków : Prolog, 2020. 104 s.
7. Dixon A., Jasińska A. Hurra!!! Po Polsku 2. Podręcznik nauczyciela. Kraków : Prolog, 2020. 176 s.
8. Strefa nauczyciela A2. Hurra!!! Po polsku 2. Podręcznik nauczyciela. URL: <https://prologpublishing.com/download/content/hurra-po-polsku-2-podrecznik-nauczycielanowa-edycja.html> (data звернення: 21.04.2023).
9. Dixon A., Jasińska A., Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 3 Podręcznik studenta. Kraków : Prolog, 2021. 208 s.
10. Dixon A., Jasińska A., Małolepsza M., Szymkiewicz A. Hurra!!! Po Polsku 3 Zeszyt ćwiczeń. Kraków : Prolog, 2021. 128 s.
11. Małolepsza M. Hurra!!! Po Polsku 3. Podręcznik nauczyciela Kraków : Prolog, 2021. 160 s.
12. Strefa nauczyciela A3. Hurra!!! Po polsku 3. Podręcznik nauczyciela. URL: <https://prologpublishing.com/download/content/hurra-po-polsku-3-podrecznik-nauczycielanowa-edycja.html> (URL: 21.04.2023).

Павлюк Олексій Петрович, доктор філософії у галузі богослов'я, асистент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Pavlyuk Oleksiy Petrovych, PhD in Theology, Assistant Professor of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine)

Стаття надійшла: 25.04.2023

Статтю прийнято до друку: 02.05.2023

II. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.11'362 + 81'372

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-30-40

ТИПОЛОГІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ ЗА МОДУЛЕМ ПОРІВНЯННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-КОЛАЖУ ІЗ СТИХІЙ ЖИТТЯ ДМИТРА КЕШЕЛІ «РОДАКИ»)

Мирослава Баган

Київський національний лінгвістичний університет

Україна, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73

e-mail: mtbagan@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5436-2934

Валентина Заскалета

Київський національний лінгвістичний університет

Україна, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73

e-mail: v_zaskaleta@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1294-0329

У статті проаналізовано порівняльні конструкції за модулем порівняння на матеріалі роману-колажу із стихій життя Дмитра Кешелі «Родаки». Установлено, що модуль порівняння в романі стосується цілої низки ознак, зокрема зовнішнього вигляду, фізичних характеристик, способу руху, специфіки мовлення, психічних станів, настрою в статичній та в динамічній, фізичних станів, вдачі, розумової діяльності та розумових здібностей. Оцінювання відбиває найбільш важливі з погляду народної моралі ознаки людської натури й поведінки. Доведено, що компаративісти Д. Кешелі досить оригінальні завдяки несподіваному об'єкту порівняння, часто мають комічне забарвлення, нерідко зумовлене невідповідністю суб'єкта і об'єкта порівняння його модулю. Однією з особливостей ідіостилу письменника є творення іронічних порівняльних конструкцій з жартовливим маркуванням.

Ключові слова: Дмитро Кешеля, порівняльна конструкція, модуль порівняння, компаративісти, іронічні порівняння, метафора, ідіостиль.

TYPOLOGY OF COMPARATIVE CONSTRUCTIONS ACCORDING TO THE COMPARISON MODULE (BASED ON THE MATERIAL OF THE NOVEL-COLLAGE BY DMYTRO KESHELIA «RELATIVES»)

Myroslava Bahan

Kyiv National Linguistic University

Velyka Vasylkivska Street, 73, Kyiv, Ukraine

e-mail: mtbagan@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5436-2934

Valentyna Zaskaleta

Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska Street, 73, Kyiv, Ukraine
e-mail: v_zaskaleta@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1294-0329

Introduction. *The article analyzes comparative constructions by the comparison module based on the material of Dmytro Keshelia's novel-collage from the elements of life «Relatives».*

Purpose. *The purpose of the article is to create a typology of comparative constructions on the material of Dmytro Keshelia's novel-collage from the elements of life "Relatives". Achieving this goal is subject to a number of tasks: 1) to identify features that serve as a comparison module; 2) to classify comparative constructions according to the comparison module 3) to find out what is the originality of D. Kesheli's individual author comparisons.*

Methods. *The article uses the descriptive method (to present the results of the research), the classification method (to identify the features by which the author compares), the method of contextual analysis (to determine the pragmatic load of the comparison module in the text of the novel-collage).*

Results. *It is established that the comparison module in the novel concerns a number of features, including appearance, physical characteristics, manner of movement, specifics of speech, mental states, mood in statics and dynamics, physical states, temperament, mental activity, and mental abilities. The assessment reflects the most important features of human nature and behavior from the point of view of national morality.*

Originality. *In previous studies, a semantic analysis of the comparative constructions of the novel "Relatives" was carried out from the point of view of the object and subject of comparison. We consider it promising to study the grammatical structure of the comparisons created by the author of this novel, an attempt to classify the semantic types of comparisons depending on the subject and object of comparison and their functional load.*

Conclusion. *Despite the relatively traditional module of comparison, the comparatives of D. Keshelia are quite original due to the unexpected object of comparison, since they often have a comic color, which is often caused by the discrepancy between the subject and the object of comparison of his module. One of the features of the writer's idiosyncrasy is the creation of ironic comparative constructions with friendly marking.*

Keywords: *Dmytro Keshelia, comparative construction, comparison module, comparativema, ironic comparisons, metaphor, idiosyncrasy.*

Постановка проблеми. Порівняльні конструкції, або компаративами [3, с. 4], слугують не лише засобом авторського увиразнення думки, а й елементом конструювання особливої художньої реальності, надають їй достовірності й відчутності. Вони характеризують не тільки суб'єкт порівняння, а й автора порівняльної конструкції, відбивають глибину його мислення, світоглядні, естетичні, моральні цінності, досвід, специфіку культурного середовища, у якому він сформувався. На тлі актуалізації питання національної самоідентифікації українців важливо досліджувати художні елементи, зокрема порівняльні конструкції тих творів, які найбільш близькі до народного мовомислення. Це важливо як для виявлення специфіки українського світосприйняття, так і для уточнення особливостей ідіостилю письменників з різних куточків нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У філології порівняння часто кваліфікують як тропеїчну фігуру, яка репрезентує мовне зображення істоти, предмета, явища, дії через найхарактерніші ознаки, які ми влювлюємо в інших об'єктах дійсності [12, с. 359; 6, с. 69]. Цілком погоджуємося, що порівняння як стилістична фігура ґрунтується на об'єктивній зовнішній, сутнісній, функційній подібності кількох об'єктів чи явищ, однак встановлення цієї подібності може бути як традиційним (в узвичаєних порівняннях), так і евристичним, індивідуально-авторським. Узвичаєні порівняння (*сивий мов лунь, гарна мов писанка, поспішає мов свекор пелюшки прати*) викликають у сприймачів цілком конкретні асоціативні уявлення й передбачувані реакції. Натомість індивідуально-авторські порівняння становлять місткі ментально-емоційні комплекси, які кожен читач може інтерпретувати по-своєму: як мегапотужний цікавий образ чи, навпаки, як дивний, непереконливий спосіб інтерпретації чогось. За нашою гіпотезою, індивідуально-авторські порівняння в структурі художнього тексту завжди відповідають задуму автора й спрямовані на встановлення якомога тіснішого зв'язку з читачем, виклик у нього не лише замишування, а й цілком самостійних рефлексій.

Специфіку будови та функційних можливостей порівняльних конструкцій мовознавці вивчали на матеріалі творчості багатьох вітчизняних та закордонних майстрів художнього слова: Т. Шевченка [9], Л. Костенко [13; 14; 15], Є. Положія [5], М. Дочинця [17], І. Немировськи [18] та ін. Предметом дослідницької уваги слугувала, зокрема, семантична структура порівнянь [17], способи їх відтворення в українських перекладах [2; 16], їхня роль та функції в художньому тексті [18]. Безперечно, кожен письменник прагне найбільшої влучності й виразності порівнянь, відображає в них лінгвоаксіологічні стандарти своєї доби та неповторність свого мистецького бачення. Компаративеми у творі самобутнього закарпатського письменника Дмитра Кешелі «Родаки», який вражає емоційною щирістю, іскрометністю народного мислення, колоритністю мови, влучними, дотепними характеристиками персонажів, проаналізовано з погляду наявності в них етномаркерів [11], суб'єкта [7] й об'єкта [8] порівняння, проте для отримання цілісного уявлення про семантичну структуру порівнянь потрібно дослідити модуль порівняння.

Мета статті – створити типологію порівняльних конструкцій на матеріалі роману-колажу із стихій життя Дмитра Кешелі «Родаки». Досягненню цієї мети підпорядкована низка завдань: 1) виявити ознаки, які слугують модулем порівняння; 2) класифікувати порівняльні конструкції за модулем порівняння; 3) з'ясувати, у чому полягає оригінальність індивідуально-авторських порівнянь Д. Кешелі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порівняльні конструкції в романі-колажі із стихій життя Дмитра Кешелі «Родаки» вражають семантичним розмаїттям та несподіваною структурою. Для створення якомога повнішої типології ми оперуємо поняттям модуля порівняння, що перегукується з поняттям *ознаки порівняння*, яким мовознавці оперували раніше [12, с. 359]. Дедалі частіше фахівці віддають перевагу поняттю *компаративний модуль* [4, с. 60; 10, с. 264] на позначення конкретизованого компонента компаративної конструкції, що дає підстави об'єднати суб'єкт і об'єкт порівняння в одному акті оцінювання.

Зовнішній вигляд як модуль порівняння в аналізованих конструкціях утілений у таких ознаках:

а) розмір: для порівняння за цією ознакою взято приблизний (не конкретний) розмір і передано її за допомогою лексем на позначення висоти, ширини (*широкі, як наш добрий і щедрий нянько Дунай* (с. 64), довжини (*довгими, як ціпи* (с. 71); *довгими, як антени* (с. 287)), товщини, загального розміру (*великого, як бика* (с. 78); *була дрібною, як запечена у спекотне*

літо бульбочка (с. 71)). Прикметники, які репрезентують модуль порівняння, можуть мати зменшено-пестливі (*невеличкий, як волоський горіх* (с. 59)) чи збільшено згрубілі (*широчезні... як долоні стрийка Микули* (с. 73); *товстелезних, як дуби* (с. 272)) суфікси або ж редублюватися (*висока-висока, як тополиця* (с. 120)), що разом із семантикою об'єкта порівняння посилює емоційність порівнянь як цілісних конструкцій;

б) форма: за допомогою порівняння за цією ознакою автор докладно описує обличчя персонажів свого роману загалом (*опухлий, наче з бджолами у вулику спав* (с. 43); *зморщений, наче печене яблуко* (с. 105); обличчя *таке зім'яте, як у борсука* (с. 226)) чи якусь його частину (з *гачкуватим, як у ворони, носом* (с. 71); *гачкуватого, як у турка, носа* (с. 129)). Модуль порівняння майстерно виясковано відповідним об'єктом порівняння, щоб читач виразно уявив собі конкретного персонажа;

в) колір. Порівняння на основі кольору в аналізованому романі є одними з найуживаніших. Д. Кешеля віртуозно використовує основні кольоративи-прикметники (*чорний, як воронення* (с. 105); *чорна, як ердильська циганка* (с. 220); *жовтий і безживний, немов єгипетська мумія* (с. 29); *білого ... як гусарські зуби* (с. 192)), з-посеред яких є кольоративи з пестливим суфіксом (*жовтенький, як курча* (с. 21)) та відповідні відприкметникові дієслова (*почервонів, як бантик на грудях старої большевички* (с. 152); *зачервоніли, як помідори* (с. 151), *немов помідори під благодатним літнім сонцем, почали помаленьку рожевіти* (с. 212)). Інтенсивність кольору автор може передати повторенням кольоративу (*рудий-рудий, як руська осінь* (с. 59)).

Крім основних кольороназв, репрезентантами модуля порівняння зафіксовано також опосередковані, зокрема такі: а) кольоративи складних назв – відтінки кольорів (*жагучо-червоного, як циганські хустини* (с. 28)) чи поєднання кольорів (*синьо-чорний, як баклажан* (с. 28); *землисто-попелястого кольору, наче пилука на старовинній скрині* (с. 194)) та б) кольоративи, що означають колірну якість опосередковано, за колірною схожістю (*золотисті, як апельсини* (с. 73); *сріблясте, як листя клена* (с. 88); *сплотнів, як «вражій імперіаліст» при несподіваній зустрічі із мужніми совєтами* (с. 34); *рожева, як пелюстки магнолії* (с. 73)).

Письменник уживає прикметники – основи порівняння не тільки в основній формі, а й у формі вищого ступеня порівняння (*рожевіша, ніж свиноматки* (с. 194)), що посилює зорове враження від прочитаного;

г) загальне враження. Порівняння за цією ознакою переважно позитивні (*нагуляні, як бики* (с. 38); *викохані, як пані-генеральші* (с. 34); *милий і ніжний, як порепані долоні діда Наполійона, коли, буває, зрідка погладить мене по голові* (с. 63–64); *звабливими, як мадярські сливи* (с. 71) *ніжні, як мицьки на весняних вербових прутиках* (с. 103); *соковитою і привабливою, як визріла полунична ягода* (с. 158); *така красна, як помаранча* (с. 85); *такий красивий, гейби в квітах переспав* (с. 105)). Приклад негативного враження зафіксовано лише в одній конструкції (*разюче схожий на есесівця* (с. 316)), щоправда відповідну емоцію, по суті, передано за допомогою об'єкта порівняння, згадка про якого викликає в читачів старшого віку цілий комплекс неприємних спогадів;

д) статура. Модуль порівняння цієї підгрупи вербалізовано за допомогою лексем із протилежним значенням – «товстий» (*круглобокий, як мадярський гарбуз* (с. 59); *тучний, набитий, як качан капусти* (с. 137); *Нагадувала дідова сестричка гриб-порохнявку з доісторичних часів чи коровиську на останньому місяці тільності* (с. 270)) і «худий», інтенсифікованою суфіксом *-ющ-* (*маслакувата й худюща, як суповий набір* (с. 150); *худючий... як крадений кінь* (с. 312)).

З погляду морфологічного статусу слів, що репрезентують цей модуль порівняння, то вони переважно є прикметниками (віддієприкметниковими прикметниками) і зрідка – відприкметниковими дієсловами.

Інші фізичні характеристики як модуль порівняння втілені у восьми ознаках, кількісно і якісно по-різному представлених порівняльними конструкціями:

а) смак. Прикметники *смачний* і *несмачний*, зафіксовані в порівняльних конструкціях цього твору, вербалізують смак досить невиразно, адже трактувати їх можна по-різному, тому автор твору уточнює модуль порівняння за допомогою об'єкта порівняння (*смачним*, як *морозиво* (с. 258); *прісні* і *геть несмачні*, як *солоне тісто* (с. 312); [паленка] *люта*, як *огень* (с. 104)). Певною мірою аналогічно можна витлумачити прикметник *солодкий*, який набуває метафоричного значення в порівнянні *солодкими*, як *ранкові дитячі сни* (с. 142) і тут же конкретизується завдяки об'єкту порівняння;

б) запах. Вербалізатори запаху (і прикметники, й дієслова), як і вербалізатори смаку, переважно дуже загальні, тому Д. Кешеля вияскравлює їх порівняннями (*холоднопахучі*, як *кринична вода* (с. 39); *були* *намного майпахнячішими*, як *в'ялені бабині жабі* (с. 34); *пахло духмяно*, як *перезрілі лісові суниці* (с. 88); *пахучі*, як *груші-медівки* (с. 103)). Крім конкретних об'єктів порівняння (*пахняча*, як *цукрові грушки* (с. 80); *пахне перегаром*, як *хімічна зброя* (с. 258)) зафіксовано також абстрактний (*із пахучими*, як *спогад про перше кохання* (с. 258));

в) враження на дотик. Прикметно, що в аналізованих порівняннях вербалізовано і позитивне враження (*гладенька*, як *молочне поросятко* (с. 312)) і негативне (*слизьким*, як *розчавлений слимак* (с. 91)). Репрезентовано цю ознаку лексемами з прямим значенням (*колючим*, як *старий їжак* (с. 91); *м'якенькі*, як *персики* (с. 103)) та лексемами, ужитими в метафоричному значенні (*м'яке*, як *перший сон* (с. 239)). Д. Кешеля – майстер створення комічних картин. Жартівливого, іронічного, бурлескного та саркастичного ефекту він досягає різноманітними способами. Одним із таких способів є поєднання зменшено-пестливої лексики зі словами, значення яких викликає відразу, огиду. Такий спосіб творення комічного можна проілюструвати порівнянням, наприклад, *м'якенькі*, як *гів...* (с. 11). Комізм посилюється, коли це порівняння звучить з уст учня, що приніс учителеві подарунок від своєї баби – дуже м'які грушки – й озвучує йому не дуже пристойну їхню характеристику, почуту від власної баби.

Решта фізичних характеристик як модулів порівняння вербалізована значно менше: вони поступаються попереднім групам і за кількістю, і за діапазоном семантики (температура – тільки вища від нуля градусів: *тепле*, як *парне молоко* (с. 88); *теплою*, як *писочок маленького щеняти* (с. 141); з *гарячим*, як *осіння перчина* (с. 45); швидкість – висока: *пруdkіше* *білки* (с. 135); *ростеш прудко*, як *трава* (с. 181); вік – лише поважний: *старий*, як *ворона* (с. 256); *старий*, як *пень* (с. 298); сила – тільки потужна: *могутні...* як *наш добрий і щедрий нянько Дунай* (с. 64); *...могутні*, як *долоні стрийка Микули* (с. 73); вага – лише легка: як *мисливський хорт*, *легкий* (с. 312)).

Спосіб руху як модуль порівняння представлено в аналізованих конструкціях найрізноманітніше. Тут зафіксовано такі групи дієслів:

а) дієслова зі значенням раптової дії, яке містить сему 'легко': *злетіла*, як *паперовий бузюк* (с. 25); як *підсмалений горобець*, *підпорхнула* (с. 54); *перепілкою порхнула* (с. 98);

б) дієслова зі значенням раптової дії, яке містить семи 'швидко', 'різко', 'стрімко': *немов гарпія*, *кинулася в куток* (с. 35); як *молодий лошак...* *підхопився* (с. 70); *вискочив*, як *олень* (с. 139); *рвонує* *молодим лошаком* (с. 209); *ніби вісімнадцятилітня дівка стрибнула* (с. 169); *підскочила* *квочкою* (с. 204);

в) дієслова зі значенням результативної дії: *гидкою гусеницею заліз* (с. 95); *висунувся, як ховрах із нори* (с. 113); *вилізла, як польова мишка з нори* (с. 217); *вмостився, як курка у гнізді* (с. 149); *виповзла, немов сердита вовчиця* (с. 209);

г) дієслова зі значенням початку інтенсивного руху: як *вжалений у сідницю, завертівся* (с. 132); *завертілась, як дзига* (с. 150);

г) дієслова зі значенням односпрямованого руху: *летів, наче по гострому льоду* (с. 49); *летіли верхи на домовині ... як татари* (с. 95); *верховинським дівчам швидко бігла* (с. 116); *наче закохана лебедиця, пливе собі* (с. 135); *поскакали, як кенгуру* (с. 144); *почав, мов навіжений, тікати* (с. 209);

д) дієслова зі значенням різноспрямованого руху: *немов привид прекрасної Єлени-цариці, бродила* (с. 217); *нипала живою тінню* (с. 122); *дід крутив серед дороги бабою, як жебрак бідою, баба дідом, як відьма мітлою* (с. 79);

е) дієслова зі значенням повторюваного руху із семою 'різко', 'уривчасто': *підскакував, наче жеребець* (с. 104); *дуля злітала хижакom* (с. 42); *дригав, як лопухівська жаба, ногами* (с. 75);

е) дієслова зі значенням поривчастого руху: *почали розмахувати руками, наче лелечихи на болоті* (с. 48);

ж) дієслова зі значенням руху з одного боку в інший: *колихаючись, як суха лобода на вітрі ... встала* (с. 54); *як шия за гусячою головою, телінається дід* (с. 77);

з) дієслово зі значенням початку руху: *немов бойовий слон ... рушали* (с. 137); дієслова зі значенням руху в якомусь одному напрямі: *немов бик, коли влуплять молотом у чоло, хитнув головою* (с. 76);

и) дієслова зі значенням руху за ким-небудь: *як коров'ячий хвіст, волочуся я* (с. 77);

і) дієслова зі значенням «минати, залишаючи збоку кого-, що-небудь»: *оминали, як чумних* (с. 36) та ін.

Тематичне поле способу руху представлене 35 порівняльними конструкціями, у яких рух передано за допомогою 25 різнокореневих дієслів, 2 пар однокореневих дієслів (*порхнула – підпорхнула, злетіла – злітала*) і 3 дієслів, що відрізняються граматичними формами роду (*завертівся – завертілась, летів – летіла*) та роду і виду (*підскакував – підскочила*). Цікаво, що в жодному з порівнянь з повторюваними дієсловами – номінантами руху не дубльовано об'єкт порівняння, що свідчить про письменницький хист Д. Кешелі, про його усвідомлене ставлення до вибору цього об'єкта. Майстерність автора роману виявляється також у доборі синонімів на позначення руху (*висунувся, вилізла, виповзла*), завдяки чому ще більше помітна скрупульозність митця.

З граматичного погляду номінації способу руху є родовими чи особовими формами дієслів, форма дієприслівника (*колихаючись*) з-посеред цих номінацій зафіксована один раз.

Особливості мовлення, вербалізованої реакції персонажів аналізованого роману на подразник як модуль порівняння структурувати складно. Принаймні можна констатувати наявність емоційно нейтральних номінацій мовлення, способу мовлення, ужитих у прямому значенні й увиразнених об'єктом порівняння (*голосом куріпочки проказав* (с. 114); *вміють говорити, як по губах медом мастити* (с. 189)) та метафоричним обставинним поширювачем (*твердо, наче відрубуючи сокирою, мовила* (с. 77); *читав таким тоном, наче рядки із псалтиря адресував не небесам, а панові вчителю* (с. 211); *гірким, як дим тютюну, голосом ... розповідала* (с. 120)), а також емоційно маркованих (*заверецав, якби йому через сідницю зуби витягували* (с. 45)).

У цій групі номінацій модуля порівняння зафіксовано вживання метафор, зокрема таких різновидів: а) тварина → людина: *замекав, як коза Танкістка* (с. 337); *наче недорізана коза, замекала* (с. 45); (мекати – *перен.* «говорити нерозбірливо, розтягуючи слова і вставляючи між ними звуки “мм”, “ме”») [СУМ, т. 4, с. 668]; *торохкотіла, як деркач* (с. 327) (деркач – «птаха ... який відзначається характерним скрипучим криком» [СУМ, т. 2, с. 252]); *не фурчить, як беременний борсук* (с. 291) (у цьому контексті, очевидно, фурчати – видавати звуки типу «фр», «фр»); *забурчав, наче вулик, у який залетіла ворона* (с. 34) (бурчати – *розм.* «докучливо висловлювати своє невдоволення чим-небудь, дорікати комусь» [СУМ, т. 1, с. 262]); б) комаха → людина: *пискали, вискали, зуділи-дзумчали, як дроздофіли в бочці з почавленим виноградом* (с. 127) та в) фізичний процес → людина: *як молотарка, фурчала* (с. 130) (фурчати – «утворювати деренчливий звук при роботі (про механізми)» [СУМ, т. 10, с. 656]).

З погляду граматичної належності номінацій мовлення, то всі вони є дієсловами доконаного чи недоконаного виду.

Психічний стан як модуль порівняння втілений у назвах емоційних реакцій переважно негативного спектру: з такою *розпукою* відлічувала по карбованцю, наче із пальців по одному нігтю живцем відривала (с. 169); *безпорадний, знічений, як сопливий першокласник* (с. 347); *отетеріло, як ховрах, дупав очима* (с. 75); *тужно, немов поранені слони, трубили* (с. 54). Найменування нейтрального та позитивного стану зафіксовано в таких порівняннях: *був байдужим, як дерев'яна бочка* (с. 327); *А пані вчителька ... подивилася на мене такими здивованими і люблячими очима, наче перед нею стояв майбутній пророк людства* (с. 34).

У групі порівнянь на позначення психічного стану спостережено чимало іронічних конструкцій, у яких лексичне значення модуля порівняння передає негативну емоцію, проте об'єкт порівняння вжитий у такому контексті, що вся конструкція набуває протилежної семантики й гумористичного забарвлення: *настрахалася, як кобила, коли воза переверне* (с. 61); *запереживав, як індюк, коли свиню зуби заболять* (с. 101); *переживав за школою, як баран, коли вовк удавиться кісткою* (с. 111). Правильне декодування таких компаративем можливе лише на основі доброго знання звичок тварин і народного побуту. Іронія засвідчує вивищення над ситуацією, активну позицію мовця в не зовсім вдалій ситуації, його дотепність й оптимізм. На думку М. Баган, іронія в народних прислів'ях пов'язана з бажанням мовця переконливіше спростувати чиїсь хибні припущення, підсилити негативнооцінні характеристики [1, с. 80]. У романі-колажі із стихій життя «Родаки» іронічні порівняння дають змогу емоційніше й наочніше розкрити глибину справжніх намірів і станів героїв. Творення іронічних порівняльних конструкцій з жартівливим маркуванням – одна з особливостей стилю Д. Кешелі як письменника.

Настрій як модуль порівняння реалізовано в аналізованих конструкціях у статичній та в динамічній. Порівнянь із позитивною характеристикою цього модуля (*веселий і щасливий, як великодня паска* (с. 46); *сито-вдоволені, як гендлярі на базарі* (с. 73); *роzcвіла, як пасуля-бумбачка* (с. 131); *виукнула з такою радістю, ніби знайшла розгадку побудови пірамід єгипетських фараонів* (с. 208); *наче квочка ... радісно заквакчів* (с. 230)) утричі більше ніж порівнянь із негативною характеристикою (*зневажливо фиркнула, наче генеральська кобила* (с. 92); *невдоволено, наче непохмелений бусол, помахував головою* (с. 123); *сумна, як безмежна печаль Марії Магдалини...* (с. 358)). Позитивна характеристика настрою може посилюватися дієсловом з метафоричною семантикою (*роzcвів вдоволено, як червона півонія* (с. 59)). Щодо граматичних особливостей номінантів цього модуля порівняння, то ними є

прикметники, дієприкметники, прислівники (зокрема однокореневі антоніми *вдоволено – невдоволено*) та дієслово *розцвіла*, ужите в переносному значенні.

Фізичний стан: *слабий*, як *мукачівське пиво* (с. 9); *нездалий* (очевидно, ‘слабкий’), *ніби його всю осінь з коноплями в намулі мочили* (с. 63); *нездалий*, *гіби цілу ніч із псами зайців гонив по винницях* (с. 112); так *засвербіло*, *ніби позаторішні воші просили опохмелитись* (с. 128); *п’яні*, як *кендіюв гусак* (с. 31); *здоровий*, як *бугай* (с. 34); *сліпий*, як *сова* (с. 256); *вічно голодний*, як *крадений кінь* (с. 312); *тремтів*, *наче підключений до розетки* (с. 16).

Вдача людини як модуль порівняння втілена переважно в позитивних характеристиках (*по-християнськи високоморальних сусідів* (с. 185)), причому ці характеристики найчастіше нанизуються при тому самому об’єкті порівняння (*добра, щедра, ласкава*, як *селянка* (с. 38); *терпеливою, доброю і лагідною*, як *скибка хліба* (с. 188)), доходячи до чотирьох *прудкою, жвавою, веселою і щебетливою*, як *весняна пташка* (с. 190)).

Порівняльні конструкції, за допомогою яких автор передає особливості поведінки, вдачі людини, нерідко мають комічне забарвлення. Комічність може бути зумовлена невідповідністю суб’єкта і об’єкта порівняння модулю порівняння (*дід скелею вперся* (с. 18); [Митрик] *грюкав у двері вперто і войовниче*, як *легендарний грек Ахілл у ворота Трої* (с. 163)); *жалісливий*, як *той злодій, што вбив матір і отця, а на суді плакав, же би його помилували, бо він круглий сирота* (с. 145)).

Розумова діяльність, розумові здібності як модуль порівняння названі лише лексемами з позитивною семантикою: *допитливими*, як у *їжачихи, очицями* (с. 45); *сторожка і пильна*, як *бузьок над гніздом маленьких лелечат* (с. 141); *...розум твердий*, як у *начальника комуністичеської партії...* (с. 324).

Цікаво, що письменник жодного разу не повторив об’єкта порівняння, попри те, що репрезентанти модуля порівняння могли повторюватися (*гладенька*, як *олія* (с. 80) і *гладенька*, як *молочне поросятко* (с. 312); *гачкуватим*, як у *ворони, носом* (с. 71) і *гачкуватого*, як у *турка, носа* (с. 129)).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Порівняльні конструкції роману-колажу із стихій життя Дмитра Кешелі «Родаки» засвідчують надзвичайно широкий спектр асоціативно-інтерпретативної діяльності персонажів – простих селян Закарпаття. Компаративний модус порівнянь охоплює цілу низку ознак, що стосуються зовнішнього вигляду – розміру, форми, кольору, загального враження та статури; інших фізичних характеристик – смаку, запаху, враження на дотик; способу руху – результативності, інтенсивності, раптовості та под.; особливостей мовлення, вербалізованої реакції персонажів, утілених у метафорах *тварина → людина*, *комаха → людина*, *фізичний процес → людина*; психічного стану, настрою в статичності та в динаміці, фізичного стану, вдачі, розумової діяльності та розумових здібностей.

Попри відносно традиційний модуль порівняння компаративеми Д. Кешелі досить оригінальні завдяки несподіваному об’єкту порівняння, вони часто мають комічне забарвлення, нерідко зумовлене невідповідністю суб’єкта і об’єкта порівняння його модулю. Однією з особливостей ідіостилу письменника є творення іронічних порівняльних конструкцій із доброзичливим маркуванням.

Виконане дослідження відкриває перспективи для зіставного вивчення семантичної та структурної специфіки порівняльних конструкцій у творах Д. Кешелі й українських письменників з інших регіонів України. Це посприятиме уточненню відомостей про ідіостиль

різних митців й розширить уявлення про особливості народного мовомислення українців. Перспективним вважаємо також аналіз граматичної структури порівняльних конструкцій у художніх творах, впливу форми на оцінний потенціал компаративем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М. П. Заперечення в сучасному українському комунікативному просторі: традиції і новаторство: монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2021. 224 с.
2. Білик О. О., Подоляк З. Р. Образні порівняльні конструкції та способи їх відтворення в українських перекладах (на матеріалі роману Дж. Мартіна «Гра престолів»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2020. № 46, том 3. С. 124–128.
3. Грипас О. Ю. До питання про термінологічний апарат для позначення компонентів структури компаративем. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. Вип. 8. Київ : Національний педагогічний університет, 2011. С. 296–299.
4. Добролюба Г. М. Мотив здоров'я в тематичі поліських народних порівнянь. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету ім. І. Франка*. 1999. Вип. 4. С. 60–63.
5. Єрмоленко С. І., Грушкіна Ю. О. Порівняльні конструкції в прозі Євгена Положія (на матеріалі роману «Риб'ячі діти»). *Мова. Свідомість. Концепт*: зб. наук. праць, 2019. Вип. 99. С. 18–22.
6. Завгородня Л. Л. Відтворення образу порівняння як проблема перекладу англійських порівняльних структур українською мовою. *Мандрівець*. 2013. № 1 (103). С. 68–71.
7. Заскалета В. П. Типологія семантичних полів порівняння за значенням суб'єкта (на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі «Родаки»). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Київ, 2018. Вип. 36. С. 47–56.
8. Заскалета В. П. Типологія семантичних полів порівняння за значенням об'єкта (на матеріалі роману-колажу Д. Кешелі «Родаки»). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*: зб. наук. праць. Київ, 2018. Т. 21, № 1. С. 131–141.
9. Колоїз Ж. В. Прагматична орієнтація образних порівнянь у мовотворчості Ліни Костенко. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту*: зб. наук. праць. Вип. 6. Кривий Ріг, 2011. С. 602–617.
10. Конторчук Г. Структурно-семантичні особливості порівняльних конструкцій в історичній повісті Валерія Шевчука «Розсічене коло». *Волинь–Житомирщина*. 2010. № 20. С. 261–270.
11. Красавіна В. В. Етномаркери в порівняльних конструкціях у романі-колажі Дмитра Кешелі «Родаки». *Література та культура Полісся. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 93. С. 180–187. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpfil_2018_93_21 (дата звернення: 01.04.2023).
12. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підруч. (за ред. Л. І. Мацько). Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
13. Мойсієнко А. К. Порівняння в системі Шевченкового вірша. *Дивослово. Українська мова і література в навчальних закладах*. 2001. № 2. С. 25–29.
14. Молчко О. О. Порівняння в українському художньому тексті та варіанти його відтворення англійською мовою. *Іноземна філологія*. 2012. № 124. С. 161–169.
15. Павлюк Т. П. Порівняльні звороти в сучасному українському поетичному тексті : дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2011. 205 с.
16. Радіонова К. С. Стійкі компаративні одиниці на позначення зовнішності людини в англійській, французькій, українській та російській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту*. 2015. № 15. С. 122–125.
17. Сизоненко Н. М. Семантична структура компаративем за об'єктом порівняння (на матеріалі збірки новел М. Дочинця «Хліб і шоколад»). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 4 (335). 2020. С. 76–85.

18. Смушак Т. В. Роль та функції порівнянь у новелах Ірен Немировськи «Глядач», «Через обставини». *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2019. Вип. 11 (Т. 2). С. 128–131.
19. СУМ. Білодід І. К. (Ред.). Словник української мови: В 11 т. (1970-1981). Київ : Наукова думка, т. 1, 1970; т. 2, 1971; т. 4, 1973; т. 10, 1979.

ДЖЕРЕЛО

Кешеля Д. Родаки: роман-колаж. Київ, 2017. 384 с.

REFERENCES

1. Bahan M. P. Zaperechennia v suchasnomu ukrainskomu komunikatyvnomu prostori: tradytsii i novatorstvo: monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KNLU, 2021. 224 s.
2. Bilyk O. O., Podoliak Z. R. Obrazni porivnialni konstruksii ta sposoby yikh vidtvorennia v ukrainskykh perekladakh (na materialy romanu Dzh. Martina «Hra prestoliv»). *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. 2020. № 46, tom 3. S. 124–128.
3. Hrypas O. Yu. Do pytannia pro terminolohichniy aparat dlia poznachennia komponentiv struktury komparatyvnykh. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy: zb. nauk. prats. Vyp. 8*. Kyiv : Natsionalnyi pedahohichnyi universytet, 2011. S. 296–299.
4. Dobrolozha H. M. Motyv zdorovia v tematytsi poliskykh narodnykh porivnian. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka*. 1999. Vyp. 4. S. 60–63.
5. Iermolenko S. I., Hrushkina Yu. O. Porivnialni konstruksii v prozi Yevhena Polozhiiia (na materialy romanu «Rybiachi dity»). *Mova. Svidomist. Kontsept*: zb. nauk. prats. 2019. Vyp. 99. S. 18–22.
6. Zavhorodnia L. L. Vidtvorennia obrazu porivniannia yak problema perekladu anhliiskyykh porivnialnykh struktur ukrainskoiu movoiu. *Mandrivets*. 2013. № 1 (103). S. 68–71.
7. Zaskaleta V. P. Typolohiia semantychnykh poliv porivniannia za znachenniam subiekta (na materialy romanu-kolazhu D. Kesheli «Rodaky»). *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO KNLU*. Kyiv, 2018. Vyp. 36. S. 47–56.
8. Zaskaleta V. P. Typolohiia semantychnykh poliv porivniannia za znachenniam obiekta (na materialy romanu-kolazhu D. Kesheli «Rodaky»). *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia Filolohiia*: zb. nauk. prats. Kyiv, 2018. T. 21, № 1. S. 131–141.
9. Koloiz Zh. V. Prahmatychna oriientatsiia obraznykh porivnian u movotvorchosti Liny Kostenko. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzh. ped. un-tu* : zb. nauk. prats. Vyp. 6. Kryvyi Rih, 2011. S. 602–617.
10. Kontorchuk H. Strukturno-semantychni osoblyvosti porivnialnykh konstruksii v istorychnii povisti Valeriiia Shevchuka "Rozsichene kolo". *Volyn - Zhytomyrshchyna*. 2010. № 20. S. 261–270.
11. Krasavina V. V. Etnomarkery v porivnialnykh konstruksiiakh u romani-kolazhi Dmytra Kesheli «Rodaky». *Literatura ta kultura Polissia. Seriiia : Filolohichni nauky*. 2018. Vyp. 93. S. 180-187. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkpfil_2018_93_21 (data zvernennia: 01.04.2023).
12. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. Stylistyka ukrainskoi movy : pidruch. (za red. L. I. Matsko). Kyiv : Vyshcha shkola, 2003. 462 s.
13. Moisiienko A. K. Porivniannia v systemi Shevchenkovoho virsha. *Dyvoslovo. Ukrainska mova i literatura v navchalnykh zakladykh*. 2001. № 2. S. 25–29.
14. Molchko O. O. Porivniannia v ukrainskomu khudozhnomu teksti ta varianty yoho vidtvorennia anhliiskoiu movoiu. *Inozemna filolohiia*. 2012. № 124. S. 161–169.
15. Pavliuk T. P. Porivnialni zvoroty v suchasnomu ukrainskomu poetychnomu teksti : dys. ... kand. filol. nauk. Zaporizhzhia, 2011. 205 s.
16. Radionova K. S. Stiiki komparatyvni odyntytsi na poznachennia zovnishnosti liudyny v anhliiskii, frantsuzkii, ukrainskii ta rosiiskii movakh. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho un-tu*. 2015. № 15. S. 122–125.

17.Syzonenko N. M. Semantychna struktura komparatyvem za ob'iektom porivniannia (na materialy zbirky novel M. Dochyntsia «Khlib i shokolad»). *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. № 4 (335), 2020. S. 76–85.

18.Smushak T. V. Rol ta funktsii porivnian u novelakh Iren Nemyrovsky «Hliadach», «Cherez obstavyny». *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod, 2019. Vyp. 11 (T. 2). S. 128–131.

19.SUM. Bilodid I. K. (Red.). *Slovnyk ukrainskoi movy*: V 11 t. (1970-1981). Kyiv : Naukova dumka, t. 1, 1970; t. 2, 1971; t. 4, 1973; t. 10, 1979.

Баган Мирослава Петрівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Київського національного лінгвістичного університету (Україна).

Myroslava Bahan, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology, Kyiv National Linguistic University (Ukraine).

Заскалета Валентина Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології Київського національного лінгвістичного університету (Україна).

Valentyna Zaskaleta, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology, Kyiv National Linguistic University (Ukraine).

Стаття надійшла: 13.04.2023

Статтю прийнято до друку: 20.04.2023

УДК 81' 367.634

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-40-53

СТИЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ УПОТУЖНЕННЯ ОЗНАКИ «ОДНОРІДНІСТЬ» У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Інна Завальнюк

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: zavalniukinna@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3993-9555

Ніна Іваницька

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: pyasta4@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1002-9731

Стаття присвячена викладу матеріалу, що засвідчує реалізацію ознаки «однорідність» у значеннєвих варіантах синтаксичної категорії «член речення» в аспектах

структурно-комунікативної та комунікативно-прагматичної зорієнтованості. Водночас зміст статті та її висновкові частини демонструють, як закладений у сукупності ознак, об'єднаних «однорідністю», феномен «однорідність» знаходить відтворення в конкретних творах, жанрових різновидах та стилях, тобто як ця ознака виявляє здатність своєрідного употужнення за умови визначення її якісно-кількісних показників.

Ключові слова: *ознака «однорідність», категорія «член речення», значеннєвий варіант категорії «член речення», параметр (показник) стилю, употужнення ознаки «однорідність».*

STYLE PROPERTIES OF STRENGTHENING THE FEATURE OF «HOMOGENITY» IN THE STRUCTURE OF THE SIMPLE SENTENCE IN MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Inna Zavalniuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubumskyi State Pedagogical University
32, Osrizkoho St, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: zavalniukinna@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3993-9555

Nina Ivanytska

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubumskyi State Pedagogical University
32, Osrizkoho St, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: pyasta4@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1002-9731

Introduction. *The article presents the material that certifies the implementation of the feature «homogeneity» in the meaning variants of the syntactic category «part of a sentence» in terms of structural-communicative and communicative-pragmatic linguistics. At the same time, the content of the article and its concluding parts show how the phenomenon of «homogeneity», embedded in a set of features united by «homogeneity», finds reproduction in specific works, genre varieties and styles, that is, how this feature reveals the ability of a kind of empowerment, provided that it is marked qualitatively -quantitative indicators.*

Purpose. *The purpose of the article is to present the research findings, which prove the continuation of the study of problematic issues related to the category «part of a sentence».*

Methods. *Traditional methods of linguistic analysis and partly quantitative methods were used.*

Results. *The study, the results of which are presented in the article, shows the possibility of using the «empowerment» criterion in its qualitative-quantitative manifestations of the homogeneity of the meaning variants of the «part of a sentence» category.*

Originality. *The originality consists in the use of the sign «homogeneity», based on specific qualitative and quantitative indicators (parity, triplicity, multiplicity) of the semantic variants of the «part of a sentence» category used in sentences.*

Conclusion. *Homogeneity as a syntactic feature distinguishes a two-syllabic sentence in its stylistic varieties: from a maximum in an artistic style to a minimum in a scientific one. The hierarchy of manifestation of the sign of «empowerment» consists of: predicates (triple and plenary use); main semantic variant of a monosyllabic sentence (triplicity), subject (triplicity). The*

«triplicity» indicator can be interpreted as a parameter of the artistic style of the Ukrainian language.

Keywords: *feature «homogeneity», category «part of a sentence», meaning variant of the category «part of a sentence», parameter (indicator) of style, strengthening of the feature «homogeneity».*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних реаліях інтенсивної розбудови України, коли особливого значення набуває проблема формування світогляду та ролі молодого покоління, відбувається не стільки використання, скільки неабияке переосмислення, переакцентація усталених відносних наукових постулатів, метамовних назв, лінгвістичних термінів тощо. Теорія граматичної однорідності в аспекті її вивчення й представлення в публікаціях українських науковців є доволі традиційною. Елементи цієї теорії в її динаміці фрагментарно представлені в працях: Л. Булаховського, В. Ващенка, І. Вихованця, К. Городенської, А. Грищенка, І. Дацюка, П. Дудика, А. Горпинича, Н. Гуйванюк, І. Завальнюк, Н. Іваницької, М. Каранської, А. Квашука, Г. Козачук, Б. Кулика, І. Кучеренка, В. Лободи, М. Плющ, Л. Прокопчук, І. Слинька, І. Чередниченка, Н. Шкурятяни, К. Шульжука та ін.

Узагальнюючи напрацювання науковців у сфері вивчення й кваліфікації однорідності, робимо висновок, що це синтаксичне явище вчені потрактовують на підставі спільності синтаксичних відношень з одним із значеннєвих варіантів категорії «член речення», поєднання їх сурядним зв'язком та спільності синтаксичної позиції в реченнєвій структурі.

Мета і завдання статті. Мета статті – подати висновки дослідження, які засвідчують продовження вивчення проблемних питань, пов'язаних із категорією «член речення». Поставлено такі **завдання**:

а) проаналізувати вміщені в словниках дефініції ознаки «однорідність» та використання її в сучасній теоретичній граматиці й лінгводидактиці;

б) схарактеризувати специфіку вияву ознаки «однорідність» у значеннєвих варіантах категорії «член речення» як елемента їхнього употужнення в конкретних реченнєвих структурах сучасної української літературної мови;

в) орієнтуючись на елементарні кількісні показники, узагальнені «парністю», «потрійністю», «багаторазовістю», показати можливість ознаки «однорідність» виступати одним із параметрів стилю чи авторського мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наше дослідження й отримані результати є невід'ємною частиною кафедральної наукової теми «Дослідження мовної картини світу українців у її індивідуальному, регіональному та загальнонаціональному виявах». У викладі матеріалу проведеного аналізу дотримуємося розумної кореляції традиційних та оновлених наукових постулатів у вивченні й інтерпретації наукових одиниць теоретичного синтаксису сучасної української літературної мови. Уведені словоназви *употужнення, попарність, потрійність, багаторазовість* використовуємо для викладу змісту в плані упорядкування висновкових частин роботи. Використані в аналізі й у змісті статті критерії та показники вияву ознак употужнення однорідності орієнтуємо на два стилі: художній та науковий.

Оскільки домінувальні акценти в дослідженні поставлено на однорідності й дотичному понятті «употужнення», обмежуємо статтю описом цих словоназв. Зазначимо, що терміноназва «однорідність» виявляє досить високий показник абсолютної й відносної частот за критерієм «найчастотніших слів наукового стилю сучасної української літературної

мови: *однорідність/однорідний* / абс. ч. – 34, відп. ч. – 0,0104 [1, с. 95]. Ознака «*однорідність*» («*однорідний*») об'єднує словоназви «*гомогенність*»/«*гомогенний*» [від гр. *homogenes* – одного роду, однорідний (за складом, походженням, властивостями і т. ін.); протил. *гетерогенний* [22, с. 197]. На основі тієї самої семи подані визначення в інших словниках, у яких виокремлена основна ознака номінацій: *однорідний* – який належить до того самого роду, розряду, характеризується однаковими рисами, ознаками [20, с. 440]. Домінувальна сема «однорідності» об'єднує синонімічні словоназви: *однорідний, однотипний, однаковий, тотожний, подібний* [22, с. 676]. Інтерпретаційна частина словоназви «*однорідний*» зорієнтована на семну визначеність тотожності рис чи ознак. Водночас автори послуговуються прикметниковими словоназвами «*однаковий*», «*однотипний*» як ознаками, властивими порівнюваним чи зіставляваним предметним субстанціям, включаючи й лінгвістичну терміноназву «*однорідні члени речення*» [20, с. 441]. Словоназва «*однотипний*» інтерпретоване як «*того самого типу: однотипний державний устрій; однотипні помилки* [22, с. 677], а «*однаковий*» – як властивість субстанції, яка «нічим не відрізняється від інших: *Однакові долі* [22, с. 675]. Подібними ознаками семної визначеності наділена також словоназва «*тотожний*»: 1. Такий самий, однаковий, цілком подібний із чим-н., схожий один на одного: *Тотожний з іншими погляд, Тотожний вислів*. 2. Який відповідає кому-, чому-н. Суттєва відмінність в інтерпретації (при збереженні з вище зазначеними назвами ознаки «однаковий») словоназви «*тотожний*» полягає в акцентах на її синсемантизмі у виділенні при цьому можливих форм морфологічних експлікаторів синсемантизму [22, с. 1162].

Незважаючи на нерідко виявлені елементи розуміння, трактування й практичного використання понять, пов'язаних із однорідністю, у науковій та науково-довідковій літературі, є всі підстави використання поняття й терміноназви «*однорідність*» як дієвого чинника в практиці аналізу сутнісних характеристик стильових та авторських ознак мовлення у вирішенні завдань, передбачених метою нашого дослідження.

Як уже зазначалося, ознаку «*однорідність*» розглядаємо в ракурсі вияву її можливостей *употужнення* в структурі речення, його основних значеннєвих варіантів категорії «член речення», посиляючись на наявність відповідних сем у словах, уведених до складу найчастотніших у науковому стилі сучасної української мови (*потужний* – абс. ч. – 20, відн. ч. – 0,0061; *потужність* – абс. ч. – 40, відн. ч. – 0,0135) [1, с. 99].

Невід'ємною частиною теорії однорідності, зокрема в площині *употужнення* цієї ознаки значеннєвими варіантами категорії «член речення», є також їхнє формальне вираження, обсяг, структура. Відомо, що центрують формально-виражальні структури кожного значеннєвого варіанта категорії «член речення», його основні словоназви. Усе ж мовленнєва стихія виявляє своє багатство в різних ускладненнях основних словоназв, що засвідчують, окрім усього іншого, *употужнювальні* ознаки елементів однорідності особливо в художньому стилі сучасної української літературної мови: *Захоплено дивимось на свою чудодійницю, на її дивовижно **вмілі, рухливі, такі ловкенькі** пальці* (3, с. 130). – *потрійні означення (вмілі, рухливі, ловкенькі) ускладнюють словоназви: дивовижно, такі; ...він дивився на мене з якоюсь тихою цікавістю і розумінням* (19, с. 11). – *одну з попарних однорідних обставин (з цікавістю) ускладнюють словоназви якоюсь, тихою*. Нерідко в таких і подібних синтаксичних утвореннях з однорідністю неабияку роль відіграють частки, підсилюючи закладений у повнозначній словоназві зміст у ролі значеннєвого варіанта категорії «член речення». Наприклад: *Ми **пройшлися** кількома магазинами, **перепинили** кількох жінок у домашньому одязі, **навіть підійшли** до електрички, що рушила* (6, с. 49).

Багатопроблемність, дискусійність та невизначеність великої кількості питань, поставлених у завданнях дослідження, зобов'язує бодай коротко назвати випадки, які обмежують ознаку «однорідність». Отже, уважаємо позбавленими ознаки «однорідність»: а) семантично віддалені одиниці, наприклад: *Ясним зеленим пухом вкрилося вербове гілля*. (4, с. 19); *У вишневому цвіті тонуть біленькі вдовині хатки*. (3, с. 215); *Роман-степовий знає таємну бджолину мову* (3, с. 76); б) структури, подвійне об'єднання елементів яких відповідає однослівному морфологічному вираженню денотата: *А клямка у мене перед носом стриб-стриб, клац-клац, а сніг у щілині пиц-пиц* (15, с. 44); *Майстер як засміється та головою кив-кив* (15, с. 37); в) структури, у яких наявне повторення лише частини повної структури значеннєвого варіанта категорії «член речення», наприклад: *Він так писати не вмів і не хотів* (15, с. 4).

Дещо віддаленими від однорідних є також одиниці в межах конкретного значеннєвого варіанта категорії «член речення». Наприклад: *Але то було вже іншого разу, в неї вдома...* (7, с. 237) – (*іншого разу* – обставина часу, *в неї вдома* – обставина місця).

Аналіз ознак однорідності в плані употужнення однорідних значеннєвих варіантів категорії «член речення», вияву їхніх якісно-кількісних характеристик супроводжувався також поділом однорідних одиниць на морфологізовані й неморфологізовані форми вираження. Наприклад: морфологізований додаток – це додаток, виражений формами непрямих відмінків іменника чи субстантивованої словоназви предметного денотата; морфологізоване означення – це означення, виражене прикметниковими, дієприкметниковими, займенниковими формами; морфологізована обставина – це обставина, виражена прислівниковою формою адverbіального денотата і под. Кожен із різновидів неморфологізованих однорідних значеннєвих варіантів категорії «член речення» виражається нетиповою для нього формою, наприклад: додаток – інфінітивом; означення – іменником у непрямому відмінку; обставина – формою іменника в непрямому відмінку з прийменником чи без нього.

Виділена в статті словоназва «употужнення», синтагматично доповнена обов'язково залежною іменниковою назвою «ознака» в родовому відмінку, від дієслова «употужнювати (впотужнювати)», супроводжує сема «*робити що-н. потужним, потужнішим*» [22, с. 1201]. Отже, йдеться про ознаку «однорідність» як її семне употужнення, що узагальнено спроектоване на відтворення цього постулату в різностильових виявах речення сучасного українського дискурсу. У викладі змісту статті ми оперуємо також термінами «*критерій*» та «*показник*», коли йдеться про підставу чи свідчення ознаки, кількісні дані аналізованих одиниць, зокрема значеннєвих варіантів категорії «член речення» (підмета, присудка, означення, додатка, обставини) [3, с. 838].

Звісно, ознаку «однорідність» можна досліджувати в багатьох аспектах залежно від вибору самого напряму аналізу й відповідного підпорядкування йому методів, прийомів аналізу та понятійно-термінологічного апарату. Ми зробили спробу дослідити вияв цієї ознаки в значеннєвих варіантах категорії «член речення» як елементів, що виявляють употужнення однорідності в реченнєвих структурах простого речення сучасного українського дискурсу. Подаємо результати аналізу значеннєвих варіантів категорії «член речення»: підмета, присудка, головного члена односкладного (безособового) речення, означення, додатка, обставини.

Зібраний і проаналізований матеріал нашого дослідження засвідчив значну кількісну перевагу речень двоскладної будови порівняно з односкладними, як і перевагу однорідності

в значеннєвих варіантах головних компонентів двоскладного речення (підметі й присудку) над одним головним компонентом речення односкладної будови.

Подаємо коротку інформацію про вияв ознаки «однорідність» у підметі – як «головному члені речення, що означає предмет дії, стану, властивості або якості, виражених присудком» [3, с. 774]. Уведені в статтю приклади ілюструють однорідні підмети в структурі речень із різними присудками, як і вияви ознаки «однорідність», що найчастіше вміщують реченнєві структури з препозитивним уживанням у них присудків. Наприклад: *Одного разу до нас прилетіли голуб і голубка* (9, с. 130); *А на вулиці починався рух бігли дівчата, молодиці, дітки* (6, с. 99); *Яка то сила – розум тямущий та людська невсипущість* (3, с. 78); *Його найбільше цікавили нервова система людини і робота людського мозку* (1, с. 96); *Часом Десна розливалась так пишно, що у воді потопали не тільки ліси і сінокоси* (5, с. 174); *У хаті край села жили чоловік і жінка* (9, с. 72).

Ознака «потрійність» употужнює однорідні вираження значеннєвого варіанта категорії «член речення» – підмета. Водночас ця ознака характеризує художній стиль мовлення: *Сплять вже притихлі вулики, місяць і соняхів ліс* (2, с. 253); *Старі листи, конверти і світлини – мого життя невідболілий шмат...* (2, с. 120); *Сплять берізки, клени і осики, сплять тополі, верби й берестки* (8, с. 546). За ознакою «кількість» друге місце посідають попарні підметові структури, у яких основне вираження найчастіше супроводжують додаткові словоназви на зразок: *Річка ввійде в береги, і протягом усього літа в її спокійній течії вгадуватимуться якась задума, спомин якийсь* (4, с. 18).

Найбільшу силу употужнення ознаки «однорідність» виявляють реченнєві структури двоскладної будови (двоскладні речення) з присудком як «одним із двох головних членів двоскладного речення, що означає дію або стан предмета, вираженого підметом: предикат» [17, с. 617]. Ознака «однорідність» охоплює всі групи присудкових структур, як і складників у межах виражальних можливостей цих груп.

Так, однорідними в українській мові найчастіше бувають прості присудки: *І блідий місяць на ту пору із хмари де-де виглядав, неначе човен в синім морі то виринав, то потопав* (11, с. 7); *Ревли по шляхах грузовики без кінця й краю, везли утікачів* (5, с. 7); *Марія Федорівна підійшла до вікна і відчинила його широко* (7, с. 139); *Нестерпні довгі поневіряння на чужих дорогах доводили її не раз до каламутного відчаю, провалювали в болото отупілої байдужості і бажання вмерти* (5, с. 70); *Як сумував я за тобою, як снів про димні небеса!...* (8, с. 366); *Синіми лавами хвилі летіли й тихо лягали до ніг* (8, с. 369).

Такі однорідні присудки нерідко «насичують» реченнєві структури, незалежно від поєднуваних засобів (безсполучникових чи сполучникових), як і їхньої семантичної природи. Наприклад: *І споконвіку тут існує народ, що за свободу б'ється і не вмирає під шаблями, а трудиться, росте, сміється* (2, с. 25); *Однаке все починається з балок, де ми, порозбігавшись, граємось, б'ємось, плачемо і миримось* (3, с. 56); *І раптом повітря докола якось наче сіпнулося, шарпнулося, роздалося вишир, утворюючи невидимий, але такий відчутний вир-пустку* (4, с. 26).

За частотністю вживання друге місце після простих присудків посідають складені. Ознака «однорідність» як своєрідна узагальнювальна сема досить рельєфно виявляє себе в різновидах складеного присудка, зокрема в призив'язкових елементах складеного іменного присудка, наприклад: *Як я можу розбити свою мрію, коли мрія – не камінь, не скло...* (8, с. 537); *Кінь був гінкий, довгоногий* (12, с. 41); *Дівчина роботу закінчила. Очі в неї сині і ясні* (8, с. 490); *Мова кожного народу неповторна і своя* (2, с. 135); *Ніхто вже сумніву не має: ми – українці, вільні люди* (2, с. 25).

Беручи до уваги основний акцент нашого дослідження, концентрований на однорідності, ми значно обмежили теорію й ілюстративний матеріал щодо головного компонента односкладного речення, який виступає єдиним компонентом граматичної основи речень односкладної будови. Водночас урахована неабияка дискусійність поглядів науковців, складність аналізу та металінгвальна невизначеність дефінітивного плану. Тому в статті подаємо приклади-ілюстрації головного компонента і значеннєвих варіантів, залежних від головного, лише структурами безособових речень із наявними в них елементами однорідності. Отже, ознаку «однорідність» розглядаємо лише в односкладних т.зв. «прислівникових реченнях, що являють собою конструкції зі складеним головним членом, вираженим предикативними прислівниками (словами категорії стану) у поєднанні з дієсловами чи без них. Характерно, що ознакою «однорідність» володіють саме синтагматично залежні словоформи (інфінітиви): *«Яка ти розкішна, земле, – думала Маланка. – **Весело засівати** тебе хлібом, **прикрашати** зелом, **заквітчати** квітами»* (6, с. 99); *А щоб збудить хиренну волю, **треба** миром, громадою обух **сталить**, та добре **вигострить** сокиру – та й **заходиться** вже **будить*** (11, с. 166). Лише в поодиноких випадках ознаку «однорідність» виявляють перші чи єдині складники таких компонентів, наприклад: *У небі так **ясно і чисто*** (8, с. 544); *Від середини вересня як **задощило**, то вже зо два місяці **не було ні тепла, ні сонця*** (12, с. 360).

Граматичну основу двоскладної та односкладної структури речення поширюють обов'язково й факультативно залежні від основи значеннєві варіанти категорії «член речення», традиційно узагальнені ознакою «другорядність». До таких значеннєвих варіантів (формально-граматичних компонентів) поширеного речення належать: *означення, додаток та обставина*.

Подаємо їхній опис, орієнтований на виявлення в реченнєвих структурах ознак употужнення однорідності кожного з варіантів.

Аналіз усього зібраного нами матеріалу засвідчив, з одного боку, найбільшу кількісну перевагу означень у межах другорядних однорідних структур, а з іншого – зосередження ознаки «употужнення» на попарному вживанні означень у текстах художнього стилю (переваживши приблизно в 3 рази): *Я в даль **голубу, непреложну** сивин моїх муку несу* (13, с. 540); *Цілую руки **теплі і натружені**, що сто віків трималися землі* (2, с. 34); *Усі народи йдуть від Бога до його веління. Коли приступить час **прозріння й каяття**, розкриється всім **Дерево життя*** (2, с. 279); *Чи вмілість **читати і писати** – се освіта?* (16, с. 100).

Виділяється в плані употужнення другорядний значеннєвий варіант категорії «член речення» – додаток (морфологізований та неморфологізований) за всіма показниками (попарність, потрійність, багаторазовість) у художньому стилі. Наприклад: *Віддаленим наслідком цих подій можна вважати те змішане почуття вини й сорому, що відтоді незмінно заповнило Дарку* (7, с. 230) – (додатки: *вини, сорому*); *І жах, і кров, і смерть, і відчай, і клекіт хижої орди маленький сірий чоловічок накоїв чорної біди* (2, с. 10) – (додатки: *жах, кров, смерть, відчай, клекіт*); *З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів, – він годився на все* (5, с. 169) – (додатки: *лицарів, богів, апостолів, учених, сіятелів*). Употужненню різних груп однорідних додатків сприяє їхня обов'язкова залежність від компонентів, виражених синсемантичними словоназвами денотатів.

Употужнюють художній стиль української мови обставинні компоненти з попарним уживанням їхніх морфологізованих та неморфологізованих форм на зразок: *...той **щебет** пташиний наче **злітав** **рясними бризками** **догори**, в **безмежжя** **неба*** (4, с. 16) – (обставини:

догори, в безмежжя неба); Під сосною, на теплому твердому піску, змішаному з падалищиною глицею, лежить Тимоха... (15, с. 49) – (обставини: під сосною, на піску). Потрійність морфологізованих та неморфологізованих однорідних структур типово властива обставинам часу. Наприклад: ...буду говорити до вас так, як говорю щодня, щовечора в своїх самотніх думках отсе вже десять літ (16, с. 129) – (обставини часу: щодня, щовечора, десять літ).

Для загальних висновків, передбачених метою й завданнями дослідження, окремо виділяємо опис употужнення ознак однорідності в реченневих структурах наукового стилю. У науковому стилі сучасної української літературної мови однорідність як ознаку употужнення виявляють найчастіше парні однорідні одиниці, коли йдеться про дефінування наукових понять, рідше – потрійно вживані номінації в структурах різних значенневих варіантів категорії «член речення». Наприклад: *Простір і час* взаємодоповнюють одне одного (12, с. 276); Людина, як відомо, вступає в різноманітні відношення зі світом. Вона *пізнає, оцінює і практично перетворює* його (12, с. 331); *Філософський світогляд заснований на розумі, тобто він передбачає аргументацію, сумніви, дискусії* (12, с. 17). Усе ж і в науковому стилі спостережено поодинокі випадки функціонування більше як трьох одиниць однорідності, які зазвичай становлять семантично розширені структури. Наприклад: *Підготовка менеджерів у сучасних умовах повинна здійснюватись відповідно до вимог інформаційного суспільства, ефективного використання усіх ресурсів, інформаційно-технологічного прогресу сьогодення і майбутніх потреб ринку робочої сили* (11, с. 155).

У критерійному вимірі употужнення в межах однорідних другорядних компонентів вартує показник потрійності та багаторазовості стосовно різних значенневих варіантів у конкретному реченні, що є характерним також для художнього стилю. Наприклад: *Неспокій, рух і боротьбу я бачив скрізь – в дубовій вербовій корі, в старих пеньках і у дуплах, в болотній воді, на поколупаних стінах* (5, с. 166) – (додатки: *неспокій, рух, боротьбу*; обставини: *в корі, в пеньках, у дуплах, у воді, на стінах*).

Заслуговує на увагу у сфері однорідності й таке явище, як порушення основних законів і правил утворення й функціонування однорідних структур і утворення трансформованих величин, які за кількісними вимірами посідають неабияке місце в мовному дискурсі українців. Наприклад, роками апробовані й регулярно використовувані в царині конкретної науки, необхідні для розкриття її сутності постають найчастіше вживані двослівні номінації, що з однорідних майже трансформувалися в терміноназви. Узяти хоча б за приклад назву «*зміст і форма*», яка посідає найвищий рейтинг щодо абсолютності / відносності показників у подібних парах словоназв (зміст – абс. ч. – 277, відп. ч. – 0,847; форма – абс. ч. – 583, відп. ч. – 0,1784) [2, с. 88, 108]. Ця назва наскрізно пронизує металінгвальний виклад матеріалів наукового стилю, уживаючись у структурі різних речень, як і у вираженні різних значенневих варіантів синтаксичної категорії «член речення»: *Можна виділити декілька фаз розвитку змісту і форм виховання молодого покоління* (11, с. 19); *Основним параметром альтернативної вищої медичної освіти виступає інноваційний характер змісту та форм навчання ...* (11, с. 6); *Зміст і форма в підготовці майбутніх менеджерів аграрного виробництва є концептуально важливим підґрунтям у формуванні їхньої інформаційної компетентності* (8, с. 42).

Орієнтуючись, як і в наведеному вище прикладі, на кількісне вживання двослівних поєднань однорідності, як і на їхній «рейтинг» у складі високочастотних слів наукового стилю сучасної української літературної мови, можна навести чимало подібних прикладів, як-от: *теорія та методика, методи та засоби, традиція та інноватика, розробка та*

впровадження, цілеспрямованість та мотивація, уміння та навички, теорія та практика, наука та виробництво і т. д. Аналізуючи попарне вживання однорідних елементів у різностильових текстах сучасного українського дискурсу, не можна залишити поза увагою й термінологічну трансформацію цього явища. Суть цього процесу полягає в тому, що однослівні терміноназви «порівнюються» зі, здавалося б, віддаленими на осі однорідності терміноназвами, вступаючи в попарне вживання, властиве однорідним одиницям. Наприклад: *природа і техніка, культура і техніка, людина і техніка, мистецтво і техніка; економіка і людина; економіка і прогрес, економіка й бізнес, економіка і творчість, економіка й екологія* та ін. (12, с. 526, 542).

Мовленнєву і мовну основи подвійних уживань у сфері однорідності забезпечують, окрім усього іншого, антонімічні структури в наукових текстах, що набувають термінологічного статусу. Наприклад: *раціоналізм / ірраціоналізм, матеріалізм / ідеологія, емпіризм / раціоналізм, традиція / сучасність, теорія / практика, природне / штучне, об'єктивне / відносне, чуттєве / раціональне* і т. д. Недаремно в нещодавніх працях із філософії, як і з філології, учені зосереджують увагу на «перетворенні» принципів суб'єктно-об'єктної взаємодії, переосмисленні сутнісних ознак індивідуалістичного й суспільного з позицій сучасності (12, с. 31–33).

Аналіз великої кількості речень різної структури показує, що в українській мові ознаку «однорідність» у її якісно-кількісних характеристиках навряд чи можна відокремити від структури речення загалом, оскільки в тому самому реченні можуть бути найрізніші її вияви стосовно конкретних значеннєвих варіантів категорії «член речення». Наводимо приклад лише одного речення з творів О. Гончара: *Бачимо красунь наших слобідських, розпалених, розшарілих, що тільки й ждуть чийогось доторку, знаку, ждуть тієї хвили, коли можна нарешті відбитись від гурту і йти в найдавші садки ночі, в леваду, в балки, щоб там слухати солодкі слова юнацьких освідчень, пити хміль кохання, жажку його тайну* (3, с. 97).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проведений аналіз реченнєвих структур із однорідністю в плані реалізації поставлених завдань дозволяє зробити такі висновки:

- однорідність як синтаксична ознака вирізняє двоскладне речення з-поміж усієї сукупності простих речень. Цю ознаку варіюють стильові різновиди текстів: від максимуму в художньому стилі – до мінімуму в науковому;

- комунікативно-прагматична спрямованість речень з однорідністю з ознакою їхнього употужнення в досліджуваних текстах простежується в частотах однорідних значеннєвих варіантів категорії «член речення» в плані надання їм стилістичної виразності, динаміки оповіді чи відтворення послідовності розгортання подій. Таку специфіку ознаки «однорідність» підтверджують кількісні показники.

Ієрархію вияву ознаки «употужнення» за кількісними показниками засвідчують значеннєві варіанти категорії «член речення», що утворюють граматичні центри відповідних речень, у такій послідовності: а) присудок (потрійне та попарне вживання різних за будовою присудкових одиниць); б) потрійне вживання головного значеннєвого варіанта односкладного речення, зокрема в безособовому реченні; в) потрійне вживання підметів у реченнях двоскладної будови;

- показники «потрійності» у системі інших показників посідає особливе місце в дослідженні ознак употужнення. Цей показник настільки масштабно виявляє себе в різних синтаксичних утвореннях (у простих і складних реченнях, конструкціях, які поширюють і

ускладнюють структурні типи речень, в аналізованій нами системі різних значеннєвих варіантів категорії «член речення» та ін.), що може бути потрактований як один із параметрів художнього стилю сучасної української літературної мови.

Отримані результати можна вважати проміжним етапом дослідження синтаксичних постулатів теоретичної граматики та стилістики української мови. Заявлений аспект аналізу, на нашу думку, є досить оригінальним і перспективним у підготовці висококваліфікованих фахівців-філологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатько В. В., Завальнюк І. Я. Специфіка вдосконалення мовної та мовленнєвої компетентностей на заняттях із дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)»: практичний аспект. *European vector of psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: Collective monograph*. Volume 2. Sandomierz: Izdawnictwo «Baltija Publishing», 2018. Р. 29–48.
2. Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 192 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філолог. факульт. вузів. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
5. Городенська К. Г. Дери́вация синтаксичних одиниць: монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
6. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
7. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. Вінниця : Нова книга, 2009. 400 с.
8. Завальнюк І., Іваницька Н. Семантична єдність повнозначних словоназв: категорійний статус та лінгвальні ознаки складових. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць* / гол. ред. Є. Б. Барань. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2022. Вип. 34. С. 9–23.
9. Завальнюк І. Я., Іваницька Н. Л. Сема та її варіанти в ієрархії номінацій синонімічних рядів українських словоназв денотатів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського: Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць* / гол. ред. Є. Б. Барань. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2021. Вип. 32. С. 93–109.
10. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія. Вінниця : СПД Главацька, 2011. 636 с.
11. Іваницька Н. Взаємодія компонентів у параметрії категорійних значень обставини як другорядного члена речення: теоретичний та практичний аспекти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць* / гол. ред. Є. Б. Барань. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2020. Вип. 30. С. 54–68.
12. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові: монографія. Київ : Наук. думка, 1986. 133 с.
13. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово: теоретичний та лінгводидактичний аспекти: навч. посібник для студентів-філологів. Вінниця : ТОВ «Меркюрі-Поділля», 2014. 248 с.
14. Іваницька Н. Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм: монографія. Вінниця, 2012. 180 с.
15. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу: навч.-метод. посібник. Київ : Вища школа, 1989. 63 с.

16. Іваницька Н. Л. Традиція й «оновлене» вчення про синтаксичну модель простого речення. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «філологічні науки» (мовознавство): збірник наукових праць*. Дрогобич, 2017. № 8, том 1.
17. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
18. Лобода В. В. Однорідність у простому реченні. *Синтаксис словосполучення і простого речення / синтаксичні категорії і зв'язки*. Київ : Наукова думка, 1975.
19. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: [монографія]. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
20. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. 200 000 слів. 2 том. Вид. друге, виправлене. Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ : Видавництво «Аконіт», 2008. 226с.
21. Прокопчук Л. В. Синтаксис сучасної української мови (в таблицях і схемах): навчальний посібник. Вінниця : ООО «Планер», 2005. 99 с.
22. Словник української мови / Кер. В. В. Німчук та ін.; відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.
23. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. редакцією акад. І. К. Білодіда. Київ : Видавництво «Наукова думка», 1972. 512 с.
24. Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2000. 752 с.
25. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. І. Тодор. Київ: Либідь, 2006. 221 с.
26. Шитик Л. В. Граматична система української мови в аспекті теорії перехідності: навчально-методичний посібник. Черкаси : Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. 156 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Андрухович Софія. Фелікс Австрія [Текст]: роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 288 с.
2. Антологія сучасної української літератури. Армія. Мова. Віра. Київ; Харків : «Майдан», 2019. 303 с.
3. Гончар О. Т. Твоя зоря: Роман. Київ : Дніпро, 1985. 368 с.
4. Гуцало Є. П. Серпень, спалах любові: Оповідання та повісті / Упоряд. та вст. слово Л. А. Вороніної. Київ : Знання – Прес, 2007. 264 с.
5. Довженко О. П. Зачарована Десна: Кіноповісті, оповідання, щоденник / Худож.-оформлювач А. С. Ленчик. Харків : Фоліо, 2007. 287 с.
6. Жадан Сергій. І мама ховала це у волоссі. Харків : «Фоліо», 2013. 94 с.
7. Забужко Оксана. Тут могла б бути ваша реклама. Збірка. Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля». Харків, 2014. 318 с.
8. Ключко О. В. Професійна підготовка майбутніх менеджерів аграрного виробництва засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій: монографія. Вінниця : Т. П. Барановська, 2018. 350 с.
9. Коцюбинський М. М. Дорогою ціною [Текст]: Оповідання. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2001. 120 с.
10. Лепкий Б. С. Мотря: Історична повість. Київ : Дніпро, 1992. 464 с.
11. Пайкуш М. А. Інтеграція природничонаукової та професійно-практичної підготовки майбутніх лікарів: теорія і практика: монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. 376 с.
12. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія: підручник. Київ : Академвидав, 2007. 592 с. (Альма-матер).
13. Сосюра В. М. Вибрані твори: В 2 т. Київ : Наук. думка, 2000. (Б-ка укр. л-ри. Новітня укр. л-ра). Т. І. Поетичні твори / Вступ ст. В. П. Моренця. 648 с.

14. Сухомлинський В. Всі добрі люди – одна сім'я: збірка творів / Василь Сухомлинський, мал. О. Макієвої. Харків : ВД «Школа», 2012. 160 с. (Серія «Дитячий бестселер»).
15. Тютюнник Григор. Смерть кавалера: Повісті і оповідання / Передм. А.Шевченка. Київ : Махаон-Україна, 2001. 256 с.
16. Франко Іван. Перехресні стежки. Лірика. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2010. 365 с.
17. Тарас Шевченко. Кобзар. Київ : «Знання» України. «United Service» ZTD, 1992. 384 с.
18. Тарас Шевченко. Поезії. У двох томах. Том 2. Київ : «Веселка», 1991. 248 с.
19. Шкляр В. В. Залишенець. Чорний Ворон [Текст]. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2010. 384 с.

REFERENCES

1. Bohatko V.V., Zavalniuk I.Ya. Spetsyfika vdoskonalennia movnoi ta movlennievoi kompetentnosti na zaniattiakh iz dystsypliny «Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)»: praktychnyi aspekt. *European vector of psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: Collective monograph*. Volume 2. Sandomierz : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 29-48.
3. Buk S. 3000 naichastotnishykh sliv naukovoho styliu suchasnoi ukrainskoi movy. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2006. 192 s.
3. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T.Busel. Kyiv; Irpin : VTF «Perun», 2002. 1440 s.
4. Vykhovalnets I.R. Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys: pidruch. dlia stud.filoloh.fakult. vuziv. Kyiv : Lybid, 1993. 368 s.
5. Horodenska K.H. Deryvatsiia syntaksychnykh odyntys: monohrafiia. Kyiv : Nauk. dumka, 1991. 192 s.
6. Dudyk P.S., Prokopchuk L.V. Syntaksys ukrainskoi movy: pidruchnyk. Kyiv : VTs «Akademiia», 2010. 384 s.
7. Zavalniuk I.Ia. Syntaksychni odyntysi v movi ukrainskoi presy pochatku KhKhI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty: [monohrafiia]. Vinnytsia: Nova knyha, 2009. 400 s.
8. Zavalniuk I., Ivanytska N.. Semantychna yednist povnoznachnykh slovonazv: katehoriinyi status ta linhvialni oznaky skladovykh. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii Filolohiia (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats / hol. red. Ye.B.Baran. Vinnytsia : TOV «firma Planer», 2022. Vyp. 34. S. 9-23.*
9. Zavalniuk I.Ya., Ivanytska N.L. Sema ta yii varianty v iierarkhii nominatsii sinonimichnykh riadiv ukrainskykh slovonazv denotativ. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M.Kotsiubynskoho: Serii: Filolohiia (movoznavstvo): zb. nauk. prats / hol. red. Ye.B.Baran. Vinnytsia : TOV «firma Planer», 2021. Vyp. 32. S. 93-109.*
10. Ivanytska N.B. Diieslivni systemy ukrainskoi ta anhliiskoi mov: paradyhmatyka i syntahmatyka: monohrafiia. Vinnytsia : SPD Hlavatska, 2011. 636 s.
11. Ivanytska N. Vzaiemodiia komponentiv u parametrii katehoriinykh znachen obstavyny yak druhoriadnoho chlena rechennia: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho: Serii: Filolohiia (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats / hol. red. Ye.B.Baran. Vinnytsia : TOV «firma Planer», 2020. Vyp. 30. S. 54-68.*
12. Ivanytska N.L. Dvoskladne rechennia v ukrainskii movi: monohrafiia. Kyiv : Nauk. dumka, 1986. 133 s.
13. Ivanytska N.L. Povnoznachne slovo: teoretychnyi ta linhvodydaktychnyi aspekty: navch. posibnyk dlia studentiv-filolohiv. Vinnytsia : TOV «Merkiuri-Podillia», 2014. 248 s.
14. Ivanytska N.L. Syntahmatyka ukrainskoho diieslova i syntaksychnyi analizm: [monohrafiia]. Vinnytsia, 2012. 180 s.

15. Ivanytska N.L. Syntaksys prostoho rechennia. Skladni vypadky analizu: navch.-metod. posibnyk. Kyiv : Vyshcha shkola, 1989. 63 s.
16. Ivanytska N.L. Tradytiia y «onovlene» vchennia pro syntaksychnu model prostoho rechennia. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «filolohichni nauky»* (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats. Drohobych, 2017. № 8, tom 1.
17. Kunch Z.I. Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2007. 848 s.
18. Loboda V.V. Odnoridnist u prostomu rechenni. *Syntaksys slovopoluchennia i prostoho rechennia / syntaksychni katehorii i zviazky*. Kyiv : Naukova dumka, 1975.
19. Mezhov O.H. Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynts: [monohrafiia]. Luts'k : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. 464 s.
20. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy u trokh tomakh. 200 000 sliv. 2 tom K.P. Vydannia druhe, vypravlene. Ukladachi: Vasyl Yaremenko, Oksana Slipushko. Kyiv : Vydavnytstvo «Akonit», 2008. 226 s.
21. Prokopchuk L.V. Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy (v tablytsiakh i skhemakh): navchalnyi posibnyk. Vinnytsia : OOO «Planer», 2005. 99 s.
22. Slovnyk ukrainskoi movy / Ker. V.V.Nimchuk ta in. / Vidp. red. V.V.Zhaivoronok. Kyiv : VTs «Prosvita», 2012. 1320 s.
23. Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys / Za zah. redaktsiieiu akad. I.K.Bilodida. Kyiv : Vydavnytstvo «Naukova dumka», 1972. 512 s.
24. Ukrainska mova. Entsyklopediia. Redkol.: Rusanivskyi V.M., Taranenko O.O. (spivholova), M.P.Ziabliuk ta in. Kyiv : «Ukr. entsykl.», 2000. 752 s.
25. Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv / S.Ia.Iermolenko, S.P.Bybyk, O.I.Todor. Kyiv : Lybid, 2006. 221 s.
26. Shytyk L.V. Hramatychna systema ukrainskoi movy v aspekti teorii perekhidnosti: navchalno-metodychnyi posibnyk. Cherkasy : Vyd-vo ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho, 2010. 156 s.

SOURCES

1. Andrukhovych Sofiia. Feliks Avstriia [Tekst]: roman. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2020. 288 s.
2. Antolohiia suchasnoi ukrainskoi literatury. Armiia. Mova. Vira. Kyiv; Kharkiv : «Maidan», 2019. 303 s.
3. Honchar O.T. Tvoia zoria: Roman. Kyiv : Dnipro, 1985. 368 s.
4. Hutsalo Ye.P. Serpen, spalakh liubovi: Opovidannia ta povisti / Uporiad. ta vst. Slovo L.A.Voronoi. Kyiv : Znannia – Pres, 2007. 264 s.
5. Dovzhenko O.P. Zacharovana Desna: Kinopovisti, opovidannia, shchodennyk / Khudozh.-oformluuvach A.S.Lenchyk. Kharkiv : Folio, 2007. 287 s.
6. Zhadan Serhii. I mama kholala tse u volossi. Kharkiv : «Folio», 2013. 94 s.
7. Zabuzhko Oksana. Tut mohla b buty vasha reklama. Zbirka. Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho dozvillia». Kharkiv, 2014. 318 s.
8. Klochko O.V. Profesiina pidhotovka maibutnykh menedzheriv aharnoho vyrobnytstva zasobamy suchasnykh informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii: monohrafiia. Vinnytsia : T.P.Baranovska, 2018. 350 s.
9. Kotsiubynskyi M.M. Dorohoiu tsinoiu [Tekst]: Opovidannia. Vinnytsia: DP «Derzhavna kartohrafichna fabryka», 2001. 120 s.
10. Lepkyi B.S. Motria: Istorychna povist. Kyiv : Dnipro, 1992. 464 s.
11. Paikush M.A. Intehratsiia pryrodnychnonaukovoi ta profesiino-praktychnoi pidhotovky maibutnykh likariv: teoriia i praktyka: monohrafiia. Lviv : Liha-Pres, 2018. 376 s.
12. Prychepii Ye.M., Chernii A.M., Chekal L.A. Filosofiia: pidruchnyk. Kyiv : Akademvydav, 2007. 592 s. (Alma-mater).

13. Sosiura V.M. Vybrani tvory: V 2 t. Kyiv : Nauk. dumka, 2000. (B-ka ukr. l-ry. Novitnia ukr. l-ra). T. I. Poetychni tvory / Vstup st. V.P.Morentsia. 648 s.
14. Sukhomlynskyi V. Vsi dobri liudy – odna simia: zbirka tvoriv / Vasyl Sukhomlynskyi, mal. O.Makiievoi. Kharkiv : VD «Shkola», 2012. 160 s. (Serii «Dytiachyi bestseler»).
15. Tiutiunyk Hryhir. Smert kavaleri: Povisti i opovidannia. / Peredm. A.Shevchenka. Kyiv : Makhaon-Ukraina, 2001. 256 s.
16. Franko Ivan. Perekhresni stezhky. Liryka. Vydavnytstvo Klub simeinoho dozvillia. Kharkiv, 2010. 365 s.
17. Taras Shevchenko. Kobzar. Kyiv : «Znannia» Ukrainy. «United Service» ZTD, 1992. 384 s.
18. Taras Shevchenko. Poezii. U dvokh tomakh. Tom 2. Kyiv : «Veselka», 1991. 248 s.
19. Shklier V.V. Zalyshenets. Chornyi Voron [Tekst]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho Dozvillia», 2010. 384 s.

Завальнюк Інна Яківна, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Zavalniuk Inna Yakivna, Doctor of Philological Sciences, Professor, the Dean of the Faculty of Philology and Journalism of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Ivanytska Nina Lavrentiivna, Doctor of Philological Sciences, Professor, professor of the Ukrainian language Department of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 28.04.2023

Статтю прийнято до друку: 05.05.2023

УДК 811.161. 2'373:82-1

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-53-61

ЛІНГВОСОФІЯ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Лариса Козловська

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Україна, м. Київ, просп. Берестейський, 54/1

e-mail: larysa.kozlovska@kneu.edu.ua

ORCID:0000-0002-0523-9913

У статті досліджено систему лексико-семантичних часопозначень у сучасних поетичних текстах. Розглянуто зреалізовані в авторських текстах засоби вербалізації семантики часу. Визначено домінантні метафоричні моделі «час – людина», «час – простір», «час – природа», у якій виокремлено мікромоделі «час – рослина», «час –

тварина», «**час** – птах», «**час** – вода». Акцентовано, що в цих образних структурах відбувається мовно-естетична репрезентація часономенів. Спостережено традиційну сполучуваність часоназв у дієслівних і генетивних метафорах водночас із суттєвим оновленням образного слововживання. Підтверджено підвищену увагу авторів до епітета як одного з найбільш активних засобів поетичної антропоморфізації в системі лінгвостетичних конкретизаторів абстрактної семантики часу.

Ключові слова: поетичний текст, час, темпоральна семантика, лінгвософія, мовна картина світу, мовна ментальність, ідіостиль письменника.

LINGUOSOPHY OF TIME IN MODERN UKRAINIAN POETRY

Larysa Kozlovska

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Beresteysky prospect, 54/1, Kyiv, Ukraine

e-mail: larysa.kozlovska@kneu.edu.ua

ORCID:0000-0002-0523-9913

Introduction. In the process of the development of Ukrainian linguistics, the scholars have demonstrated their persistent interest in the linguistic tools for describing **time** as a fundamental ideological and mental category. The structuralist approaches to the semantic means and expressions used to actualize **time** dominating at the end of the 20th century, have been substituted by the scientific priorities with the emphasis on cognitive, linguo-cultural and, therefore, linguosophic facets of acquiring knowledge about **time** and its linguistic descriptors.

Purpose. The purpose of the article is to specify and describe the means of verbalizing the semantics of **time** in modern Ukrainian poetic texts.

Results. Modern Ukrainian poetic texts regularly demonstrate that the term **time** conveys not only the direct meaning recorded in lexicographical sources but also implies numerous concretizers which segment, correlate, and describe both the general concept of **time** and its various aspects.

In such a context, the observed regularity seems quite logical, as it is the poetic texts that verbalize the motif/theme of time flow whereas the verbs with the semantics of movement are the linguistic means of transmitting the main functional and aesthetic charge.

The analysis of large literary bulk gives us the reason to state that poetic description of the onset / completion and course of certain **time** periods is closely related to its verbal characteristics. Additionally, the vague temporal semantics of these texts is verbalized by the images that belong to the metaphorical models «time – space», «time – human being», «time – nature». These models are characterized by the high level of artistic anthropomorphism, yet with the radical occasional modernization of the stereotyped verbal formulas. The revealed trend to specify and actualize the vague semantics of **time** seems equally interesting and promising. Moreover, it is quite productively supported by the wide use of the metaphors related to the sphere of human everyday life, genitive metaphors and similes.

Conclusion. The linguistic cognitions of the authors of the analysed poetic texts confirm the compatibility of the traditional linguistic symbols used to denote **time** with the diverse artistic and figurative verbalizers of it. The most productive types of creating metaphors are found at the intersection of the following conceptual **spheres time – human being, time – nature (bird, animal, plant, water, wind), time – space**. A new reading of the modern poetic dictionary is a promising

*direction for the actualization of the linguistic and cultural identity of Ukrainians. In the poetry of the war period, modernization of the linguistic descriptors of the category of **time** becomes obvious, as the dominant models give way to the original author's aesthetic and representative **time** markers, which reflect deep existential shifts in the worldview of modern readers.*

Keywords: poetic text, time, temporal semantics, linguoscopy, language picture of the world, writer's idiosyncrasy.

Постановка проблеми. Стійкість уваги до засобів і способів мовоопису часу як фундаментальної світоглядної і мовно-ментальної категорії зберігається на всіх етапах розвитку української лінгвістики. Після тривалого періоду домінування структуралістських підходів до аналізу носіїв та актуалізаторів семантики часу в системі мови наприкінці ХХ століття дослідницькі пріоритети виразно змістилися в площини когнітивного та лінгвокультурологічного, а відтак і лінгвософського пізнання одиниць, способів та засобів мовоопису часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвософія пізнання часу, інструментів його вербалізації в поетичній мові орієнтована на врахування об'єктивних (соціокультурний та соціополітичний контекст) і суб'єктивних умов творення поезії, оскільки автори завжди перебувають «в певному часопросторовому вимірі мови» [2, с. 5]. Такий підхід відкриває окреслений у працях Г. Гадамера «горизонт розуміння і сприймання тексту», зближує естетичні горизонти автора й читача, принципово важливі для усвідомленого сприймання твору: «тільки в ситуації їх збіжності (а в ідеалі злиття) народжується значення, зміст тексту» [7, с. 29].

Природно, що один із найбільш актуалізованих, продуктивних напрямів вивчення часу як категорії художньої мови традиційно пов'язаний з аналізом відповідного фрагмента словника – корпусу лексичних одиниць, що покривають цю семантичну площину і формують мовну картину часу (С. Я. Єрмоленко [2], Л. В. Кравець [4], О. М. Задорожна [3], М. В. Цегельська [9], О. О. Царук [8]). З'ясування й систематизація тематичних, семантичних компонентів цього словника, їхня асоціативно-семантична стратифікація, характеристика узвичаєних і новітніх типів сполучуваності дають підстави для висновків, що поглиблюють сучасну теорію темпоральності. Наприклад, М. В. Цегельська пропонує чітке розмежування семантичного поля «час» та функціонально-семантичного поля темпоральності. Семантичне поле «час» дослідниця слушно кваліфікує як «систему мовних засобів, які визначають період часу в реченні або тексті» [9, с. 11].

Методологічно важливим для лінгвософського трактування художнього часу є також послідовне акцентування уваги на його природі як естетично освоєної реальності: художній час «узгоджує» параметри фактичного (об'єктивного, історичного, фізичного) часу з концепцією художньої дійсності твору.

Мета пропонованої статті – виявити й описати засоби вербалізації семантики часу в сучасних українських поетичних текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних українських поетичних текстах номінація *час* активно реалізує зафіксоване в лексикографічних джерелах пряме значення – «тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т. ін. // Проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, років і т. ін., протягом яких що-небудь здійснилося, здійснюється чи здійснюватиметься» [СУМ XI, с. 274]. Із нею корелюють численні конкретизатори, які різноаспектно характеризують і членують загальне поняття *часу*. Інакше кажучи, лексико-семантична

стратифікація часоназв відбиває об'єктивну темпоральну картину світу: абстракткові *час* підпорядковані тематичні групи «назви часових періодів і відтинків часу» (*століття, десятиліття, рік, місяць, тиждень, година, хвилина, секунда, мить* тощо), «пори року» (*зима, весна, літо, осінь*), «частини доби» (*ранок, день, вечір, ніч*) тощо. Разом вони формують цілісну лексико-семантичну систему часопозначень.

Відзначена у словниковому тлумаченні сема 'послідовна зміна годин, днів, років' умотивовує активність функціонування поетичних образів – описів початку, тривання, закінчення певного часового проміжку. Вони представляють метафоричну модель «час як динамічне явище», що когнітивно узагальнює таку базову, об'єктивну філософську властивість часу, як минущість, плинність. Логічною в цьому вимірі постає спостережена закономірність: у поетичних текстах, які вербалізують мотив / тему плинності часу, носіями основного функціонально-естетичного навантаження є дієслова із семантикою руху, проминання – *йти, минати, проходити, проминати* та ін.: *Йдуть зимові дні* (Д. Павличко); *Ідуть роки, ідуть століття* (Л. Костенко); *пройдуть віки, / а на твоїх дорогах ходитимуть манекени / з годинниками в грудях / і з картками паперу в мозку* (Ю. Тарнавський); *Минуло літо, от і облітають [листки], / а облетіли, от і шелестять* (Л. Костенко); *хилиться у Тугу мокрий вітер, / І нашої в тім / жодної з провин, / І серце чує: / вже минуло літо* (Л. Ромен); *Так минають літа, так століття минають* (Б. Олійник); *минають дні сльозисті наді мною, / приходить осінь з мжичкою дрібною* (В. Вовк); *Віки минули, як єдиний схлип* (Л. Костенко); *Минула мить одна в краю / Але здалося, що пройшли віки* (Д. Павличко); *Десять мимо нас проминули роки, / А з ними – й наші лиха-катастрофи* (І. Гнатюк). Такі слововживання – нормативні, звичні і для художнього стилю, і для сучасної української літературної мови. Прикметною є їхня автологічна природа, стерта образність.

Реактуалізацію стертої образності дієслів *йти, минати* в аналізованих стереотипних формулах вираження семантики «плинність, минущість часу» С. Я. Єрмоленко пов'язує з асоціативністю: «асоціативні зв'язки цих дієслів здатні оновлювати усталені звороти, повертати їм втрачену внутрішню форму, первісну образність» [2, с. 6]. Пор.: *На лезах час ішов ходою світла* (Ю. Коломиєць); *Не час минає, а минаєм ми. / А ми минаєм ... ми минаєм ... так-то* (Л. Костенко); *дні ідуть довгими рядами, / положивши один одному руки на плече* (Ю. Тарнавський). У наведених контекстах відновленню первинної внутрішньої форми, а відтак і образності сприяє поєднання предикатів *час ішов, дні ідуть* з оказіональними обставинами *ходою світла, довгими рядами*; антитеза *не час минає, а минаєм ми*.

Сполуки часоназв із дієсловами *пливти, текти* – це традиційні для української поетичної мови вербалізатори семантики 'розмірений, тяглий перебіг часу': *Пливе для того час – / Лебідка синя* (В. Вовк); *Пливе над світом осінь, як медуза, / і мокре листя падає на брук* (Л. Костенко); *Віки пливли, мінялася / планета. / Зірок сягла вже не одна ракета* (Б. Олійник); *І так спливають дні, немов дощі* (Б. Олійник); *Лиш роса по нім буде плакати жито / І пливтимуть над ним непомітно віки* (В. Симоненко); *А вічність – зоряна, незрима – / Пливе, і мить її – твоя* (І. Світличний).

Окремий різновид розглядуваних дієслівних метафор становлять ті, у яких ознака плинності, розміреності естетизована в асоціативному зв'язку з компонентами асоціативно-тематичного поля «вода». На думку Л. В. Кравець, це зумовлено тим, що на становлення національної поезики «істотно вплинули міфологія з її архетипами та пізніші уявлення людей про навколишній світ» [4, с. 193]. Тому природно, що крім дієслова *пливти*, номінації часу активно поєднуються з образами *ріка, течія, хвилі, краплі* і т. ін. Зазвичай таке

поєднання відбувається у формі генітивної метафори: *віддавався часу течії* (В. Симоненко); *Давай попливемо у ніч коротку / назад по ріці незворотнього часу* (Л. Костенко); *А хвили часу б'ються об борти/ Моїх стремлінь* (І. Гнатюк); *Падіння в'язкими краплями часу* (Ю. Тарнавський).

Спостережено також істотне оновлення традиційних засобів мовоопису настання / завершення певних часових періодів (пори року, частини доби тощо).

Щодо першого узвичаєну сполучуваність із дієсловами *починатися, приходити, наступати* (*Ми йшли й починався ранок осінній* (МР-П, с. 140); *Панно, починається століття./ І впало яблуко на аркуш* (МР-П, с. 117); *Вечір приходить – і синіми пальцями/ торкає наморено губи й чоло* (І. Драч); *Осінь наступав вже пора/ І жовкнуть листя й гарбузи пузаті* (В. Стус) оновлюють образні слововживання *зринати, наростати, постукасти у двері, зайти в гості*: *А ніч наростає топтати собори й вежі* (В. Вовк); *Зринала осінь на столітні мури./ І довшала старого Юра тінь* (В. Вовк); *...осінь постукала до людей падінням яблука, – і вже заходить у гості* (В. Голобородько).

Так само активно оновлюваною є група дієслів, що розвивають протилежну метафоричну тему «завершення певного часового періоду». Крім звичних стилістично нейтральних одиниць *кінчатися, закінчуватися* (*На кінчиках/ лісу,/ де кінчається літо,/ голосить/ розпатланий вітер* (Ю. Коломиєць)), часоназви нарошують оказіональні контекстуальні зв'язки з дієсловами *гаснути, висихати, кришитися, танути, облітати, обсипатися, перетліти відтьохкати, доцвітати*: *Гасне день і видно руку сонця* (Д. Павличко); *В сухих хвилинах час мій довгий гасне* (Б. Рубчак); *Віки висихали, як роси на скелях* (І. Драч); *...людина має дні, / короткі дні,/ людина помре, / і висохнуть дні* (Ю. Тарнавський); *...літо висохло / на дні пшеничної / стеблини в колі спраги й / годинами обсипався день* (Р. Бабовал); *А дні облітають* (Б. Олійник); *...літо / тане ... у глиняному жбані – / напоєне твоїми іменами* (Р. Бабовал); *Земля ця з попелу./ Століття перетліли/ І сипали цей попіл з рукава* (І. Драч); *...літо ж непомітно / розкришилося – / дерева занедужали / на роз'їдаюче безсоння* (Р. Бабовал); *Довгі століття кришилися / під твоїми стопами* (В. Вовк); *Відтьохкало літо* (Б. Олійник); *...вже доцвів цвітастий ситець літа* (Л. Костенко).

Знаковими з погляду лінгвософії опису періодів настання / завершення певного часового періоду є опозиційні метафори з екзистенційно маркованими дієсловами-антонімами *народжуватися – вмирати*, що відповідно метафоризують семантику початку і завершення. Пор.:

– *Хай щедре, розлоге літо породить вродлива дівуля-весна* (І. Драч); *...я чорнозему дитина,/ Де сонце із тризубом ходить полем/ І де стосурма родиться година* (В. Вовк); *Щоби на нетесаних нарах/ народжувався у вічних скорчах обрію ранок/ червоною раною* (Б. Рубчак); *...родиться ранок: з голубої мряки тече його крик /.../ рожевим плачем немовляти родиться ранок* (Ю. Тарнавський);

– *Осінь вмирає на сивому-сизому вітрі* (Б. Олійник); *Коли вмирають весни, живе надія в кленах* (Б. Олійник); *...простерте на плотах вмирало пізнє літо/ йому у головах світився соняшник/ і жовтим воском скапував у жито* (Б. Бойчук).

Отже, маємо підстави констатувати, що поетичні мовоописи процесів настання / завершення та перебігу певних часових періодів тісно пов'язані з дієслівними характеристиками.

Абстрактну темпоральну семантику в українських поетичних текстах вербалізують також образи, що належать до метафоричних моделей «час – простір», «час – людина», «час – природа».

Філософська єдність категорій *час* і *простір* визначає їхню лінгвоестетичну взаємоскорельованість в однойменній метафоричній моделі. Об'єктивно це може бути вмотивовано насамперед філософською кореляцією цих буттєвих категорій. Їх контекстний взаємоперетин засвідчують, наприклад, генітивні метафори межі часу й простору на зразок *горб хвилини, розпуття років* тощо: *Посіяв бабки з-під хвилястих нош/ І часу й простору розсунув межі* (Е. Андієвська); *...і ти завжди ждатимеш мене/ за горбом небагатьох хвилини* (Ю. Тарнавський); *...розпуття років не роздерло б тебе* (Б. Рубчак).

Лінгвокогнітивну цілісність поетичної мовно-часової картини світу доповнює метафорична модель «час – людина». Відповідні образи зазвичай постають як результат перенесення на часові реалії ознак, рис, властивостей людини, тобто художньої антропоморфізації.

Один із найактивніших засобів такої поетичної антропоморфізації – епітети. Епітетне поле, що його формують художні означення часу, засвідчує асоціативні перетини з лексико-семантичним полем «людина» на ґрунті актуалізації ознак 'зовнішньопортретна характеристика' (...*привітав я осінь руденьку* (Д. Павличко); ...*серед гладких днів/ із синіми щоками* (Ю. Тарнавський); *Як перше, будуть дні злотокрилі, / Рум'яні весни* (В. Вовк)); 'психоемоційна характеристика' (...*тихо тулиться до ніг самотня ніч* (Б. Бойчук); *З високих веж, де годинники, / падають самотні години* (Ю. Тарнавський); *Сумна ніч носить медалік коханого* (Б. Рубчак); *Ніч ... пішла – спокійна, незворушна* (Б. Бойчук); *Розкрилися палітурки / зеленої книги / закоханих днів* (Ю. Коломиєць)); 'характеристика фізичного стану' (*А осінь хвора. Розлилася жовч./ Мені потрібне слово, а не слава* (Л. Костенко); *Є немічна весна, апатія без краю* (К. Москалець); ...*виснажений приємник співатиме* (Б. Рубчак) та ін). Наведені контексти підтверджують продуктивність антропоморфного епітета як лінгвоестетичного конкретизатора абстрактної семантики часу.

Інший лінгвоестетичний механізм антропоморфізованого осмислення й мовоопису часу – предикативні метафори, у яких функцію суб'єкта поетичної дії виконує темпоральна номінація, а предиката – дієслово на позначення фізичної, фізіологічної, психологічної активності людини, її поведінкових характеристик – *бродити, лежати, спати, дивитися, закривати повіки, сміятися, переморгуватися, торкатися, простягати руки / рамена, відвертатися плечима, одягатися* тощо. Пор.: *Це вже не сон – це вже весна/ Безсонна бродить, як мана* (І. Драч); *Широко / розкрив жмені/ вітер, / і бавиться пляшем, / де лежало / літо* (Ю. Коломиєць); *Ще літо спить* (Л. Костенко); *Вже день закрив утомлені повіки* (Б. Бойчук); *Літо/ Густо сміялося, половіло,/ Переморгувалось зеленоброво* (І. Драч); *Весну прозоро торкаєш, немов обличчя дитини,/ Вона глядить на тебе блакитними очима* (Б. Рубчак); *Дніпровими високими очима/ Дитинно-сіро глянула весна* (М. Вінграновський); *Та вже весна простягає/ до бруньки змокрілі руки* (І. Драч); ...*вечір простягає рамена* (Б. Бойчук); *Хай відвертаються плечима весни* (Б. Бойчук); *Ще раз одягла зима льодове намисто* (Д. Павличко).

Засвідчену в наведених контекстах загальну тенденцію до антропоморфізації абстракта *час* показово підтримують метафори, де роль вербалізатора ліричної дії виконують дієслова на позначення властивих людині процесів мислення (*Думають весни вербовим пухом* (М. Руденко); *Вечір ... чомусь спонукує / думати про старість і часами / про смерть* (Ю. Тарнавський)), комунікації (*Час ... підвівши брови грізно,/ Втисячне запитує мене*

(М. Руденко)). Такі оказіональні антропометафори демонструють кардинальне оновлення поетичних стереотипів часопису.

Антропоморфне осмислення часу має показові текстові вияви також у генітивних конструкціях із компонентом-соматизмом – *долоні часу, рамена вічності, груди літ, печінка часу* тощо. Пор.: *Домерзали на призьбах хатин/ ребра ночі, на вугіль пропалені* (Б. Бойчук); *...я вже вмер в долонях ночі* (Ю. Коломиєць); *Ти сонце носиш/ на грудях вічних літ* (Ю. Коломиєць); *...печінка часу – на ланцюг прикута* (Е. Андіївська).

Опредметнення, конкретизацію абстрактної темпоральної семантики засвідчують численні образи – актуалізатори метафоричної моделі «час – природа». Їх функціонально-стилістичне навантаження зазвичай пов'язане з конкретизацією або психологізацією образу «час».

У межах розглядуваної моделі диференціюємо три основні мікромоделі:

– *час – птах*, коли функцію метафоризаторів виконують номінації птахів – *чайка, лебідка, крук*, пор.: *...чорні лебеді часу з лебединої пісні сторіч/ потім впливуть знову/ з багряної дельти світанку* (Л. Костенко); *Злітаються горобці-хвилини./ Ключуть мене в тім'я, в мозок, в потилицю./ Дибать по спині./ Розчепіривши крила,/ люто скубуться* (Л. Костенко); *Пливе для того час – / Лебідка синя* (В. Вовк); *...вічність – це чайки святе одиноцтво* (Б. Рубчак); *День вийшов білою чайкою* (В. Вовк); *Тепер мій час на мене кряче круком* (Б. Рубчак); *...лящали дні пташиною в верхівтті* (В. Вовк);

– *час – тварина*, коли функцію метафоризаторів виконують номінації тварин: *Часові коні* зроблені з вітру (В. Вовк); *Часові коні біжать, минають,/ летять з початків непроглядних,/ у досконалий глиб прямують* (В. Вовк); *Як коні, чвалом пронесли віки над ними* (В. Вовк); *Мої дні/ Розбігаються,/ як вівці без пастиря* (В. Вовк);

– *час – рослина*, коли функцію метафоризаторів виконують номінації рослин та їхніх частин (*дерево, куц, латаття, стовбур, стебло, листя*), а також насіння і плодів (*зернина, помаранчі*): *...всім дано йти без світла/ між куцями непроглядних днів* (Б. Бойчук); *...за баром – вічність – із латать* (Е. Андіївська); *Із дна на дзигах світла – стовбур/ дня іде* (Е. Андіївська); *Стебло годин, що гирі на ходу,/ Вже прочиняє в грудях світлий берег* (Е. Андіївська); *...прийдуть після пісків століть/ свіжі, як помаранчі, дні* (Ю. Тарнавський); *...між нами ширші/ відстані, як між/ двома зернинами/ секунд* (Р. Бабовал).

Цілісність метафоричної макромоделі «час – природа» забезпечує також згадувана вже вище образна кореляція *час – вода*. Її текстотвірна продуктивність має міфопоетичну мотивацію: «у міфології час концептуалізувався також як водний простір або його різновид, найчастіше – річка. ... В українській поезії ХХ ст. метафорична модель *вода (ріка, потік)* → *час* представлена досить широко як у традиційному вигляді, так і модифікованому» [4, с. 196]. Цю тезу підтверджують, наприклад, контекстуальні ототожнення *вода – краплі // час – хвилини*, зафіксовані в різних лексико-семантичних конфігураціях: *...тасую час на краплини/ рятую кожну пацьорку* (В. Вовк); *...краплі часу – лунко – серед тиші/ Повз рурки мозку* (Е. Андіївська); *...приходить до божевілля.../ своїм безконечним джерелом/ падання тяглыми краплями часу* (Ю. Тарнавський).

Тенденцію до конкретизації, опредметнення абстрактної семантики часу продуктивно розвивають метафори з номінаціями-побутовизмами – *парасолька, білизна, бутля, монети, воцина, мідяк, хмиз, шаль, кишеня, підкова, сірник, глек* та ін. Формальні моделі таких контекстуальних співвіднесень – це:

– структури генітивної метафори (*під голубими парасольками вечора* (Ю. Тарнавський); *В кишенях дня, залатаних терпінням, / я кулаки до смерті донесу* (Л. Костенко); *Так хмиз століть упав на інший хмиз* (І. Драч); *В дубову скриню споминів складала / на кладці випрану білизну днів* (Б. Бойчук); *Всіх поземів – цілюща наша, / Де бутлю вічності розбито* (Е. Андіївська); *...перебираю в пальцях / фальшиві монети днів* (Ю. Тарнавський); *Палац – щільник, де вічності вощина й мед* (Е. Андіївська);

– конструкції порівняння (*Цей вечір, / немов мідяк, крізь продрану кишеню / скотився в щілину асфальту* (Ю. Коломиєць); *Зігнувся день, мов золота підкова* (В. Стус); *Як сірничок, припалений від сонця, / день спалахнув, обвуглився, погас* (Л. Костенко); *Морями пшениці у пахощах м'яти, де літо стоїть, як мальований глек* (Л. Костенко); *...лютий нині надворі холодний, як ніж* (В. Махно); *...протинаєш ніч, немов папір* (В. Махно).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Лінгвософський підхід до пізнання й мовоопису часу в сучасній українській поезії особливо актуалізований у сьогоdnішній ситуації кардинального зламу світоглядних та ціннісних орієнтирів. Тож цілком прогнозованим є розширення художньо-образної різноплановості вербалізаторів часономенів, хоча індивідуальне мовомислення авторів аналізованих поетичних текстів засвідчує традиційну сполучуваність мовних знаків на позначення часу. Найпродуктивніші типи метафоротворення, пов'язані з таким мовно-естетичним освоєнням словесного знака *час*, оформлені при перетині поняттєвих сфер *час – людина*, *час – природа* (*птах, тварина, рослина, вода, вітер*), *час – простір*.

Нове прочитання сучасного поетичного словника, пов'язане з лінгвософією, є перспективним напрямом актуалізації мовно-культурної ідентичності українців. У поезіях періоду війни очевидним є оновлення інструментарію мовоопису категорії часу, коли домінантні моделі поступаються місцем оригінальним авторським естетичним репрезентантам часопозначень, віддзеркалюючи глибинні екзистенційні зрушення у світосприйманні сучасних читачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. Київ, 2002.
2. Єрмоленко С. «Мого народу гілочка тернова» (про поетичне слово Ліни Костенко). *Культура слова*, 2000. Вип. 55/56. С. 3–13.
3. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук. Київ, 2008. 20 с.
4. Кравець Л. Метафорична репрезентація концепту «час» в українській поезії ХХ ст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка*: зб. наук. праць. Київ, 2007. С. 192–197.
5. Словник епітетів української мови. Київ : Довіра, 1998. 431 с.
6. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
7. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ, 2017.
8. Царук О. Метафоризація темпоральної номінації ранок в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. *Лінгвістика*: зб. наук. праць. № 4 (10). Луганськ, 2006. С. 250–256.
9. Цегельська М. В Структурна типологія одиниць семантичного поля часу в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук. Дніпропетровськ, 2000.

REFERENCES

1. Holosova T. M. Temporalna struktura khudozhnoho tekstu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk.. Kyiv, 2002.
2. Yermolenko S. «Moho narodu hilochka ternova» (pro poetychne slovo Liny Kostenko). *Kultura slova*. 2000. Vyp. 55/56. S. 3–13.
3. Zadorozhna O. M. Kontsept «chas» v ukrainskii poetychnii movi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk. Kyiv, 2008. 20 s.
4. Kravets L. Metaforychna reprezentatsiia kontseptu «chas» v ukrainskii poezii XX st. *Linhvostylistyka: ob'ekt – styl, meta – otsinka*: zb. nauk. prats. Kyiv, 2007. S. 192–197.
5. Slovnyk epitetiv ukrainskoi movy. Kyiv : Dovira, 1998. 431 s.
6. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. Kyiv : Nauk. dumka, 1970–1980.
7. Siuta H.M. Tsyatnyi tezaurus ukrainskoi poetychnoi movy XX stolittia. Kyiv, 2017.
8. Tsaruk O. Metaforyzatsiia temporalnoi nominatsii ranok v ukrainskii poetychnii movi druhoi polovyny XX st. *Linhvistyka*: zb. nauk. prats. № 4 (10). Luhansk, 2006. S. 250–256.
9. Tsehelska M. V Strukturna typolohiia odynts semantychnoho polia chasu v suchasnii ukrainskii movi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk. Dnipropetrovsk, 2000.

Козловська Лариса Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри бізнес-лінгвістики Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Україна).

Larysa Kozlovska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Business Linguistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, (Ukraine).

Стаття надійшла: 25.04.2023

Статтю прийнято до друку: 02.05.2023

УДК 811.161.2'343

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-61-70

АПЕРЦЕПЦІЯ Й АСОЦІАЦІЯ В ЧИТАЦЬКІЙ ВЕРИФІКАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО ОБРАЗУ

Олена Маленко

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди

Україна, м. Харків, вул. Алчевських, 29

e-mail: malenalingva@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4753-0036

Стаття присвячена вивченню механізмів індивідуальної читачької інтерпретації поетичного тексту Сергія Жадана «І жінка з чорним як земля волоссям», зокрема верифікації читачами образу фатальної жінки. Основну увагу приділено явищу аперцепції, уперше дослідженого Олександром Потебнею, який прокоментував аперцепційний досвід

людини в проєкції на мовну діяльність, на розуміння змісту слова в художньому контексті. У процесі декодування текстової інформації силу апперцепції употужнюють асоціації як результат лінгворецептивної діяльності читача. З урахуванням набутого досвіду, сформованих уявлень, цінностей, оцінок читачі можуть по-різному верифікувати той чи той словесний образ, що й було виявлено в ході здійсненого лінгвістичного дослідження.

Ключові слова: апперцепція, асоціація, інтерпретація поетичного тексту, верифікація словесного образу, лінгвосвідомість, мовна ментальність, Олександр Потебня, Сергій Жадан.

APPERCEPTION AND ASSOCIATION AT READER VERIFICATION OF THE POETIC IMAGE

Olena Malenko

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Alchevskykh St., 29, Kharkiv, Ukraine

e-mail: malenalingva@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4753-0036

Introduction. *The article presents a study of the phenomenon of apperception. Scientists understand apperception as the perception of information through human experience, its ideas, images, assessments. Apperception is an important mechanism for interpreting the content of an artistic text and verifying a verbal image. A linguistic interpretation of the philosophical understanding of apperception was proposed by Oleksandr Potebnya in his work «Thought and Language» (1862), adapting this term to the needs of scientific understanding of language as a result of the spiritual and linguistic creative activity of a person. The problem of individual decoding of the meanings of the artistic word and text through the prism of acquired experience (apperception), described at one time by Potebnya, was further elaborated in the works of modern Ukrainian and foreign scientists and now attracts researchers who study the functioning of language in the anthropocentrism paradigm. The article is relevant because it touches on the issues of anthropocentric linguistics, in particular the individual reception of the text by the reader.*

Purpose. *The purpose of the article is to scientifically comment on the apperceptive and associative potential of paradigmatic and syntagmatic models in the processes of verification of the poetic text in general and the image in particular by recipients of different statuses.*

Methods. *Research methods: functional; conceptual analysis, method of distributive analysis.*

Results. *The linguistic material of the study was a poem by the famous Ukrainian poet Serhiy Zhadan, which depicts the image of la femme fatale. The study proved that recipients of different ages and experience verified this image in different ways. Students and teachers from the field of philology were involved in the experiment. The discrepancy in the verification of the image of la femme fatale was revealed at the level of reactions and associations to the word flask. Young recipients associated this word with alcohol as a harmful factor. That is, the woman depicted by the poet appears in their verification as vicious, drinking. Disapproving reactions to the image are strengthened by paradigmatic and syntagmatic models, the lexical support of which are the words portwine, rage, smoke, strike, kill. For the sake of a woman, the hero is ready to burn down houses, go on strike, and kill all poets. If only this woman would pay attention to him. Instead, the recipients of the adult group recognized this woman as driven, independent and self-sufficient.*

Originality. *Such a different reaction to the word flask is due to individual experience, individual ideas and reactions to the stimulus word. The originality of this article is due to the extrapolation of the theoretical provisions of Oleksandr Potebnya and other Ukrainian linguists in the study of the receptive potential of Serhiy Zhadan's text. Also, originality is due to the implementation of an experiment regarding the perception of content and image by specific readers.*

Conclusion. *The anthropocentric character of modern studies on linguopoetics, on the study and understanding of the artistic text actualizes the aesthetic communication of the author – the text – the reader. This has prospects for learning the cognitive mechanisms of the formation of a competent reader. This reader is able to harmonize with the author, understand his intention and decode the author's meanings.*

Keywords: *apperception, association, interpretation of a poetic text, verification of a verbal image, linguistic awareness, language mentality, Oleksandr Potebnya, Serhiy Zhadan.*

Постановка проблеми. Феномен апперцепції як характеру сприймання довкілля через наявний конкретно-чуттєвий досвід індивіда вперше був описаний Г. Лейбніцем, який розрізняв *перцепцію* (конкретно-чуттєве (сенсорне) сприймання; просте безпосереднє уявлення про зовнішній світ) й *apperception* (усвідомлене сприймання, що пов'язане з набутих (попереднім) досвідом людини) як вияв вищої форми пізнавальної діяльності) [9, с. 35]. Лінгвістичну інтерпретацію філософського розуміння апперцепції запропонував О. Потебня в праці «Думка і мова» (1862), припасовуючи цей термін до потреб наукового осмислення мови як результату духовної й лінгвокреативної діяльності людини. Учений загалом розглядав мову як безперервний, динамічний творчий процес, екстраполюючи ці онтологічні сутності й на мову поетичну: слово є першоелементом і мови, і художньої творчості; поетична мова є ситуативним мовленнєвим актом, зміст якого щоразу може бути іншим.

Декодування змісту поетичного твору як ситуативного мовленнєвого акту залежить від інтралінгвальних та екстралінгвальних чинників. До перших О. Потебня уналежнював зовнішню і внутрішню форму слова: у зовнішній формі слова закладена об'єктивна думка незалежно від кожного конкретного розуміння окремою особою значення слова; у внутрішній формі слова поєднане об'єктивне й суб'єктивне в освоєнні дійсності людиною [6, с. 110]. Також важливим є контекст, у якому можуть бути актуалізовані смисли (значення) метафоричного або звичайного слова [6, с. 267]. Як екстралінгвальний чинник творення й декодування смислів поетичного твору вчений розглядав набутий конкретно-чуттєвий досвід автора / читача, крізь призму якого й відбувається авторська інтерпретація дійсності та її читацька верифікація. Власне, ідеться про апперцепцію, яку О. Потебня трактував як «участь найсильніших мас уявлень у творенні нових думок» [7, с. 82–83], тобто нових смислів, які постають як індивідуальний (раціональний, емоційний) досвід розуміння ідей, закладених у змісті слова й поетичного тексту. Засобом апперцепції в поетичному тексті є слово в цілісності його зовнішньої та внутрішньої форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання читацького сприймання поетичного тексту в його смислових верифікаціях, декодування сенсів художнього твору з опорою на його різнорівневий мовний патерн і наявний життєвий та художньо-естетичний досвід реципієнта є актуальним для української лінгвопоетики, що підтверджено працями мовознавців Г. Сюти, С. Єрмоленко, В. Кашника, Л. Кравець, Л. Лисиченко, О. Маленко, А. Мойсієнка, О. Тележкіної та ін. Основоположником верифікаційного студіювання

поетичного тексту в межах національної традиції вважаємо фундатора Харківської філологічної школи О. Потебню; у світовому філологічному просторі ці питання свого часу були осмислені й науково відрефлексовані М. Бахтіним, В. Виноградовим, Г. Гадамером, Ф. Соссюром, М. Фуко та ін. Тож проблема індивідуального декодування смислів художнього слова й тексту крізь призму набутого досвіду (апперцепція), описана свого часу О. Потебнею, набула подальшого опрацювання в працях зазначених науковців і зараз приваблює дослідників, що вивчають функціонування мови в парадигмі антропоцентризму.

Досліджуючи феномен апперцепції і роль слова в апперцепційній системі поетичного тексту, А. Мойсієнко розвинув ідеї О. Потебні й запропонував такі положення: «апперцепція сприяє формуванню цілісного образу, виконуючи синергетичну роль у «складанні» його конкретно-чуттєвих та емотивно-оцінних складників»; «пізнавально-апперцепційний механізм знаходить свій вияв через текст на власне сприйняттєвому рівні»; поетичний текст є апперцепційною системою, «що характеризується корелятивністю зв'язку «першочергово освоєне в контексті – сприйняте на основі попереднього»; «особливо виразно апперцепційний потенціал поетичного тексту простежується на лексико-семантичному рівні»; декодування смислів поетичного тексту з опертям на лексико-семантичний ресурс «передбачає врахування апперцепційних ресурсів кожного слова», що має контекстне навантаження [4, с. 16–17]. Тобто слово стає для реципієнта «своєрідним досвідом, здатним відповідно апперцептувати конкретне поняття в межах його контекстуальної видозміненості» [4, с. 20] й пробуджувати у свідомості асоціації, співвідносні із цим поняттям. Асоціації, що виникають у процесі апперцепційних реакцій читача на конкретне слово-стимул віддзеркалюють характер освоєння й концептуалізації ним дійсності в знаннях, уявленнях, образах, цінностях, оцінках.

Мета пропонованої розвідки полягає в науковому коментуванні апперцепційного й асоціативного потенціалу внутрішньотекстових елементів (парадигматичні й синтагматичні моделі) у процесах верифікації поетичного тексту загалом й образу зокрема реципієнтами різних статусів. Для реалізації поставленої мети й досягнення відповідних результатів були задіяні релевантні для досліджень мови художнього тексту методи: *функційний* («для вивчення прагматичного потенціалу мовних одиниць у реалізації художньої функції в тексті»); метод *контекстуального аналізу* («для визначення й опису місця мовної одиниці в художньому контексті»); метод *дистрибутивного аналізу* («для виявлення функційних ресурсів мовного оточення лексичних одиниць у контексті (творення образних моделей чи художньої ситуації, нашарування додаткових (емотивно-оцінних) конотацій)» [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Викладені вище положення теоретичні розгорнемо в пропонованому рецептивно-лінгвістичному аналізові вірша Сергія Жадана «І жінка з чорним як земля волоссям», який уміщено в книзі «Вогнепальні й ножові» (1, с. 79–80) і яким автор починає розділ «Фляга». У процесі ознайомлення зі студентськими розвідками, зокрема магістерськими і курсовими роботами, де автори представляли літературознавче дослідження цього тексту й образу, було виявлено, що їхнє сприймання жінки мало неоднозначне потрактування, яке різнилося насамперед на аксіологічному рівні й спиралося на індивідуальні уявлення, асоціації, оцінки щодо створеної поетом текстової реальності в її лексико-граматичному моделюванні.

Наводимо текст вірша.

І жінка з чорним, як земля, волоссям,
яку я знаю вже стільки років,
живе собі, не переймаючись зовсім,

поміж вогнів і вечірніх мороків.

Поміж світла й гарячого листа,
поміж стін і пташиних криків,
поміж підземних русел, що переплелися,
поміж усіх своїх снів і фріків.

Вона ходить собі на стадіони й ринки,
ховаючи в куртці телефон і флягу.

І я готовий палити сусідські будинки,
щоби вона звернула на мене увагу.

Я готовий позбавити міста керування
і на портвейн перетворювати озерну воду,
лише б вона, згадуючи про моє існування,
писала мені листи про життя і погоду.

Я готовий влаштовувати на її вулиці страйки,
лише б бути ближче до її ніжності й люті
і слухати всі її втомлені байки

про те, з ким вона спить і кого вона любить.

Я вигадую нові літери та розділові знаки,
і вб'ю всіх старих поетів, які ще щось пишуть,
щоби вона забувала про те, що могла знати,
щоби вона дивилася в темряву й слухала тишу.

Небо за її вікнами буде холодне й зелене.

Дощ буде заливати пам'ять її невичерпну.

Хай забуває про все.

Хай забуває навіть про мене.

Лише про мене хай забуває в останню чергу.

Для виявлення індивідуальних верифікацій образу й розуміння механізмів його смислової та емотивно-оцінної інтерпретації опитано 30 респондентів, серед яких однакова кількість студентів-філологів і викладачів-філологів з урахуванням гендерного балансу (рівномірна кількість жінок і чоловіків). Запропоновані питання для опитування: 1) який провідний мотив вірша; 2) який ключовий образ вірша; 3) якою є ця жінка – об'єкт почуттів ліричного героя, предмет його кохання; 4) яким постає з тексту це кохання; 5) що зумовило ту чи ту верифікацію образу (лексико-граматичні засоби словесного образотворення). Для чистоти експерименту й максимальної індивідуалізації думок не були запропоновані готові відповіді, з яких треба обрати потрібне.

На перші два питання реакції були спільні: мотив кохання, любові, сильних почуттів до жінки; ключовий образ – жінка, фатальна для героя, тобто *la femme fatale*. Т. Муранець подає такі атрибути фатальної жінки: «зовнішня привабливість, неординарність, енергія магнетичного, часто немотивованого впливу на чоловіка, маскування свого справжнього внутрішнього світу й характеру, авантюрна поведінка, емоційна екстатичність, почуття впевненості й самодостатності, стихійна жіночність, харизма, обізнаність з чоловічою психологією» [5, с. 82]. Якщо вибірково ілюструвати ці характеристики текстовим матеріалом, то маємо такі контекстні аргументи:

зовнішня привабливість: *жінка з чорним як земля волоссям* (*чорне волосся*, отже ефектна брюнетка, що асоціативно на рівні стереотипу пов'язують із зовнішнім маркером пристрасності);

почуття впевненості, самодостатність, авантюризм: <...> живе собі, **не переймаючись зовсім**; Вона ходить собі на стадіони й ринки, / ховаючи в куртці телефон і флягу;

емоційна екстатичність: лише б бути ближче до її **ніжності** й **люті**;

магнетичний вплив на чоловіків: *І я готовий палити сусідські будинки, щоб вона звернула на мене увагу; Я готовий позбавити міста керування / і на портвейн перетворювати озерну воду; Я готовий влаштовувати на її вулиці страйки; Я вигадую нові літери та розділові знаки, / і вб'ю всіх старих поетів, які ще щось пишуть.* Фатальність цієї жінки інтенційно прозора й оприявлена в тексті відповідним лексико-граматичним ресурсом, що й забезпечує читацьке сприймання авторської версії *la femme fatale*.

На решту питань респонденти дали відповіді, певною мірою протилежні, залежно від їхніх статі й віку, а також уявлень і ціннісних установок, емпіричного досвіду.

Характеристики *la femme fatale* в тексті Жадана «І жінка з чорним як земля волоссям».

Реакції студентів і студенток.

Схвальний оцінний модус у реакціях студентів: *приваблива; з довгим чорним волоссям; не білявка; компанійська; драйвова, п'є коньяк; любить спілкуватися по телефону; ніжна; має популярність у чоловіків; крута, суперова.* Схвальні реакції студенток: *ефектна, красива, смілива.*

Несхвальний оцінний модус у реакціях студентів: *балакуча.*

Несхвальні реакції студенток: *питуща; порочна; пропаша; не ідеальна; набагато старша за героя; має багато коханців; байдужа до героя й до всього; може бути злою; впливає на нього негативно; штовхає на зло й негарні вчинки, страйки, вбивства.*

Реакції викладачів і викладачок. Схвальний оцінний модус (викладачі й викладачки): *пристрасна брюнетка; стовідсоткова жінка; фатальна жінка; горда, знає собі ціну; знає смак життя; сексуальна; має багатий жіночий досвід; авантюрна й амбітна (зі знаком+); смілива; упевнена; епатажна; зваблива; шалена; ніжна; уміє кохатися; гарна коханка; мрія поета.*

Несхвальний оцінний модус у реакціях викладачок: *мисливиця за чоловіками; маніпулює чоловіками; здатна звабити чоловіка й розбити родину; небезпечна.*

У несхвальних реакціях образ фатальної жінки постає деструктивним, що певною мірою корелює з коментарем Т. Муранець: «Здебільшого художня інтенційність образу такої жінки пов'язується з деструктивним впливом на чоловіків, які в подальшому зазнають драматичного розчарування, пов'язаного з руйнуванням і розвінчуванням їхнього жіночого ідеалу» [5, с. 82].

Загальні характеристики кохання, відтвореного в тексті (схвальні й несхвальні, повторювані): *романтичне, шалене, пристрасне, сильне, неймовірне, космічне (схвальність); апокаліптичне, нещасне, порочне, нерозділене, дивне, безрозсудне, негармонійне (несхвальність).*

Отже, очевидним є творення індивідуального сюжетно-сміслового простору й аксіологічного маркування образу для кожного читача, і цей процес вибудовування власних сцен на основі наявного тексту, на думку науковців (Ф. Соссюр, Ч. Філлмор), забезпечують як лексико-граматичні ресурси тексту, так і власна уява реципієнта (тобто інтерпретатора), його знання про світ загалом і контекст зокрема, а також розуміння ним наміру автора (що важливо для гармонійно рецептивної інтеракції між автором і читачем).

Актуалізаторами художньо-пізнавальних й апперцепційних процесів у свідомості читача стають слова в комплексі парадигматичних й синтагматичних зв'язків, які й формують відповідний контекст як смисловий вузол поетичного тексту. Якщо вибудувати парадигматику жаданівського вірша в проекції на апперцепційну активність читачів, то маємо такі лексико-семантичні стимули: *фляга*; *портвейн*; *ніжність*; *лють*. Саме ці стимули виявилися продуктивними для читачьких верифікацій на основі виявлених індивідуальних асоціацій як результату власних уявлень і досвіду.

Найбільший апперцепційний розрив (дисонанс) було зафіксовано в сприйманні різновіковими категоріями реципієнтів слова *фляга*, яке стало ключовим лексичним мотиватором протилежних характеристик образу жінки: *питуща*, *порочна*, *пропаща* (несхвальність); *драйвова*; *наша людина*; *епатажна*; *знає смак життя* (схвальність). При цьому така емотивно-оцінна асоціативна реакція на слово-стимул не зумовлена його узуальним значенням (нейтральна семантика денотата): ВТССУМ: *фляга* – 1) *похідна плоска переважно металева посудина, іноді обплетена або обшита чим-небудь, яку носять на поясі, через плече тощо; баклага*; 2) *велика посудина з ручками, призначена для рідини; бідон* [1, с. 1521]; Вікіпедія: *фля́га* (від нім. *Flacher* або нім. *Flachmann*) – *плоска або овальна невелика місткість для довготривалого зберігання рідини, переважно води, як правило металева з пробкою, що нагвинчується. Використовується мандрівниками, відпочивальниками, військовими та працівниками, які діють у польових умовах* [<https://uk.wikipedia.org/wiki/Фляга>]. Цю нейтральну конотацію трансформувало сучасне функційне використання фляги як місткості для алкогольних напоїв (у цьому разі флягу носять або в кишені, або в сумці).

Залежно від уявлень і відповідних ціннісних орієнтацій (студенти / студентки) та життєвого досвіду й відповідних ціннісних орієнтацій (викладачі / викладачки) асоціативний ланцюг за суміжністю *фляга* → *алкоголь* спровокував різні оцінні конотації образу *la femme fatale*: для молоді – несхвальний модус (алкоголь – це шкідливо, погано); для дорослих – схвальний (алкоголь – це драйв). Отже, маємо розбіжність не на рівні розуміння значення слова (предметно-поняттєвий конструкт) різними реципієнтами, а на рівні сформованих моделей концептуалізації явищ дійсності в їхніх асоціативних, емотивних, оцінних характеристиках. Посилив несхвальність жіночого образу (для реципієнток студентського кола) метафоричний контекст *Я готовий <...> на портвейн перетворювати озерну воду*, де антиномія *портвейн* – *озерна вода* на рівні ціннісних установок ідентифіковано як несхвальне – схвальне; погане – гарне. Тож асоціативна парадигматика *фляга* – *портвейн* стала для цих реципієнток логічним апперцептивним стимулом закріплення несхвальності образу.

Слово *фляга*, окрім внутрішньотекстового навантаження, цілком функційне і як заголовне слово розділу «Фляга» (чуттєво-емоційний, рефлексивний наратив). Це слово на апперцепційно-асоціативному рівні провокує неоднозначність смислових конотацій змісту розділу в його сюжетах, образах, суперечливості їхніх дій, думок. Заголовне слово, на думку А. Мойсієнка – це «своєрідний семантичний і естетичний досвід», що є «субстанціональною ознакою цілісної текстової структури» [4, с. 28].

Парадигматичний рівень образу фатальної жінки в її емотивно-оцінних характеристиках доповнює антонімічний біном *ніжність* – *лють* у контексті *лише б бути ближче до її ніжності й люті*. Цю антиномію студенти / студентки відрефлексували здебільшого з актуалізацією семантики слова *лють*, оскільки воно логічно вписалося в модель героїні зі знаком – (слово *лють* було декодовано в його узуальному значенні: 1) те

саме, що лютування; 2) почуття роздратування, злості, гніву [8, с. 575]. Реципієнти викладацької групи у своєму сприйманні поданого контексту декодували його зміст цілісно, у єдності протилежних почуттів як ознаки темпераменту жінки, вияву її експресивності, чим вона й приваблює ліричного героя.

Розвинули й закріпили двовекторну читацьку верифікацію фатальної жінки й сенсотвірні синтагматичні моделі. Більшою мірою студентки неохвально маркували такі з них: *палити сусідські будинки; влаштовувати на її вулиці страйки; вб'ю всіх старих поетів* (негативний вплив жінки на ліричного героя; провокування його на агресивні вчинки й дії); *і слухати всі її втомлені байки / про те, з ким вона спить і кого вона любить* (розбещеність жінки). Мотивували неохвальність оцінно марковані дієслівні внутрішньотекстові компоненти *палити будинки; влаштовувати страйки; вб'ю поетів*, у яких актуалізована семантика деструктивності, агресії. Улогічилася із семантикою деструктивності й синтагматична модель *з ким вона спить і кого вона любить*, негативну оцінну конотацію якої забезпечила контекстна опозиція *з ким спить – кого любить*, тобто різносуб'єктність духовних і тілесних уподобань героїні (що верифіковано як певну аморальність). Попри такі характеристики героїні реципієнти зі студентського кола визнали, що відтворене в тексті почуття героя є сильним, хоча й негармонійним для обох. Для літературної ідентифікації деструктивного кохання був наведений образ Рахіри з повісті Ольги Кобилянської «Земля».

Натомість реципієнти викладацької групи інтерпретували прокоментовані синтагматичні моделі як засіб гіперболізації почуттів героя, його пристрасті, бажань, водночас покори, залежності від цієї жінки, готовності на авантюрні вчинки заради неї. Життєвий досвід, емпірично сформовані уявлення й цінності цих реципієнтів сприяли певній романтизації образу зображеної поетом *la femme fatale*.

Осмислюючи інтерпретаційні й герменевтичні ресурси поезії, І Гадамер убачав сенс поетичного тексту в його здатності активувати інтелектуальну й творчу діяльність читача щодо конструювання власних смислових моделей і версій, зумовлених духовним і душевним досвідом людини. Однак відправним пунктом усіх інтерпретацій постає сам текст як продукт індивідуальної мистецької діяльності автора, як реалізація закладеного в тексті художнього наміру. Тож бажаним для читача є розуміння цього наміру, утіленого в конкретній текстовій реальності, де омовлення зазнають важливі для самого автора цінності, де втілені його уявлення про світ і буття. Видається, жаданівська *la femme fatale* в його художній версії вартує того, щоби її кохати, адже за С. Жаданом: *Любов варта всього – варта болю твого, / варта твоїх розлук, / варта відрази і мук, / псячого злого виття, / шаленства і милосердь. / Варта навіть життя, / не говорячи вже про смерть* (2).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Студіювання поетичних текстів у їхньому інтерпретаційному потенціалі виходить на розуміння онтологічних засад художнього текстотворення: буття літературного тексту здійснюється в інтелектуальній діяльності реципієнта, який декодує авторські смисли й творить нові відповідно до власного світоглядного й культурного ресурсу, життєвого досвіду й загальної еволюції пізнання (антропоцентрична парадигма). Положення О. Потебні про апперцепційний потенціал слова, про роль індивідуального досвіду в сприйманні художнього тексту й, відповідно, у декодуванні авторських смислів і творенні власних розвинулися сьогодні в положеннях когнітивної поетики, одним із завдань якої є пошук відповіді на питання: «як поетична мова та художні форми, а також сприйняття поетичного і, ширше, художнього тексту регламентуються й визначаються характером концептуалізації,

тобто осмислення світу людиною, а також особливостями притаманних їй когнітивних процесів раціональної й емоційної обробки інформації» [2, с. 37–38].

Антропоцентричність сучасних студій з лінгвопоетики, з вивчення й осмислення художнього тексту як засобу естетичної комунікації *автор – текст – читач* має перспективи пізнати когнітивні механізми формування читача, здатного гармонізувати з автором щодо розуміння тих сенсів, що є важливими для митця і які закладені ним у художньому тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпін : ВТФ «Перун», 2009. 1628 с.
2. Воробйова О. Когнітивна поетика в Україні: напрями досліджень. *Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес*: Матеріали Міжнародної наукової конференції. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2004. С. 37–38.
3. Маленко О. О. Лінгвопоетика як науковий досвід: питання методології і методів лінгвістичного аналізу художньої мови. *Лінгвістичні дослідження*: 36. наук. праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Випуск 54, т.2 . Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. С. 99–111.
4. Мойсієнко А.К. Слово в апперцепційній системі поетичного тексту : Декодування Шевченкового вірша. Київ, 2006. 304 с.
5. Муранець Т. Портрет фатальної жінки в прозі Івана Франка. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2013. Випуск 58. С. 82–97.
6. Потебня А. А. Из записок по теории словесности: Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и мифическое. Харьков, 1905. 625 с.
7. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев : СИНТО, 1993. 191 с.
8. Словник української мови : в 11 томах. Том 4. Київ, 1973. 640 с.
9. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 35–36.

ДЖЕРЕЛА

1. Жадан С. Вогнепальні й ножові. Харків, 2012. 160 с.
2. Жадан С. Пливи, риби, пливи. Чернівці, 2016. 30 с.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv; Irpin : VTF «Perun», 2009. 1628 s.
2. Vorobiova O. Kohnityvna poetyka v Ukraini: napriamy doslidzhen. *Aktualni problemy romano-hermanskoi filolohii v Ukraini ta Bolonskyi protses*: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t imeni Yuriia Fedkovycha, 2004. S. 37–38.
3. Malenko O.O. Linhvopoetyka yak naukovyi dosvid: pytannia metodolohii i metodiv linhvistychnoho analizu khudozhnoi movy. *Linhvistychni doslidzhennia*: zb. nauk. prats KhNPU imeni H.S. Skovorody. Vypusk 54, t.2 . Kharkiv : KhNPU imeni H.S. Skovorody, 2021. S. 99–111.
4. Moisiienko A.K. Slovo v appertseptsiiinii systemi poetychnoho tekstu : Dekoduvannia Shevchenkovoho virsha. Kyiv, 2006. 304 s.
5. Muranets T. Portret fatalnoi zhinky v prozi Ivana Franka. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna*. 2013. Vypusk 58. S. 82–97.
6. Potebnya A.A. Iz zapisok po teorii slovesnosti: Poeziya i proza. Tropy i figury. Myshlenie poeticheskoe i mificheskoe. Harkov, 1905. 625 s.
7. Potebnya A.A. Mysl i yazyk. Kiev : SINTO, 1993. 191 s.
8. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 tomakh. Tom 4. Kyiv, 1973. 640 s.
9. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. Kyiv : Abrys, 2002. S. 35–36.

SOURCES

1. Zhadan S. Vohnepalni y nozhovi. Kharkiv, 2012. 160 s.
2. Zhadan S. Plyvy, rybo, plyvy. Chernivtsi, 2016. 30 s.

Маленко Олена Олегівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (Україна).

Olena Malenko, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of The Department of Ukrainian Studies and Linguistic Didactics (Ukraine).

Стаття надійшла: 10.05.2023

Статтю прийнято до друку: 17.05.2023

УДК 81'42

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-70-76

МОВНИЙ ОБРАЗ БОРЦЯ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ В ПОЕЗІЇ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

Лілія Соболь

Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Я. Франка

Україна, м. Дрогобич, вул. І. Франка, 24

e-mail: lilia.sobol@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7233-5756

У статті на матеріалі мови поетичних творів чільного представника Празької школи Олега Ольжича здійснено розгляд лінгвальних одиниць і стилістичних засобів, які моделюють мовний образ борця за українську державність. Констатовано належність аналізованої поезії до жанрового різновиду героїчного епосу, що детермінує тематичну спрямованість, лексичне наповнення та образно-емоційну організацію текстів. Розглянуто основні лексико-семантичні і тропейні засоби мовного портретування борців за українську державність, визначено домінантні змістові семанти.

Ключові слова: ідіостиль, ідіостильова норма, мовне портретування, мовний образ, метафора, домінантна змістовірна сема, Олег Ольжич.

LANGUAGE IMAGE OF THE FIGHTER FOR THE UKRAINIAN STATE IN THE POETRY OF OLEH OLZHYCH

Liliia SOBOL

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

24, Ivan Franko st, 24, Drohobych, Ukraine

e-mail: lilia.sobol@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7233-5756>

Introduction. *The article examines linguistic units and stylistic devices that model the linguistic image of a fighter for Ukrainian statehood based on the material of the language of the poetic works of Oleh Olzhych, a prominent representative of the Prague School. It has been proven that in the history of Ukrainian culture, Oleh Olzhych's poetry is a self-sufficient and recognizable fragment. It is connected with the aesthetics of the heroic epic.*

Purpose – *to analyze the lexical-semantic and tropeic means of creating the linguistic image of a fighter for Ukrainian statehood in the poetry of Oleh Olzhych.*

Methods. *Descriptive and interpretive methods were used to achieve the goal.*

Results. *The creative principles of Oleh Olzhych's work were formed in the difficult sociopolitical conditions of life in exile. Since the poet was active in the formation of the Ukrainian state, it is logical that in his individual linguistic and poetic picture of the world the image of Ukraine dominates and numerous subordinate macro- and micro-images ("Ukrainians", "struggle", "heroism", etc.).*

The creation of the linguistic image of the fighters for Ukrainian statehood is connected with the terms "unyielding", "firmness", "strength". These include images of steel, krytsia, metal, iron, copper. Also important is the function in such contexts of the images spirit, soul, heart, palms, nerve, which testify to the anthropocentrism of Oleh Olzhych's authorial thinking.

The paradigm of language characteristics of the defenders of Ukrainian statehood is also complemented by the images of stone, flint, granite, block. They not only describe the image of a person, but are also used to describe the time, era, historical period when the struggle for Ukrainian statehood takes place.

The components of the thematic group "weapons" are also used for the linguistic portrayal of Ukrainian soldiers - a saber, a sword, a blade, a shield, a spear, etc.

The close connection of the theme of the struggle for the Ukrainian idea, Ukrainian statehood with the motive of sacrifice is important. This explains the active presence in the texts of words with the symbols "trial", "patience", "suffering", "torment", "death".

Conclusion. *Determinant content-creative seven that model the artistic value and appreciation of the images of fighters for Ukrainian statehood in Oleh Olzhych's poetry are 'physical endurance', 'physical tangibility', 'moral stability', 'strength', 'indomitability', 'courage', etc. With their participation, images are created that correspond to the canons of the heroic epic. The prospect of further study of this problem will make it possible to clearly define the parameters of the idiosyncratic norms of Oleh Olzhych's language creation and to describe his individual style in more detail in the context of the history of the Ukrainian poetic and literary language.*

Keywords: *idiostyle, idiostyle norm, language portraiture, language image, metaphor, dominant meaning-creating sema, Oleh Olzhych.*

Постановка проблеми. В історії української культури поезія Олега Ольжича становить самодостатній і дуже впізнаваний фрагмент. Ця впізнаваність пов'язана, зокрема, з особливою естетикою текстотворення і мововираження, яку літературознавці (В. Державин, Ю. Ковалів та ін.) визначають як естетику героїчного епосу. Адже, на думку В. Державина, поетичну мовотворчість О. Ольжича «героїзм не лише тематично просякає, але й становить її творчу психічну домінанту» [1, с. 534]. Ідейна деривація цієї думки дає підстави Ю. Коваліву констатувати, що лірика О. Ольжича «живилася енергією героїки чину як естетичної категорії, перейнятої пафосом вольових імперативів» [2, с. 30].

Із названою естетикою героїчного епосу корелюють базові креативні принципи мовотворчості Олега Ольжича, сформовані в складних соціополітичних та історично-

культурних умовах (активна причетність до українського визвольного руху і державотворення, життя в еміграції, належність до Празької школи тощо). Незважаючи на фізичну відірваність від етнопростору, Україна для поета і для багатьох його колег-«пражан» «була реальнішою дійсністю, ніж дійсність, в якій вони жили на еміграції» [7, с. XXIV], вони були максимально перейняті націотворчою ідеєю, духом україноцентризму, українського державотворення. Тому природно, що концепт *Україна*, а також численні підпорядковані йому субконцепти, макро- та мікрообрази, як-от: «українці», «боротьба», «спротив», «героїзм» і т. ін. – ядерні в художньому світогляді та в індивідуальній мовно-поетичній картині світу Ольжича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеризуючи ідейно-естетичні засади мовотворчості представників Празької школи, В. Русанівський відзначає найбільшу суголосність громадянських, а відтак й ідейно-естетичних концепцій Олега Ольжича та Євгена Маланюка: «Ольжич – борець. Він, як і Є. Маланюк, за сильну державу, якій присвячує і свою поезію, і своє життя» [4, с. 326]. Ідейно-естетична суголосність детермінує схожість, а часто й перегуки засобів мововираження, образно-естетичних прийомів, корпусу та компонентного наповнення тематичних та лексико-семантичних груп, моделей метафоротворення. У вимірі сучасних категорій лінгвостилістики йдеться про сумірність ідіостильових неом текстотворення в поезії двох чільних представників Празької школи. Адже, як відомо, «поняття ідіостильова норма має безпосереднє вираження у системі мовних засобів та способів конкретно-чуттєвого освоєння дійсності. Адже кожен автор живе в певному часі, фізичному й соціокультурному просторі й вербалізує світ крізь призму індивідуального досвіду, національної культури, до якої він належить» [6, с. 58].

На сьогодні мовно-стилістичні особливості поетичних творів Олега Ольжича осмислено в контексті розгляду ідіостильових систем авторів Празької школи (Л. Ставицька, Л. Дмитришин, О. Тищенко), також вони слугують самодостатнім об'єктом аналізу (С. Єрмоленко, А. Загнітко, Л. Бублейник та ін.). Це дає підстави оцінювати його індивідуальний мовний портрет в універсальному контексті історії української поетичної та літературної мови.

Мета статті – проаналізувати лексико-семантичні та тропеїчні засоби творення мовного образу борця за українську державність у поезії Олега Ольжича.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природа поетичного мовомислення Олега Ольжича амбівалентна: воно рівноцінно може бути визначене і як раціональне, і як емоційне. Прикметно, що зазначений емоційно-раціональний баланс виразно простежується в засобах лінгвального моделювання образу української держави та борців за українську державність. Наприклад, емоційно-раціональна рівновага є очевидною в авторському образі *залізна держава*: *Над диким простором Карпати – Памір / Дзвінка і сліпуча, як слава, / Напруженим луком на цоколі гір / Ясніє Залізна Держава* (3, с. 91). Для наведеного контексту знаковою є епітетна сполука *Залізна Держава* – як поетична формула актуалізації авторського сприймання і тлумачення природи української державності.

Поява в наведеному поетичному фрагменті епітета *залізна* – не випадкова. Його художній сенс та контекстуально-ситуативна оцінність корелюють із семантикою інших носіїв та актуалізаторів домінантних змістотвірних сем 'несхитність', 'твердість', 'міцність', що є визначальними в семантичній структурі узагальненого образу борців за українську державність та його конкретних текстових виявів у поетичних текстах Олега Ольжича. Передусім до таких належать образи *сталь*, *криця*, *метал*, *залізо*, *мідь*, пор.: *Це люди, на сталь перекуті в огні* (3, с. 85); *На площі у соннім льокалі, / Де нудиться офіціант, / Весь в*

сірому, *нервом зо сталі*, – / *Зачаєний командант* (3, с. 72); *І щоночі за обрієм чорним / Стогнуть кроки – залізо і мідь*. / *Смертоносні! Тверді! Непоборні!* (3, с. 120); *Люди з серцями мідяними* (3, с. 49); *Твій крик металевий у інші серця, / Що квітами квітнуть у глуші: / Убийте в гадках своїх матір-отця, / Залізом випалюйте душі* (3, с. 88). Як свідчать наведені контексти, позитивну змістово-оцінну парадигму образу борців за українську державність формують образи – характеристики осіб (*люди, на сталь перекуті; люди з серцями мідяними; командант – нерв зі сталі*), антропомарковані контекстуальні мікрообрази (*крик металевий, кроки – залізо і мідь*) тощо.

Прикметною, на нашу думку, є також активна присутність у наведених вище контекстах образів *дух, душа, серце, долоні, нерв*, що переконливо засвідчує антропоцентризм індивідуально-авторського мовомислення Олега Ольжича.

Із мікрокорпусу проаналізованих актуалізаторів сем 'несхитність', 'твердість', 'міцність' виокремлюємо образ *криця* («те саме, що *сталь*» [СУМ IV, с. 353]; прикметно, що у словнику Бориса Грінченка це слово має уточнене тлумачення «чиста сталь»), який зараховуємо до етноконотованих мовно-естетичних знаків. У поезії Олега Ольжича іменник *криця* та похідний від нього прикметник *крицевий* є компонентами високих, а іноді й героїчно забарвлених образів. Пор.: *Завмерли, залякли, обпершись на стіл. / Холонуть відсунені лишки. / Товариш уп'явся очима в простір, / Карбуючи крицею вишкіл* (3, с. 80); *Їх душі – горіння і криця* (3, с. 77); *Мій меч бринить, та чую, що на грані / Мене не зрадять крицеві долоні* (3, с. 41); *В мене над ложем меч в ніхві, золотом битий. / Зойкнуло лезо й лягло на брунатність колін. / Лезо – свічадо, і в ньому мій вихід один – Завтрашній похід, зелені простори і скити* (3, с. 98). Ю. Ковалів наполягає на принциповій значущості для Олега Ольжича образу *меч*: «завдяки йому поет прагнув об'єктивізувати “філософію чину”, викристалізувану в залізну добу, що асоціювалася з потребою героїчного вчинку для нового відродження, пов'язаного з державотворчими поривами “пражан”» [2, с. 32].

Крім проілюстрованих, парадигму мовних характеристик захисників української державності з домінантними змістотвірними семами 'міць', 'стійкість', 'витривалість', 'незламність' доповнюють також образи *камінь, кремін, граніт, брила*, пор.: *Це люди, як брили каміння* (3, с. 85); *Не бійтесь, напне до болю / Ваш шлях, як струна прямий, / Кремінно тверда воля / Того, що є зв'язковий* (3, с. 73); *У правиці бадьорий кремін* (3, с. 34); *Для тих, що, нікчемні і кволі, / Заквилять про зламаний цвіт – / Неугнутість нашої волі / І нашої віри граніт!* (3, с. 76). Прямий зв'язок із названими вище денотатами умотивовує відновлення внутрішньої форми загальномовних, уже конвенціоналізованих метафор *твердий характер, тверда воля, тверда віра*, а також полегшує розкодування змісту авторської неолексики *неугнутість* («стійкість», «незламність»). Додатковим підтвердженням запропонованого трактування семантики авторського неологізма слугує контекстуальна синонімічність ужитих в межах конструкції переліку образів *неугнутість нашої волі і нашої віри граніт*.

Для метафоричної характеристики борців за Україну й українську державність Олег Ольжич активно використовує виразально-асоціативний потенціал образу *камінь* – «Тверда гірська порода у вигляді суцільної маси або окремих шматків, що не кується й не розчиняється у воді» [СУМ IV, с. 83]. Наприклад, цей образ є стрижневим, смисломодельовальним в авторській метафорі-самоідентифікації: *Не ждить ніхто милосердя – / Я камінь з Божої праці* (3, с. 106).

Варто звернути увагу на те, що розглядувані образи *камінь, граніт, сталь* не тільки моделюють психоемоційний образ людини, а й використовуються для мовоопису часу, доби,

історичного періоду, коли відбувається боротьба за українську державність: *Згризає час суворо-мовчазні / Граніти легендарної епохи* (3, с. 55); *Щоб, коли небеса вкриє сталь воронена блискача, / Сталь нової доби, що завершує коло одвічне* (3, с. 65).

Крім того, в індивідуальній мовній картині світу Олега Ольжича образи *метал, камінь* вживаються також як метафорично-оцінні характеристики почуттів людини, втягнутої в історичний вир боротьби: *І навіть любов твоя буде тверда, / Як бронза, рубін і емалі* (3, с. 82).

Мовне портретування українських воїнів – морально стійких, відданих ідеї національного державотворення – у поезії Олега Ольжича логічно передбачає актуалізацію компонентів тематичної групи «зброя» – *шабля, меч, лезо, щити-списи, петарда, скоростріл* та ін.: *йдуть по шляхах звідусіль, як один, / Одною густою юрбою: / Меткий робітник і важкий селянин, / По зброю і просто до бою* (3, с. 85); *Хай дарують: в наших поцілунках – / Наші хижі, спрагнені шаблі* (3, с. 122); *Мій меч бринить, та чую, що на грані* (3, с. 41); *Блискачій мечу, рівний і прямий, / Сліпуча думко, наче лезо, гостра, / Ти розітнеш напруженість пільми* (3, с. 113); *Заблищав по ріллі Городок / Безжалісним холодом леза* (3, с. 85); *Та клали новобранець і едил / На кожний шлях, що Він по ньому рушив, / Щити-списи, важке залізо тіл / І крицеві холодні леза-душі* (3, с. 68). Заслужують на увагу ужиті в першій ілюстрації індивідуально-авторські епітети-персоніфікатори – *хижі, спрагнені*, що оновлюють національну традицію прикметникової сполучуваності іменника *шабля*.

Кількаступеневі механізми асоціативно-семантичних зближень і перенесень лежать в основі формування ускладнених метафор у таких поетичних фрагментах: *І кров ясна і свіжа на снігу, / Шабель тонких загашувана спрага* (3, с. 109); *І легко тобі, хоч і дивився ниць, / [...] І нести солодкий тягар таємниць / І гостру петарду наказу* (3, с. 82).

Загалом варто підкреслити, що для образів *зброї* як засобів психоемоційного портретування борців за українську державність характерною є спільна змістотвірна сема 'здатність вражати, завдавати фізичних травм'.

Традицію «високого», героїзованого психоемоційного портретування борців за українську державність у поетичних текстах Олега Ольжича показово підтримують архітектурні образи, які в українській словесності мають конотацію героїчності: *цитадель* («1. Споруда фортечного типу всередині давніх міст; найбільш укріплена частина фортеці, пристосована для самостійної оборони. // Фортеця взагалі. 2. перен. Головний опорний пункт (центр) будь-якої організації (політичної, ідеологічної і т. ін.); твердиня» [СУМ XI, с. 219]) та *бастіон* («Старовинне укріплення – п'ятикутна бойова споруда на розі фортечного муру; невеликий форт. // Взагалі укріплення різного типу» [СУМ I, с. 110]). З ними в розглядуваних текстах фіксуємо образи *цитаделя духа, здобутий бастіон* тощо: *Встає цитаделя духа – десятки літ боротьби* (3, с. 77); *Там втрат не буває, де жертва – Здобутий в огні бастіон* (лейтмотив поеми «Городок»).

Проілюстрований лейтмотив поеми «Городок» знаковий ще й тим, що демонструє таку важливу рису: у поезії авторів Празької школи художнє втілення теми боротьби за українську ідею, українську державність тісно пов'язане з реалізацією мотиву *жертвості*. Це умотивовує активну присутність у текстах іменників, прикметників, дієслів із семами 'випробування', 'терпіння', 'страждання', а також із їхніми загострено-кульмінаційними варіантами – 'мука', 'смерть'. У вимірі загальної концепції й естетики героїчного епосу, до якого зараховують поезію Олега Ольжича, такі образні компоненти є органічними. Пор. у поезії «Незнаному воякові»: *Хвала ж Тобі, Ти, що в рішачий час / Все маєш духовного гарту / На стіл побойовища кинути нас / Тверезо, без жалю, як карту* (3, с. 85); *ти не*

відхилиш свого вінця, / Блідий, наче крейда, і тихий. / Підеш неухильно, підеш до кінця, / І вибух зголосить твій прихід (3, с. 85).

Названі вище конотації характерні для метафоричних конструкцій з образом *вогонь* та його конкретизаторами (*полум'я, жар, горіти, згорати, палати, випалювати* та ін.): *горіння одваги* (3, с. 65), *душі згорають дотла* (3, с. 67), *жаріння незламної волі* (3, с. 92); *залізом випалювать душі* (3, с. 88) тощо. Оживленню стертої образності в таких складних метафоричних синтагмах сприяють поширювальні компоненти – прислівникові (*дотла*), іменникові (*залізом*).

Експресивною кульмінацією в розвитку мотиву жертвовності стає здійснена в циклі «Незаному воякові» героїзація *смерті*: *Зрослась небезпека з відважним життям / Як з тілом смертельного крила* (3, с. 86); *О, вір, у відваги ясне багаття, / І скинеш, як порвану лаху, / І слабість, і сумнів, і марність життя, / Коли ти не відаєш страху. / І так тебе хміль наливає ущерт / І так опановує тіло, / Що входить твоя упокорена смерть, / Як служба, бентежно-несміло* (3, с. 85). Конотацію особливої врочистості, а почасти й глорифікації в наведених контекстах умотивовують епітетна сполука *відважне життя*, тричленна метафора *відваги ясне багаття* тощо. Такі образні структури «більшістю своєю є класичними, апробованими метафорами, але поданими зовсім несподівано, з новим їх баченням і відчуттям, внаслідок чого постають вони у новій образномовній палітрі, з яскраво вираженим оказіональним навантаженням» [2]. Крім того, вони показово відтворюють емоційну напругу, характерну для часу створення поезії.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Поезія Олега Ольжича – це свідчення і водночас вияв високої національної свідомості, відчуття глибинної української ідентичності письменників, що творили національну літературу в еміграції. Ідея українського державотворення – наскрізна для його мовотворчості, це своєрідний стрижень, навколо якого вибудовується образно-естетична система його віршів.

Визначальні змістотвірні семи, що моделюють художнє значення й оцінність образів борців за українську державність у поезії Олега Ольжича, – ‘фізична витривалість’, ‘фізична відчутність’, ‘моральна стійкість’, ‘міцність’, ‘незламність’, ‘мужність’ тощо. За їхньою участю постають образи, що відповідають канонам героїчного епосу.

Перспектива подальших наукових розвідок у визначеному напрямі пов’язана з необхідністю чіткішого визначення параметрів ідіостильових норм мовотворчості Олега Ольжича та докладнішого опису його індивідуального стилю в контексті історії української поетичної та літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державин В. Олег Ольжич – поет національного героїзму. *Українське слово: Хрестоматія української літератури та української критики ХХ ст.* У 3-х кн. Кн. 2. Київ : Рось, 1994. С. 534–542.
2. Ковалів Ю. Поетична історіософія Олега Ольжича. *Слово і час.* 2007. №10. С. 29–35.
3. Ольжич О. Цитаделя духа. Братислава : Словацьке пед. вид-во, 1991. 245 с.
4. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.
5. Словник української мови. В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
6. Сюта Г. М. Літературна норма vs норма поетична. *Культура слова.* Вип. 74. Київ, 2011.
7. Фізер І. Вступна стаття / Координати: Антологія сучасної української поезії на заході. Т.1. Мюнхен : Сучасність, 1969. С. XIII–XXXII.

REFERENCES

1. Derzhavyn V. Oleh Olzhych – poet natsionalnoho heroizmu. *Ukrainske slovo: Khrestomatiia ukrainskoi literatury ta ukrainskoi krytyky XX st.* U 3-kh kn. Kn. 2. Kyiv : Ros, 1994. S. 534–542.
2. Kovaliv Yu. Poetychna istoriosofiia Oleha Olzhycha. *Slovo i chas.* 2007. № 10. S. 29–35.
3. Olzhych O. Tsyta delia dukha. Bratislava : Slovatske ped. vyd-vo, 1991. 245 s.
4. Rusanivskyi V.M. Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy. Kyiv : ArtEk, 2001. 392 s.
5. Slovnyk ukrainskoi movy. V 11 t. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
6. Siuta H.M. Literaturna norma vs norma poetychna. *Kultura slova.* Vyp. 74. Kyiv, 2011.
7. Fizer I. Vstupna stattia. *Koordynaty: Antolohiia suchasnoi ukrainskoi poezii na zakhodi.* T. 1. Miunkhen : Suchasnist, 1969. S. XIII–XXXII.

Соболь Лілія Ігорівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови, Дрогобицький державний педагогічний університет імені І.Я. Франка (Україна).

Sobol Liliia, PhD in Philology, Associate Professor, Department of English Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 03.05.2023

Статтю прийнято до друку: 10.05.2023

УДК 811.161.

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-76-83

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРІОДУ ВІЙНИ

Галина Сюта

Інститут української мови НАН України,
Україна, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4

e-mail: siutagalia@gmail.com

ORCID: 0000-0000 3327 31644

*У статті проаналізовано лексико-семантичне поле «відповідальність», змодельоване за українськими поетичними текстами періоду російсько-української війни. З'ясовано, що ядерну зону ЛСП «відповідальність», крім імені поля, формують номінації **прощення / НЕпрощення, кара, суд, вирок, помста, відплата, розплата**. Компонентами ядерної зони аналізованого ЛСП є також прецедентні висловлення **кров за кров, смерть за смерть**, символічні власні назви **Нюрнберг, Гаага**.*

Простежено структурно-семантичні, функційно-стилістичні та оцінно-прагматичні параметри контекстуальної реалізації названих номінацій та їхніх варіантів і конкретизаторів у поетичних текстах.

Ключові слова: *лексико-семантичне поле, поетичний дискурс, мовно-поетична свідомість, мовна картина світу, номінація, сема, образ, оцінність.*

LEXICO-SEMANTIC FIELD "RESPONSIBILITY" IN THE UKRAINIAN POETIC DISCOURSE OF THE WAR PERIOD

Halyna Siuta

Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskiy St., Kyiv 01001, Ukraine

e-mail: siutagalina@gmail.com

ORCID: 0000-0000 3327 31644

Introduction. *The reality of a full-scale war caused drastic changes in the language and language consciousness of Ukrainians. The modern poetic dictionary demonstrably reflects these changes and makes it possible to establish the time marking of the texts, to differentiate them chronologically as those created "before" and "after" February 24, 2022.*

Purpose. *The purpose of the article is to characterize the lexical-semantic field of «responsibility» in the Ukrainian poetic discourse of the war period.*

Results. *A cognitive-textual analysis of poetry written during the Russian-Ukrainian war records an intensive renewal of the corpus of key concepts for modern language thinking. Significant recent trends were observed in the lexical-semantic development of the concept of «responsibility». It was established that its component content, directions of textual and associative branching correlate with the methodologically important concepts of memory and history. In particular, when comparing the present and the future (as components of history) in connection with the social, collective need to condemn and punish the perpetrators of the war, the motif of the historical and personal responsibility of the Russian aggressors for the war crime against Ukraine and the Ukrainian people was fully expressed.*

One of the most important segments of the Ukrainian linguistic and poetic picture of the world during the war is the lexical-semantic field «responsibility». In addition to the name of the field, the core zone of LSF «responsibility» is formed by the nominations forgiveness / non-forgiveness, punishment, trial, sentence, revenge, retribution. It also includes precedent expressions blood for blood, death for death, symbolic proper names Nuremberg, The Hague.

Conclusion. *The lexical-semantic field «responsibility» is one of the determining for Ukrainian war poetry. The perspective of continuing this scientific direction is connected with the need for in-depth linguistic knowledge and description of poetry of the war period and about the war, in particular with the need to systematically stratify a poetic dictionary updated in accordance with modern conditions, which demonstrably records the changes in the linguistic thinking of modern Ukrainians.*

Keywords: *lexical-semantic field, poetic discourse, language-poetic consciousness, linguistic picture of the world, nomination, sema, image, evaluation.*

Постановка проблеми. Півторарічна реальність повномасштабної війни спричинила кардинальні і незворотні зміни в мові та мовній свідомості українців. Сучасні різножанрові й різножанрові тексти, зокрема й поетичні, показово підтверджують відому філософську аксіому про те, що буття визначає свідомість, а також лінгвістичну – свідомість виявляється у мові, у засобах і способах вербалізації дійсності, в активному словнику. За наповненням, за

тематичними параметрами й оцінністю одиниць цього словника можна безпомилково встановити часову маркованість текстів, хронологічно диференціювати їх як такі, що створені «до» і «після» 24 лютого 2022 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна реальність війни вже частково відрефлексована в українській лінгвістиці. Наголошуючи на документальній, джерельній цінності «живого» різностильового (художнього, масмедійного, політичного, розмовного та ін.) матеріалу для вивчення цього періоду розвитку української літературної мови, дослідники (С. П. Бирик, С. П. Гриценко, І. Я. Завальнюк, Л. П. Кислюк, Т. А. Коць, М. І. Степаненко, Г. М. Сютя, Ю. О. Цигвинцева та ін.) узагальнюють спостереження щодо оновлення словника періоду війни (його шквальне наповнення мілітарною лексикою – власними й загальними, родовими і видовими, прямими й образними, метафорично-перифрастичними назвами спеціалізованої техніки, зброї, військових дій і стратегій, прямими й переносними, вторинними номінаціями фахових військових та осіб, причетних до воєнних подій), щодо спродукованих й активно підтримуваних живомовною практикою явищ «граматики зневаги», які помітно «тиснуть» на граматичну норму (наприклад, прийменникова конструкція *на росії*). Лінгвістичну кваліфікацію вже має і така прикметна риса мовної реальності періоду війни, як написання назви країни-агресора з малої літери: це аксіологічно-графічний маркер спротиву агресивно-імперській ідеології та політиці, засіб вияву граничної зневаги до ворожої держави. Тому відповідне написання не сприймається як порушення правописної норми. Водночас тематична, лексико-семантична стратифікація словника періоду війни щойно набуває активності.

Мета статті – схарактеризувати лексико-семантичне поле «відповідальність» в українському поетичному дискурсі періоду війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поетичні тексти періоду війни – це образно-емоційні «зліпки часу», максимально оперативні з погляду швидкості «народження» та поширення в соціумі й гранично експресивні з погляду способів і засобів мовоопису дійсності.

Когнітивно-текстовий аналіз поетично-пісенної творчості періоду російсько-української війни виявляє кардинальні зміни у мовній картині світу українців, фіксує інтенсивне оновлення корпусу ключових для сучасного мовомислення концептів та мислеобразів. Знакові новітні тенденції спостерігаємо, наприклад, у лексико-семантичному розвитку поняття «відповідальність» – у його компонентному наповненні, напрямках текстово-асоціативного розгалуження й утворення концептуальних кореляцій із методологічно важливими поняттями *пам'ять* та *історія*. Зокрема, у контексті співвіднесення *сьогодення* й *майбутнього* (як складників історії) з огляду на суспільну, колективну потребу засудження й покарання винуватців війни максимально увиразнився мотив історичної й особистої відповідальності російських агресорів за військовий злочин проти України та українського народу. В аналізованій поезії однією з експресивно-синтаксичних форм реалізації цього мотиву стає розгорнуте риторичне звертання до агресора: *Покайся перед світом і дітьми / Проси прощення і сльозьми умийся, / Стань на коліна перед Богом і людьми! / Ані добра тобі не буде аж до скону, / Що сіяла життя... Потім і жни... / Ти втратиш все... Дітей... Землю... Корону... / За біль і сльози ти колись відповіси...* (Л. Юсковець-Серікова). Прогностична констатація *ти колись відповіси* логічно завершує перелік закликів *покайся, проси прощення, стань на коліна перед Богом і людьми*.

Абстрактний іменник *відповідальність* для поетичних текстів не показовий.

Ядерну зону ЛСП «відповідальність», крім згаданого імені поля, формують номінації *прощення* (власне, його варіант *НЕпрощення*), *кара*, *суд*, *вирок*, *помста*, *відплата*, *розплата*, прецедентні висловлення *кров за кров*, *смерть за смерть*, символізовані оніми *Нюрнберг*, *Гаага*.

Один із найбільш продуктивних векторів розбудови ЛСП «відповідальність» у текстах періоду війни – *НЕпрощення*. Контексти, за якими простежуємо його розвиток, дуже різноманітні з погляду актуалізовуваної модальності (нерозуміння, сум, обурення, злість, лють, ненависть, віра, впевненість та ін.). Незважаючи на цю «модальну гетерогенність», їх показово об'єднує ментальний вихід у морально-аксіологічну площину «не простити, не пробачити». У поетичних текстах 2022 року – «живих» художніх реакціях на жахіття окупації, руйнувань, депортації, уже символізованих трагедій Бучі, Маріуполя почуття й емоції українців унааявнюють заперечні конструкції *ніколи не прощу*; *не усіх прощу*; *навчилися не прощати*; *дозволяє не прощати*; *не схочем простити*; *простити не вистачить сил* та ін.: *З міста, що ракетами розтрощене, / До усього світу прокричу: / Цього року у Неділю Прощену / Я, здається, не усіх прощу!... / Ми усе здолаємо і вистоїм! / Потім ще і рештки приберем / Тих усіх, котрі були тут прислані / Вузькооком лисим упирем. / З вами й я і вистою, й вцілію, / Як у землю рідну міцно впрусь. / Я ніколи не прощу Росію. / ...Чом відводиш очі, Білорусь? (О. Ірванець); Втомилися ангели бути на чатах, / І був календар від зими до зими... / І пробував світ нас навчити прощати, / Але не прощати навчилися ми (Б. Томенчук); Мій бог не може поки що спати, / Коли вся країна на варту встає. / Мій бог дозволяє мені не прощати / І називати усе як є (М. Савка); Оцю звіровиглядну силу ворожу – / Навіть, як скажеш, аби їй прощати – / Ослухаюсь, Боже, не зможу... (Б. Томенчук); Я не знаю, коли... Але сонце зійде, вечорове... / І заплачуть дощі понад лонами свіжих могил... / Ворог ниць упаде і пристане на наші умови, / Та простити його навіть в Бога не вистачить сил... (Б. Томенчук).*

Рельєфну фігуру антитези створює суміжне розташування в поетичному тексті спонукальних форм *не прости* – *відімсти*, пор.: *А вітри розлютились і стають прапорами, / І замало їм неба, гніву і висоти... / За могили глибокі, за розстріляні храми, / І за маки криваві – не прости... Відімсти... (Б. Томенчук).* На рівні контексту розвиток мотиву *НЕпрощення* – *помста* логічно умотивовують конкретизатори *за могили глибокі, за розстріляні храми, за маки криваві*, емоційно доповнюють образи *вітри розлютились, замало гніву*.

Книжні форми *не має прощення* [хто], *не буде прощення* [кому] надають поетичному висловленню відтінку публіцистичності: *Не має прощення у Бога, / Хто вбиває невинне дитя. / Град спалює землю... тривога! / Сіє смерть там, де буяє життя. / Що тобі треба, руський «герою»?... / Ти мирних людей вбиваєш! / Ти, став блудним псом і ізгоєм! / І відкрито у війну граєш (М. Чайківчанка); Російський солдате! ... Не буде прощення тобі й твоїм дітям / За гріх цей! Хіба що у пеклі горіти, / Бо душі невинні змусив тремтіти (О. Аннич).*

Із погляду логіки війни, історичної відповідальності в поетичних текстах іноді семантично прирівнюються поняття *простити* і *забути*. Їхнє оцінно-семантичне зближення засвідчують експресивно суголосні заперечні конструкції з модальними дієсловами *не зможем*, *не схочем*: *Не зможем забути. Не схочем простити. / Вклоняємось, Боже, доземно й донебно / За силу Твою, від усього найвищу, / Цю гідь найгідкішу, гієнну ганебну / Вбивали, вбиватимем, доки не знищим! (Б. Томенчук).* Завершальна синтагма поезії Б. Томенчука демонструє вихід у площину «помста» – іще один знаковий сегмент аналізованого ЛСП «відповідальність».

Лексичні конкретизатори образу *помста* – іменники *помста*, *мста*, дієслова *мстити*, *помститися*. Формати їх контекстуальної реалізації максимально узгоджені з тематично-змістовими параметрами поезії про соціальні й особисті психотравми, яких зазнають українці в час війни: *З-понад голгоф твоя видніє мста*, / *В твоїм завіті – битва, битва, битва...* / *Кривавий ангел в тебе на плечі*, / *Любов твоя, як ненависть, кривава*, / *І ти запишеш почерком мечів* / *За що вона, твоїм героям, слава...* / *Деся роздирає небо “Іскандер”*, / *Про щось сирена завиває звідкись*, / *Аборигени з племені бандер*, / *Світає мста...* *І ми готові битись* (Б. Томенчук); *Ви чули – мама голосила?* / *Йдемо по тебе, не на ви*. / *Вона упала, волосина*, / *В її дитятка з голови...* / *Громами лютими упала* / *Ота, що Боже борони...* / ***Нам навіть помсти буде мало*** / *І переможної війни...* (Б. Томенчук); *Боже, тебе пригорнемо...* / *Не відкривай уста*. / *Ті, що прийдуть у чорному* / *Будуть такі, як мста...* / ***Мстити*** як *ощасливити*. / *Боже, котрий то гріх?* / *Щезнуть, як чорні привиди*, / *Ночі сховають їх* (Б. Томенчук). У наведених поетичних фрагментах мотив помсти послідовно (навіть системно) паралелізується з мотивом звертання до Бога, релігії, вищих небесних сил у пошуках правди і справедливості. Це засвідчують прямі апеляції-звертання *Боже, тебе пригорнемо*; *Боже, котрий то гріх?*, також сакрально марковані образи *твій завіт*, *голгофа*, *ангел*.

Дієслівний образ *помститися* в аналізованій поезії розвиває стійку сполучуваність із фразеосполукою *до сьомого коліна* («дуже гостро, нестримно, жорстоко»), що значно посилює семантику помсти, нарощуючи, крім актуалізованих у лексикографічному тлумаченні базових змістотвірних сем, також інтенсифікувальні семи ‘нещадно’, ‘надовго’. Пор.: *Бий, гарматний грім, переможемо!* / *Ми рівняєм стрій й орків ложимо*, / *Хай холоне кров від нещадних нас*, / *Йдем в запеклий бій – вицент розтроцим вас*. / *Пройдем крізь вогонь і їдкі дими*, / *Наші воїни вам снують пастки*. / *Вас затягне вир з сліз сиріт і вдов*, / ***Помстимось за всіх, мертвих і живих!*** (Н. Грегуль); *Гуде в тобі віків небесний дзвін...* / ***Помститися до сьомого коліна*** / *Волає кровно піднята з колін* / *Постріляна невбита Україна...* / *Твої нащадки голосом пра-пра* / *Силкуються до тебе докричати...* (Б. Томенчук); *І хай святиться доріженька* / *І хай лютує Бог благий...* / *Вони уже не воріженьки*, / *А переростки-вороги...* / ***Паліть до сьомого коліна*** / *За долю, підняту на глум*, / *Ти будеш жити, Україно*, / *Хай навіть крізь вдовиний сум* (Б. Томенчук).

Цілісна репрезентація ЛСП «відповідальність» у поетичних текстах періоду російсько-української війни передбачає розгляд образу *кара*. Основу відповідного лексико-семантичного мікрокорпусу формують іменники *кара*, *покарання* та дієслово *карати* (йому в аналізованих поетичних текстах граматично підпорядковані іменник *агресори*, субстантивована одиниця *винні*, оцінна епітетна сполука *російські кати*). Пор.: *Всі українці чекають ... покарання винних* (Н. Грегуль); *Хочеться тиші та перемоги*, / *І щоб позаду були всі тривоги*. / *Кожному дах свій над головою*, / *Вирви в землі поросли щоб травою*. / *Щоб дочекалася, і дочекався*, / *Кожен з родиною знов об'єднався*. / *Всіх покарали російських катів*, / *Так щоби знов «павтаріть» не хотів* (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); *Невже ти вважаєш, що **кари** не буде?* / ***Ні люди, ні Бог – ніхто не забуде!*** / *Тобі не відмитись від цього жахиття*, / *Про це писатимуть книги століття*. /.../ *Від совісті будеш не раз ще тікати!* (О. Аннич). Інтенсифікована експресивність закладена в адресованому ворогові риторичному питанні *Невже ти вважаєш, що **кари** не буде?*, яке в тексті має категоричну подвійно-заперечну форму (поєднання часток *не* та *ні* із заперечним займенником *ніхто*).

Загострено-негативне ставлення до загарбників і впевненість у невідворотності їхньої *кари* ще виразніше оприявнюється у чіткому протиставленні молитовних прохань *нас*

прости (дія скерована на «своїх») – *їх покарай мечем* (дія скерована на «чужих»): *Всі гадали, що ми навприсяжки? / Всі гадали, що ми з калачем? / Прости, Боже, нас, а цих виродків / З наших рук покарай мечем... / Ця орда не бувала ситою... / І не слухай її поканянь, / Як до Тебе прийдуть з молитвою – / Не давай цілувати длань, / Бо відкусять і не подавляться, / І припишуть Тобі свій гріх... / Хай десниця Твоя всеправляча / Вбереже Тебе, Боже, від них...* (Б. Томенчук). Експресивність нетипового молитовного звернення *покарай мечем* (за християнськими канонами ворога прощають, а не просять для нього кари) показово увиразнена обставиною з *наших рук*. Цю експресивність також доповнюють колоквіалізовані номінативно-оцінні (*виродки, орда*) й дієслівні (*відкусять і не подавляться*) характеристики, які дегуманізують образ ворога, агресора.

Для вербалізації семантики утривавленої в часі моральної кари для агресора автори вдало використовують оніричний мотив *являтися у сні*, що теж набуває акцентованої негативно-оцінної тональності: *Грають жовна на втомлених вилицях, / Вам за кару накликаємо сні, / Щоб являлося вам і щоб снилося, / Як вбивали нас сеї війни. / І своїх молитов не повторюйте, / Бог віднині лишень серед нас. / Божеволійте і збожеволійте, / Се не помста. Се Божий наказ* (Б. Томенчук).

Об'ємний сегмент ЛСП «відповідальність» формують образи з домінантною змістовірною семою 'суд'. В аналізованих текстах поезій і пісень періоду війни звертаємо увагу на такі контекстуальні варіанти, як *Божий суд, найвищий суд, судний меч, Гаага, Нюрнберг*. Відповідні номінації та словосполучення, за нашими спостереженнями, зазвичай поєднуються з дієсловами *буде, жде, не минути, притягнути*, утворюючи з ними дієслівні образи: *І буде суд, «великая росія» / Хоч ні, твоє «московія» ім'я, /.../ І буде суд, московіє імперська, / Найвищий суд, якого не минеш, / За кров невинну, що рікою летіє, / На вічні муки віддана будеш* (Г. Британ); *Тремти, вороже! / В новий рік / Нова вступає Україна! / І в неї є мета єдина: / За кожне знищене життя / Тебе до суду притягнути! / Геть з рідної землі турнути / У пекло — гнити! / Й не забути! / Ніколи, чуєш, не забути, / Твоє диявольське нутро! / Й почати жити! Просто жити!* (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); *Наш дух міцний не знищити, не вбити. / Підтримку маєм Божого плеча. / Прийшов ти, Каїн, вільний люд бомбити, / Сконаєш сам від судного меча* (Т. Семенченко); *В бункері десь карлик скаженіє, / Втілюється українська мрія. / Всю кремлівську банду / Десь у Нідерландах жде Гаага, жде* (О. Акулова).

Варто зауважити, що ця стилістична тенденція має абсолютно конгруентні реалізації в медійних текстах: *росія перекреслила все хороше, що в неї було, розстрілюючи чоловіків з зав'язаними руками в Бучі, твалтуючи жінок на Сумщині, скидаючи бомби на лікарні в Маріуполі, переїжджаючи танками автівки на Запоріжжі, відправляючи машини їхати по мінах на Чернігівщині. Все це мають перераховувати судді Нюрнберга та Гааги* (А. Полякова); *Не Гаага, і тим більш не Нюрнберг..! Має судити покидьків рашистів український народ і наші верховні судді В Харкові і в Маріуполі!* (коментар Ютуб).

Із стратегією дегуманізації образу ворога і світоглядно, й оцінно вдало корелюють інтерпретації, згідно з якими ворог не заслуговує на Божий суд: *Харків-Бородянку-Маріупіль... / Це не єдині із твоїх Бермуд, / Лише руїни в Бога триєдині... / Не клич їх, Господи, на свій останній суд...* (Б. Томенчук); *Прийди, наш лютий ангеле, прийди... / Пливи, кораблику, у напрямку Гааги, / Щоб навіть суд їх Божий не судив, / Гуляй собі, гартована сокиро... / Аби воскресла правда і яса, / Як оголосять остаточний вирок / Невинно убієнні в небесах...* (Б. Томенчук).

У вимірі лексико-семантичної розбудови поняття «відповідальність» на окрему увагу заслуговують контексти, що їх умовно можна об'єднати за ознакою експлікованої модальності попередження. У таких структурах і граматично, і семантично, й експресивно домінують дієслова *начувайся, тремти, бійся, стережися* тощо, які поєднуються зі знаковими з погляду оцінності номінаціями в структурі вокатива: *проклятий Каїн, начувайся; тремти, вороже; кате, бійся засинати; кінець вже скоро, клятий враже*. Пор.: *На нашій боці – правда, віра, Бог. / А ти, проклятий Каїн, начувайся! / Хай згине твоє військо сатанинське. / Покайся перед Авелем, покайся! / За те, що цілиш в серце українське...* (Т. Семенченко); *Тремти, вороже! / В новий рік / Нова вступає Україна!* (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); *Та ніколи не стане країна / Перед катом своїм на коліна! / Не чекай, враже, тут співчуття! / Відзвітуєш за кожне життя!* (Ю. Дмитренко-Деспоташвілі); *Чуєш, кате, бійся засинати, / Бо маленький хлопчик з Ірпеня / Прийде уночі, щоб нагадати, / Як вмирала вся його сім'я, / Коли ти прийшов у їхню хату, / Біль і крик у маминих очах... / Їхній крик повік буде луhati / У твоїх, перевертню, вухах! / Він буде ходити за тобою, / Крок за кроком, кате, щоб ти знав! / Бійся!.. Не дадуть тобі спокою, / Душі, тих, що ти закатував...* (Г. Британ).

На рівні граматичної організації концепцію особистої й історичної відповідальності в текстах реалізує модель «прийменник за + 3. в. іменника – назви злочину». Вище вже йшлося про те, що поезія – це жанр оперативного, швидкого в часі й максимально експресивного реагування на події війни. Тому природно, що вірші періоду війни щільно насичені об'єктивно образами помсти, відповідальності за *Батьківщину, за дітей, за зруйновані мрії, за понівечені долі, за Маріуполь, за кожне спалене місто* і т. ін. Цей ряд конкретизаторів – відкритий, його потенційна продовжуваність і наповнюваність мотивовані і колективним соціальним досвідом, і особистими переживаннями, емоційною пам'яттю поетів. Пор.: *Їхав танк-окупант на долю неминучу. / Башту відірвало йому Стугоною за Бучу* (О. Пономарьов); *Ми відчуваємо лють. За кожену вбиту дитину. За кожену понівечену долю. За кожне спалене місто. За кожену зруйновану мрію. І ця лють дає нам сили* (О. Пшенична); *Ворог заплатить за кожне загублене життя, за кожного невинно вбитого українця, за кожену дитину, за кожену вдову, за кожену сироту, за всіх полеглих в боях, за кожного закатованого мирного жителя* (Н. Грегуль).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Реальність повномасштабної війни детермінувала істотну трансформацію національної мовно-поетичної картини світу, перебудову ієрархії значущих, домінантних донедавна концептів, лексико-семантичних полів, образів. У цій оновленій картині світу, вербалізованій у принципово нових текстах, одним із визначальних є лексико-семантичний страт (або ж поле) «відповідальність». Важливий напрямок його текстово-асоціативної розбудови – історична й особиста відповідальність російських агресорів за військовий злочин проти України та українського народу.

Ядерну зону ЛСП «відповідальність», крім імені поля, формують численні номінації – *прощення / НЕпрощення, кара, суд, вирок, помста, відплата, розплата*.

Перспектива продовження цього наукового напрямку пов'язана з потребою поглибленого лінгвістичного пізнання й опису поезії періоду війни і про війну, зокрема з необхідністю системно стратифікувати оновлений відповідно до сучасних умов поетичний словник, який показово фіксує зміни мовомислення сучасних українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. Вип. 2 (32). С. 9–13.
2. Степаненко М. Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс. Харків, 2021.
3. Сюта Г. *Тексти війни: ситуативно маркована анормативність і нові акценти норми. Матеріали II Міжнар. славистичної конф., присв. пам'яті святих Кирила і Мефодія*. Харків : Шумен, 2022. С. 179–188.

REFERENCES

1. Hrytsenko S. Movni innovatsii rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*. 2022. Vyp. 2 (32). S. 9–13.
2. Stepanenko M. Publitsystychno-politychnyi dyskurs 2021: leksyko-slovotvirni innovatsii, peryfrastychnyi resurs. Kharkiv, 2021.
3. Siuta H. Teksty viiny: sytuatyvno markovana anormatyvnist i novi aktsenty normy. *Materialy II Mizhnar. slavistychnoi konf., prysv. pamiati sviatykh Kyryla i Mefodiia*. Kharkiv : Shumen, 2022. S. 179–188.

Сюта Галина Мирославівна, доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Україна).

Siuta Halyna, Doctor of Philological Sciences, Leading Researcher of Department of stylistics, language culture and sociolinguistics of Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine).

Стаття надійшла: 17.04.2023

Статтю прийнято до друку: 24.04.2023

III. МОВА СУЧАСНИХ ЗМІ

УДК 811.161.2'38'42:070.23 (47.44)

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-84-91

ОБРАЗНІСТЬ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО МОВЛЕННЯ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ПРЕСІ

Володимир Каленич

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: kalenychv@gmail.com

ORCID 0000-0003-1768-961X

У статті проаналізовано функційні особливості образності журналістського мовлення в сучасних медіатекстах регіональної преси (на матеріалі газетних публікацій тижневика «Вінниччина»). Образні засоби в газеті репрезентують метафори, метонімії, синекдохи, перифрази й ін. Вони увиразнюють стилістику й естетику викладу в медіадискурсі, надають оцінні характеристики подіям, особам, реаліям, лаконічно і влучно створюють емоційний колорит, слугують декодуванню авторського задуму, орієнтують на особливе сприймання тексту й більш ефективний вплив на свідомість читача.

Ключові слова: *регіональні ЗМІ, медіатекст, образність, метафора, метонімія, перифраз.*

IMAGERY OF JOURNALISTIC SPEECH IN THE REGIONAL PRESS

Volodymyr Kalenych

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,

32, Ostrozkyi Str., Vinnitsia, Ukraine

e-mail: kalenychv@gmail.com

ORCID 0000-0003-1768-961X

Introduction. *Journalism as an original form of creativity focuses on searching effective expressive means for understanding and reflecting existence: not only to inform, but also to attract attention, evaluate, influence perception and consciousness, get the reader interested with a word or an original interpretation of certain realities.*

Mediastyle, responding to the changes in society, forms public opinion with the help of words and images, therefore there is a tendency to use emphatic language in the media alongside with conciseness of presentation, condensation of content. One of the features of journalistic speech is imagery as a way of representing certain concepts and phenomena through language images. They replicate the worldview of the author and the worldview of the audience. The entire arsenal of heterogeneous pictorial and expressive means is facilitated in media creativity.

Purpose. *The purpose of the article is to analyze the functioning peculiarities of the*

figurative means of speech in modern regional media texts (on the material of the publications of the newspaper «Vinnychchyna»).

Results. *Analyzing the regional media discourse of the weekly «Vinnychchyna», we can observe a variety of figurative means. They express the stylistics and aesthetics of presentation in media texts, create an emotional color laconically and aptly, serve to decode the author's intention, which objectifies a special perception of the text and has a more effective impact on the reader's consciousness.*

Figurative newspaper headlines acquire certain pragmaticism: they are less informative, but attract attention, aim for a special attitude to publications, intrigue with their expressiveness, give an impetus to decoding the title of the publication after familiarizing with it. The imagery of these elements contributes to associative connections with the journalist's worldview on today's problems.

Originality. *Visual and expressive means, their functional and stylistic parameters in media texts have already been analyzed on the basis of materials of various types of publications. The regional media content is sporadically localized by local researchers in their regional studios. Therefore, this segment of media linguistics, Vinnytsia in particular, remains to be a significant issue for scientific interpretation.*

Conclusion. *The language resources of journalistic creativity are diversified by imagery, which strengthens the expressiveness and informativeness of the text with the purpose of influencing the addressee, and actualizes the communicative and pragmatic intentions of the author. Metaphors, metonymies, synecdoches, personification, periphrasis and other figurative means can be found in the regional press, for example the newspaper «Vinnychchyna». They deepen the expression semantics, provide evaluative characteristics to events, persons, realities, condense stylistic connotations, which contributes to the preserving language resources in the regional media discourse.*

Keywords: *regional media, mediatext, imagery, metaphor, metonymy, paraphrase.*

Постановка проблеми. У новітній парадигмі мовознавства помітна активізація прикладних галузей, суміжних наук, як-от: психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика й ін. Такі тенденції зумовили виокремлення медіалінгвістики в самостійний напрям досліджень функціонування мови в інформаційному полі ЗМІ. Актуалізація проблеми пов'язана з динамікою мовних процесів і мовних ресурсів у медіасфері та їхній вплив на розвиток сучасної української літературної мови й формування інформаційного суспільства, масової комунікації, медійного дискурсу в нових умовах, оскільки інформаційна ера змінює людину, переформатує світобачення. Мова медіа вербалізує різні реалії та зміни в суспільстві й окремих його сферах.

Комунікативна прагматика в масмедійному дискурсі орієнтована на медіатекст як лінгвостилістичний і соціокультурний феномен, специфіка якого зумовлена адресованістю масовій аудиторії. У словнику «Медіалінгвістика» подають таке його визначення: «Медіатекст – це поліфункціональна гетерогенна смислова система, яка є продуктом вербалізації когнітивної діяльності індивіда та об'єктом і результатом цілеспрямованого конструювання смислів відповідно до прагматичної орієнтації ЗМІ» [8, с. 101].

Журналістика як своєрідний акт творчості спрямована на пошук ефективних експресивних засобів для осмислення й відображення буття: не лише інформувати, а й

привернути увагу, оцінити, вплинути на сприймання та свідомість, зацікавити словом чи оригінальною інтерпретацією певних реалій.

Медіастиль, реагуючи на зміни в соціумі, формує громадську думку за допомогою слів, образів, тому спостерігається тенденція до експресії мови медіа поряд із лаконічністю викладу, конденсацією змісту. Однією з особливостей журналістського мовлення є образність як спосіб репрезентації певних понять і явищ через мовні образи, що відтворюють світобачення автора і світосприймання аудиторії. Цьому сприяє весь арсенал неоднорідних зображально-виражальних засобів і прийомів у медійній творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіалінгвістичні вектори пов'язані з різними мовними рівнями й структурами, розгалуженістю мовностилістичного діапазону медіадискурсу. Різномасштабним проблемам мови ЗМІ присвячували свої праці І. Завальнюк, М. Навальна, О. Пономарів, О. Сербенська, Л. Шевченко, О. Ільченко, А. Капелюшний, Д. Сизонов, М. Яцимирська та ін. Особливий інтерес лінгвостилістичних досліджень привертають регіональні ЗМІ [1; 6; 10], зокрема і медіа Вінниччини [3; 4; 9], оскільки вони доповнюють національний інформаційний простір, мають вплив на розвиток мовної системи, культуру мовлення масової аудиторії певного регіону.

Якщо зображально-виражальні засоби та їхні функціонально-стилістичні параметри в медіатекстах уже аналізували на матеріалах різнотипних видань, то регіональний контент спорадично локалізовано місцевими дослідниками у своїх регіональних студіях. Тому такий сегмент медіалінгвістики, зокрема вінницької, залишається *актуальним* для наукової інтерпретації.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування засобів образності мовлення в сучасних регіональних медіатекстах (на матеріалі публікацій газети «Вінниччина»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття експресивності, образності, тропеїчності не є домінантними ознаками медіастилю, переважно властиві художньому мовленню, зважаючи на широкий діапазон образного мислення й уяви митців слова та художньо-естетичної цінності їхньої творчості. Проте в мові ЗМІ образні засоби функціонують сконденсовано, увиразнюють журналістське мовлення колоритністю, влучністю висловлення й імпліцитними характеристиками.

Образність як одна з ознак культури мовлення та особливостей лінгвостилістики є виразником індивідуально-авторського світобачення, пізнання дійсності й світовідтворення. Найбільше притаманна художньому стилю, у якому реалії життя відображають через систему образів, мовних зокрема.

Стилістика переважно оперує поняттям «образ» «як способом бачення світу і способом відображення його у мовленні», а також визначає «як засіб художнього зображення персонажа, дії, явища, умов та обставин (тропи, художні деталі)» [7, с. 185]. Образність трактують «як властивість слів, словосполучень передавати не лише логічну, а й конкретно-чуттєву, емоційно-оцінну інформацію» [7, с. 185], як «спосіб передавання певних понять через художні образи, якими відтворюється не зовсім звичне бачення, сприймання людиною навколишнього світу і себе в ньому» [2, с. 316].

П. Дудик зауважує: «Образне мовлення звичайно стосується емоційної сфери людини, позитивно чи негативно налаштовує її щодо інших, спонукає до словесної відповіді, певної фізичної дії, роздумів, міркувань. Воно протиставляється мовленню звичному, нетропеїчному, позбавленому переносності, образності» [2, с. 316]. Н. Дашенко особливу увагу звертає «саме на художні засоби, присутність яких у публіцистичному тексті

забезпечує йому впливовість, демонструє пошук способів вираження, засвідчує постійну «семантичну мобільність» ресурсів української мови» [1, с. 159].

Послугуючись різноманітними лексичними ресурсами, журналісти трансформують реалії крізь призму власного світогляду – творять «образ» того чи того явища, який читач має усвідомити або розкодувати. Зважаючи на зростання соціальної ролі ЗМІ, особливого впливу вони набувають і у формуванні мовленнєвої культури, її комунікативно-стилістичних якостей. Якщо образність художнього мовлення виявляє більшою мірою індивідуально-авторську своєрідність митців слова, то образність журналістського мовлення має узагальнену типізацію вислову, що розраховано на масову комунікацію.

Аналізуючи регіональний медіадискурс тижневика «Вінниччина» (далі покликання – В.), спостерігаємо розмаїття образних засобів, які увиразнюють стилістику й естетику викладу в медіатекстах, лаконічно і влучно створюють емоційний колорит, слугують декодуванню авторського задуму, що об'єктивує особливе сприймання тексту й більш ефективний вплив на свідомість читача.

Найбільш поширеною в медіатекстах є метафоризація як образний засіб експресії та вираження оцінки. У семантичному полі метафори виникають асоціативні зв'язки між двома в чомусь подібними предметами чи поняттями, або ж вона створює образний мікроконтекст, де один денотат набуває переносної емоційно-оцінної конотації від іншого. «Метафора у текстах ЗМІ динамічно відображає когнітивні процеси, що відбуваються в суспільстві; вона більш рухлива, не обтяжена необхідністю експлікації в тексті. Метафора в мас-медіа – один із засобів (поряд з образною номінацією, фразеологічними одиницями та їх трансформаціями) створення експресії, що є необхідною умовою функціонування мови засобів масової інформації» [8, с. 105].

Н. Дашенко слушно акцентує увагу на метафорі в журналістській творчості «з її унікальними можливостями повідомляти не тільки «у тексті», а й «над / під текстом»: наголошувати, привертати увагу, висловлювати суб'єктивну оцінку, викликати реакції» [1, с. 160]. О. Ільченко під масмедійною розуміє «метафору, що є мовним засобом впливу з метою формування в реципієнта (найчастіше в суспільства загалом) або позитивної, або негативної думки про те чи те суспільне явище» [5, с. 44].

У регіональній пресі виявляємо різні мовні репрезентації образного переосмислення фактів реальності. Зокрема, метафора вербалізує вторинні номінації осіб із позитивною чи іронічною конотацією: *Хлопець родом із невеличкого містечка Райгород на Гайсинщині, де він уже став справжньою легендою* (В. 2022. № 10, с. 6); *Але я не зважала – була така щаслива, бо ж он на які вчинки відважується мій принц!* (В. 2022. № 2, с. 5).

Метафоризація лексики формує образність висловлення в контексті: *Бути в колі близьких, коли страшно, ділити з ними свої переживання, а потім добре посміятись – це острівець безпеки, протиотрута страху* (В. 2022. № 5, с. 4); *Три «зелених кити» – щавель, шпинат і салат – допоможуть урізноманітнити раціон смачними і корисними стравами і значно підвищити імунітет* (В. 2022. № 18, с. 9); *Учителька прийняла нас привітно: на плиті одразу забурмотів чайник, принесені нами смаколики вмостилися на величезному яскравому блюді* (В. 2022. № 20, с. 11).

У медіатекстах часопростір чи реалії буття метафорично асоціюються з водним середовищем: *Швидкими весняними струмками збігли студентські роки* (В. 2022. № 22, с. 14); *Мова піде про ставлення до новинного шквалу: як не потонути в цій повені чуток та пліток і як зберегти твердість духу* (В. 2022. № 12, с. 5).

Для фокусу читацької уваги метафоризовані лексеми графічно унаочнюють лапки в тексті: *Та я ж за ним [овоч кавбуз – В.К.] уже декілька років «полюю», а він, виявляється, давно облюбував «фазенду» мого товариша* (В. 2022. № 5, с. 10).

Персоніфікація як найбільш продуктивний вияв метафоричної образності в медіа посилює експресивний потенціал викладу (іноді навіть у розширеному форматі) унаслідок перенесення ознак і характеристик людини на предмети, явища природи чи соціальні реалії: *26 квітня 1986 року – день, коли мирний атом відмовився служити людині, кинувши виклик усьому живому. Ця дата стала однією з найтрагічніших у літописі людської цивілізації, аварією планетарного масштабу, яка так страшно ще не дивилася в обличчя людей* (В. 2022. № 19, с. 7); *Може, липа слухає омелу, яка переконує її, що вони з одного кореня – рослини-брати?* (В. 2022. № 19, с. 13); *Взимку [калина] не боїться ані снігу, ані морозу. Стоїть, радіє, пишається своїм намистом* (В. 2022. № 18, с. 8); *Сильний вітер роздмухував полум'я, яке буквально гуляло хвойними лісами* (В. 2022. № 19, с. 8); *Доля написала для неї свій сценарій, як пише для кожного з нас* (В. 2022. № 2, с. 6).

У медіатекстах метафоричність родинних зв'язків перенесена на рослинний світ однослівними номінаціями: *Багато садівників вирощують на своїх ділянках малину, а от її сестричку – ожину – зустрінеш нечасто* (В. 2022. № 19, с. 10); *Цей декоративний овоч – кавбуз – поживні та лікувальні властивості успадкував від своїх «батьків», щоправда, солодким смаком цукрового кавуна похизуватися не може* (В. 2022. № 5, с. 10); *Дочка груші й горобини* (В. 2022. № 26, с. 10, заголовок).

Своєрідної прагматики набуває метафорика в заголовках газети «Вінниччина», які менш інформативні, проте привертають увагу, інтригують своєю завуальованою експресією, даючи імпульс до розкодування назви публікації після ознайомлення з нею: *Книга розквітлх віршів* (В. 2022. № 7, с. 7); *Чужі гнізда* (В. 2022. № 2, с. 6); *Трибунал совісті* (В. 2022. № 11, с. 8); *У радості немає сірих кольорів* (В. 2022. № 17, с. 3); *Потяг у дитинство* (В. 2022. № 20, с. 12); *Успіх обирає впевнених* (В. 2022. № 23, с. 11).

В образних медіазаголовках спостерігаємо кваліфікативні характеристики денотатів: *Органік: нова філософія землеробства для майбутнього України* (В. 2022. № 4, с. 9); *Перша весняна зелень – тарілка здоров'я* (В. 2022. № 18, с. 9).

У назвах журналістських публікацій метафорична образність найменувань людей сприймається як із позитивною конотацією: *Легенда в 23* (В. 2022. № 10, с. 6); *Юні зірки футболу* (В. 2022. № 4, с. 4), так і з негативною: *«Банкіри» дзвонили з тюрми* (В. 2022. № 2, с. 14) – іронічність останньої унаочнено лапками.

У заголовках метафорична експресія породжує інші лінгвостилістичні прийоми – **гіперболічну образність**: *І надоїла море молока...* (В. 2022. № 19, с. 3); *Материнські молитви зо дна моря рятують...* (В. 2022. № 19, с. 8) або ж **літоту**: *Крапля крові, що повертає до життя* (В. 2022. № 8, с. 15), що слугує засобом лаконічності й семантичної компресії.

Метонімія як різновид метафоричних перенесень слугує засобом економії мовних ресурсів. Типовими в медіатекстах є загальновживані метонімічні номінації за суміжністю «назва матеріалу – назва виробу з матеріалу»: *Вінницька параолімпійка Ірина Буй виборола золото на Чемпіонаті світу з лижних перегонів та біатлону, який цими днями відбувається у Норвегії. А «бронзу» у змаганнях заслужив наш земляк Олександр Казік* (В. 2022. № 4, с. 1); «географічні поняття – назви осіб за місцем проживання»: *Україна, як і більшість європейських держав, вже протягом не одного року намагається запровадити ефективну систему із розподілу та утилізації сміття* (В. 2022. № 3, с. 8); «дія – прилад»: *Чи є у вас*

функціональні термостати, щоб ви могли **регулювати опалення** невикористовуваних приміщень? [...] А чи **налаштовано** ваше **опалення** так, щоб газ або електроенергія не спалювалися марно, коли всієї родини немає вдома? (В. 2022. № 5, с. 7).

Особливої структурно-семантичної конденсації набувають і метонімічні заголовки, які в регіональній пресі не вирізняються стилістичною оригінальністю: *Вінницька біатлоністка виборола «срібло»* (В. 2022. № 3, с. 1); *Зимове «золото»* (В. 2022. № 4, с. 1); *Область готується до посівної* (В. 2022. № 11, с. 3); *Браїлів пам'ятає свого кобзаря* (В. 2022. № 2, с. 9).

Синекдоха є своєрідним метафоричним перенесенням ознак за певними кількісними співвідношеннями. Зокрема, уживання однини замість множини: *Щороку працюємо над новою програмою, аби потішити, здивувати і порадувати свого глядача* (В. 2022. № 1, с. 16); *Але ж левову частку врожаю ми планували реалізувати тут, для вітчизняного споживача* (В. 2022. № 4, с. 2); *Більше сорока років вона плекає любов до книги в серцях своїх односельчан* (В. 2022. № 20, с. 9); *Вирощування цього смачного і корисного плода приносить чималий дохід садівникам* (В. 2022. № 23, с. 10); *Весь вік важко трудився, заробляв копійчину, та не зумів дати їй раду* (В. 2022. № 6, с. 14).

Поширеним виявом синекдохи в медіастилістичній площині є вживання назви частини від цілого: *Зігрівають серця стареньких* (В. 2022. № 1, с. 14); *Дід Петро овець ніколи не рахував, а прийде, кине оком на отару й одразу бачить, чи всі, а чи якої голови бракує* (В. 2022. № 6, с. 14); *Своє плече підставляли також студенти* (В. 2022. № 26, с. 5).

Образність журналістського мовлення реалізують і **перифрази**, які синонімічно увиразнюють медіатексти, конденсують семантику, привертають увагу, виділяючи певні характерні риси об'єктів повідомлення. Метафорична експресія й компресія в основі перифразів виявляється як засоби вторинної номінації або й конотації: *Науковці вважають, що секрети **Божої мухи** розкрито і вивчено лише на 80 відсотків* (В. 2022. № 8, с. 10); *Але наші «**ескулапи**» не дуже хвилюються, оскільки, згідно з чинним законодавством, ніякої відповідальності за те дистанційне лікування не несуть* (В. 2022. № 8, с. 13); *Жмеринка – місто залізничників* (В. 2022. № 14, с. 5); *Висаджувати помаранчевий коренеплід не рекомендується після квасолі* (В. 2022. № 16, с. 6).

Когнітивний механізм творення перифразів регламентує найбільш виразні ознаки для номінації денотатів, які адресату легко декодувати (переважно упізнавані): *Бур'янисті рослини – неминуча проблема кожного садівника. Повністю позбутися зелених агресорів практично неможливо, та й не потрібно* (В. 2022. № 20, с. 10); *Ягідні культури, які дозрівають у саду, цікаві не тільки власнику дачної ділянки, але і пернатим мешканцям* (В. 2022. № 23, с. 10); *Тут раніше судимі за майнові злочини приморські гастролери 38-и і 41-го років упродовж тижня наприкінці минулого року умудрилися виманити за описаним вище методом у трьох бабусь більш як пів мільйона гривень!* (В. 2022. № 2, с. 14).

У медіатекстах газети «Вінниччина» лінгвостилістична цінність перифразів виявляється в їхньому синонімічному потенціалі, пор.: *Олег Алябін бував у Вінниці багаторазово – співаку подобається місто над Бугом, оскільки він знайшов тут багато друзів* (В. 2022. № 1, с. 4); *Мисливствознавці кажуть, що у kota лісового практично немає природних ворогів у нашій місцевості. Натомість харчова база сприяє розмноженню цієї популяції червонокнижного дикого «мурчика»* (В. 2022. № 6, с. 10); *Перша допомога при інфаркті. Як розпізнати серцеву катастрофу і як діяти, щоб врятувати життя людини – читайте у публікації* (В. 2022. № 6, с. 13).

Перифрастичність властива також медійним заголовкам як конденсатам семантичної експресії: *Квітка-цариця* (В. 2022. № 17, с. 6); *Помаранчева «комора» вітамінів* (В. 2022. № 5, с. 10).

Пріоритетним завданням журналіста є творення якісного медіатексту, лінгвостилістично досконалого. Образні засоби пожвавлюють фактологічний контент, полегшують сприймання інформації, увиразнюють журналістське мовлення, конденсують різні смисли, сприяючи лаконічності висловлень у діапазоні від серйозно-інформативного контенту до експресивно-образного світобачення. Образність відображає не тільки творчу майстерність, а й мовну особистість автора. Масмедійники виходять за межі інформування, створюючи в уяві читача асоціації, аналогії, щоб викликати думки й мисленнєву діяльність через його пізнавальну активність, актуалізацію певних ознак і властивостей слів і виразів у стилістичній площині.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, мовні ресурси журналістської творчості урізноманітнені образністю, що підсилює експресивність й інформативність тексту задля впливу на адресата, актуалізує комунікативно-прагматичні інтенції автора. Метафори, метонімії, синекдохи, персоніфікацію, перифрази та інші образні засоби знаходимо в регіональній пресі, зокрема в газеті «Вінниччина». Вони поглиблюють семантику виразу, надають оцінні характеристики подіям, особам, реаліям, конденсують стилістичні конотації, що сприяє економії мовних ресурсів у регіональному медіадискурсі.

У поезії журналістського твору образні заголовки привертають увагу читача, націлюють на особливе ставлення до публікацій, формують установку сприйняття подальшої інформації й образне осмислення дійсності. Образність таких елементів сприяє асоціативним зв'язкам зі світобаченням журналіста на проблеми сьогодення. Перспективою дослідження зображально-виражальних засобів є поглиблений аналіз їхніх лінгвостилістичних і когнітивно-прагматичних параметрів у медіатекстах різних видів регіональних засобів масової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дашенко Н. Мова інтернет-версії регіональної газети: баланс факту й образу (на матеріалі видання «Вільне життя +»). *Лінгвістичні студії*. 2021. Вип. 42. С. 156–164.
2. Дудик П.С. Стилїстика української мови: навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.
3. Завальнюк І. Специфіка й форми вияву інтертекстуальності в заголовках газет Вінниччини. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 38. С. 199–208.
4. Завальнюк І.Я. Нові структурно-семантичні й стилістичні вияви синтаксичних одиниць у ролі заголовків сучасних українських газетних текстів (на матеріалі періодичних видань Вінниччини). *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики*. Катерині Григорівні Городенській / Ін-т укр. мови НАН України; упоряд.: Н.Г. Горголюк, Л.М. Колібаба, В.М. Фурса. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 383–394.
5. Ільченко О.А. Аксиологічна маркованість сучасної масмедійної метафори. *Філологічний часопис*. 2019. № 1(13). С. 42–51.
6. Лівіцька О. Специфіка функціонування заголовків у регіональних ЗМІ (на прикладі газети «Подільнянин»). *Образ*. 2021. Вип. 3 (37). С. 52–58.
7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

8. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов; за ред. Л.І. Шевченко. Київ, 2014. 380 с.
9. Прокопчук Л., Богатко В. Регіональні інтернет-видання крізь призму чинних норм. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. Є.Б. Барань. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2022. Вип. 35. С.61–69.*
10. Савчук Р. Лінгвістичні засоби експлікації прагматичного значення у заголовках сучасних ЗМІ (за матеріалами регіональних інтернет-видань). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Вип. 43. С. 252–261.

REFERENCES

1. Dashchenko N. Mova internet-versii rehionalnoi hazety: balans faktu i obrazu (na materialii vydannia «Vilne zhyttia +»). *Linhvistychni studii*. 2021. Vypusk 42. S.156–164.
2. Dudyk P.S. Stylistyka ukrainskoi movy: Navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademiia, 2005. 368 s.
3. Zavalniuk I. Spetsyfika i formy vyjavu intertekstualnosti v zaholovkakh hazet Vinnychchyny. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia «Filolohiia»*. 2016. Vypusk 38. S. 199–208.
4. Zavalniuk I. Novi strukturno-semantychni i stylistychni vyiavy syntaksychnykh odynts u roli zaholovkiv suchasnykh ukrainskykh hazetnykh tekstiv (na materialii periodychnykh vydan Vinnychchyny). *Hramatychnyi prostir suchasnoi linhvoukrainistyky*. Kateryni Hryhorivni Horodenskiï / In-t ukr. movy NAN Ukrainy; uporiad.: N.H. Horholiuk, L.M. Kolibaba, V.M. Fursa. Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2019. S. 383–394.
5. Ilchenko O. A. Aksiolohichna markovanist suchasnoi masmediinoi metafory. *Filolohichni chasopys*. 2019. № 1(13). S. 42–51.
6. Livitska O. Spetsyfika funktsionuvannia zaholovkiv u rehionalnykh ZMI (na prykladi hazety «Podolianyn»). *Obraz*. 2021. Vyp.3 (37). S. 52–58.
7. Matsko L.I., Sydorenko O.M., Matsko O.M. Stylistyka ukrainskoi movy. Kyiv : Vyshcha shkola, 2003. 462 s.
8. Medialinhvistyka : slovnyk terminiv i poniat / L.I. Shevchenko, D.V. Derhach, D.Iu. Syzonov; za red. L.I. Shevchenko. Kyiv, 2014. 380 s.
9. Prokopchuk L., Bohatko V. Rehionalni internet-vydannia kriz pryzmu chynnykh norm. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia: Filolohiia (movoznavstvo) : zbirnyk naukovykh prats / hol. red. Ye. B. Baran. Vinnytsia : TOV «Firma Planer», 2022. Vyp. 35. S.61–69.*
10. Savchuk R. Linhvistychni zasoby eksplikatsii prahmatychnoho znachennia u zaholovkakh suchasnykh ZMI (za materialamy rehionalnykh internet-vydan). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia Zhurnalistyka*. 2018. Vyp. 43. S. 252–261.

Каленич Володимир Миколайович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Kalenych Volodymyr, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Journalism, Advertising and Public Relations Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 31.03.2023

Статтю прийнято до друку: 07.04.2023

УДК 316.77.2+81'233:316.472:177.1]7.097

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-92-99

SPEECH IMPLEMENTATION OF THE LOCAL STRATEGY OF ESTABLISHING AND MAINTAINING CONTACT: TACTIC OF FASCINATION (BASED ON LARRY KING'S TALK SHOW)

Myroslava Kiriienko

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubumskyi State Pedagogical University

32, Ostrozkyi Str., Vinnitsia, Ukraine

e-mail: mcovganuk@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8978-8161

Introduction. *The article analyses speech implementation of the local strategy of establishing and maintaining contact, mainly tactic of fascination used in Larry King's talk show. The specifics of Larry King's talk show and its communicative and pragmatic focus on conducting a cooperative, conflict-free and tolerant dialogue within this genre determine the use of a wide range of positive politeness strategies and tactics. And as the tactic of fascination is a dominant one within this very talk show, the choice of its study became evident. The author also outlines the linguistic and lexico-grammatical means of implementing the fascination tactic on the lexical and syntactic levels.*

The purpose of this article is to outline the peculiarities of speech realization of the fascination tactic in Larry King's talk show from the point of view of politeness.

To achieve the purpose of the article, the following linguistic research **methods** were used: descriptive, scientific, and deductive.

Results. The study reflects the linguistic realization of the fascination tactic in a talk show, which within its framework is an act of individual speech creativity of the host and his interlocutor, striving for sophistication, originality and expression of a positive evaluative statement.

Originality. The article provides a comprehensive analysis of the fascination tactic in the English-language television discourse of talk shows based on Larry King's program, taking into account its functional load, namely the expression of the addresser's friendly attitude to the addressee.

Conclusion. The fascination tactic is widely used in Larry King's talk show. Its main function is to express the addresser's friendly attitude towards the addressee and to help to bring the interlocutors closer in communication. Its tactic is implemented by different linguistic and lexico-grammatical means at the lexical and syntactic levels.

Keywords: politeness, positive politeness, strategy, tactic, fascination, talk show, adverbial intensifier.

**МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ ЛОКАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ВСТАНОВЛЕННЯ
І ПІДТРИМУВАННЯ КОНТАКТУ: ТАКТИКА ФАСЦИНАЦІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОГРАМИ ЛАРРІ КІНГА)**

Мирослава Кірієнко

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: mcovganuk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8978-8161

У статті проаналізовано особливості мовленнєвої реалізації локальної стратегії встановлення та підтримування контакту, зокрема тактики фасцинації, використовуваної в ток-шоу Ларрі Кінга (Larry King's talk show). Специфіка ток-шоу Ларрі Кінга та його комунікативно-прагматична спрямованість на ведення кооперативного, безконфліктного й толерантного діалогу в межах цього жанру зумовлює використання широкого спектра стратегій і тактик позитивної ввічливості. А оскільки тактика фасцинації є домінантною в межах саме цього ток-шоу, вибір її дослідження став очевидним.

Мета статті – окреслити особливості мовленнєвої реалізації тактики фасцинації в ток-шоу Ларрі Кінга в аспекті ввічливості.

Для досягнення мети використано такі лінгвістичні методи дослідження, як описовий, науковий, дедуктивний.

У дослідженні відображено мовленнєву реалізацію тактики фасцинації в ток-шоу, яка в його межах є актом індивідуальної мовленнєвої творчості ведучого та його співрозмовника, що прагнуть до вишуканості, оригінальності й експресивного вираження позитивного оцінного висловлення.

У статті здійснено комплексний аналіз тактики фасцинації в англомовному телевізійному дискурсі ток-шоу на прикладі програми Ларрі Кінга, ураховуючи її функційне навантаження, зокрема висловлення дружнього ставлення адресанта до адресата.

Тактику фасцинації ведучий використовує для вираження дружнього ставлення адресанта до адресата. Наголос мовця на своєму позитивному ставленні до слухача слугує засобом зближення співрозмовників у спілкуванні, при цьому використовується тактика емоційно забарвленого компліменту, яка передає бажання адресанта виразити певні риси адресата задля встановлення контакту та підтримання неформальної, дружньої атмосфери.

Мовними засобами реалізації тактики фасцинації на лексичному рівні є іменники, дієслова, прислівники-інтенсифікатори, прикметники з додатковим експресивним нашаруванням, а також структурована конструкція з порівняльним показником like. Лексико-граматичними засобами є клішовані емотивні конструкції What a + N, such a + N, а на синтаксичному рівні панівна роль належить повтору.

Ключові слова: *увічливість, позитивна ввічливість, стратегія, тактика, фасцинація, ток-шоу, прислівниковий інтенсифікатор.*

Introduction. Positive politeness as a global strategy in the communicative-interactive aspect is represented in talk shows by local strategies aimed at getting closer to the addressee. The key role belongs to the local strategies of establishing and maintaining contact. In its turn, the local strategy of establishing and maintaining contact in Larry King's talk show is reflected in a respectful attitude towards certain aspects of the addressee's individuality and is implemented with the help of complimentary interaction tactic, fascination tactic and the one showing concern of the addressee's needs [1, p. 79].

The fascination tactic is dominant in talk shows, because the tendency to exaggerate, reflected in the addresser's admiration of certain features, qualities, and appearance of the addressee, is one of the most common features of English-speaking culture. That is why it is so important to study the implementation of this very tactic within Larry King's talk show in order to come closer to the understanding of the ultimate goals the addresser sets in the range of that or another talk show [1, p. 87-88].

Analysis of recent research and publications. The theoretical and methodological basis of the study is based on scientific works that analyze various aspects of politeness (H. Arndt, P. Brown, E. Hoffman, K. Ehlich, R. Lakoff, S. Levinson, R. Watts, B. Fraser, etc.), communication strategies and tactics (T. van Dijk, O. Issers, etc.), the corpus of interview genres, genre modifications, in particular talk shows (J. Calsamiglia, F. B. Cesar, K. Eli, etc.)

The main **purpose** of the article is to outline the peculiarities of speech implementation of the fascination tactic in talk show of Larry King in the aspect of politeness, which predetermines the following **methods**: descriptive, scientific, and deductive.

Results. Tactic of complimentary interaction is one of the most common in Larry King's talk show. Another tactic used within the local strategy of friendly attitude to the addressee is the tactic of fascination. In contrast to the tactic of etiquette complimentary interaction, which states the approval of certain qualities of the addressee [4], the illocutionary purpose of speech acts representing the fascination tactic is the speaker's desire to convey to the listener the idea of his / her admiration for the addressee's qualities and is reflected in the intensity of the addressee's feelings.

It should be noted that the tendency to exaggerate is one of the most common features of English-speaking culture. The thematic groups of compliments representing the tactic of etiquette complimentary interaction and fascination are almost identical, but the material illustrating the latter shows a significant degree of intensification of positive evaluation of certain characteristics of the addressee, his/her appearance, age, etc. Let's compare:

(1) **LARRY KING: *You look pretty.*** (*Interview with Erik and Tammi Menendez; Aired January 12, 2006*);

(2) - **LARRY KING: *I must say you look absolutely terrific.***

- **JUNE ALLYSON: *Thank you, Larry*** (*June Allyson Discusses Her Career; Aired July 4, 2001*);

(3) - **LARRY KING: *Well, do you date? Are you –you're a single, gorgeous and such a talented woman.***

- **MINNELLI: *Yes, but I – thank you*** (*Interview with Liza Minnelli; Aired October 5, 2010*).

A significant part of the compliments within the fascination tactic are positive evaluations of the natural talents of the program's protagonists. For example, in the interview with Barbra Streisand, Larry King expresses his admiration for her singing and writing talent:

(4) **LARRY KING: *You have a fantastic voice!;***

(5) **LARRY KING: *What a gift! You're the top selling female performer in U.S. history. With all that you've done, do you ever say, I'm a little Jewish girl from Williamsburg, wow?*** (*One-on-One with Barbara Streisand; Aired December 15, 2010*).

The professional skills of the interlocutor as well as the talk show host become the object of increased interest and approval. For example:

(6) **LARRY KING: *You are absolutely an awesome boxer*** (*Interview with Mike Tyson; Aired December 2, 2010*);

(7) BRAND: Larry, **you are a gorgeous man, you are an icon of current affairs** (Interview with Russell Brand Aired November 19, 2010).

In contrast to the tactic of etiquette complimentary interaction, which is formed by the combination of explicit compliments, the tactic of fascination is also represented by implicit complimentary statements:

(8) - LARRY KING: And you will succeed, because **you're a good guy**.

- SEINFELD: Thank you, Larry. **And you're a good man too** (Interview with Comedian Jerry Seinfeld; Aired September 25, 2010));

(9) BRAND: **You just stand astride world news. How can you be pursued or followed?** (Interview with Russell Brand; Aired November 19).

As we can see, example (9) illustrates the veiled evaluative nature of the compliment of Larry King's professional qualities. A quantitative analysis of the ratio of implicit and explicit compliments in the implementation of fascination tactic is as follows: explicit compliments form 63,9 %, while implicit compliments form 26,1%.

In addition to implicitness, compliments that embody the fascination tactic are humorous. According to Larry King, it is a good sense of humor that determines the success of a talk show [2, p. 15], such as:

(10) - MINNELLI: Larry, I've learned that I'm never getting married again. There's no good reason for it. So I intend to have a 17-year- old whose name I don't know, right? I intend to have a 35-year-old who's an intellectual and marvelous to talk to. And I intend also to have guys about 93, with one foot in the grave and one foot on a banana peel. What else can I say?

- LARRY KING: **You are simply an angel** (Interview with Liza Minnelli; Aired October 5, 2010).

It should be noted that in the speech behavior of communicators, the fascination tactic is implemented with the help of various linguistic means, where the leading role belongs to the prosodic design [3, p. 108]. However, prosody is not the object of our study.

Such adjectives as *brilliant, terrific, great, gorgeous, marvelous, extraordinary, incredible*, which intensify a certain feature with additional expressive layering, are productive in the implementation of the fascination tactic. For example:

(11) BRAND: **You are a gorgeous man** (Interview with Russell Brand; Aired November 19, 2010);

(12) LARRY KING: I must say **you look marvelous** (Interview with Former President George H.W.Bush; Aired January 23, 2006).

The intensification of a certain feature also occurs through the use of the adjective *good* in the superlative degree:

(13) LARRY KING: And recently Barbra Streisand became **a best-selling author** with her debut book, «My Passion for Design» (One-on-One with Barbra Streisand; Aired December 15, 2010).

Adjectives can be accompanied by adverbial intensifiers *simply, awfully, extraordinarily, absolutely, hugely, just, only, yet, quite, even, still, exactly, right, precisely, absolutely, certainly, completely, entirely, extremely, fully, highly, incredibly, indisputably, particularly, perfectly, really, respectively, significantly, solely, specifically, surely, totally, thoroughly, truly, unbelievably, undisputedly, undoubtedly, unquestionably*, etc.:

(14) LARRY KING: Honestly, Dana, **you're simply beautiful, and young, and vivacious, and bright**, will you date again? (Interview with Christopher Reeve's Widow, Dana; Aired February 22, 2005);

(15) *LARRY KING: You are young. You are **absolutely attractive** (Lisa Beamer Discusses Her New Book; Aired August 23, 2002).*

Another means that reflects the essence of the fascination tactic and emphasizes the positive attitude of the interlocutors in the talk show is the use of adjectives with an emotional component in the function of a predicative, while their semantics, which identifies the relationship between the host and the program participants, is graded and used to indicate the degree of intensity of a positive emotional state:

(16) *LARRY KING: We're **just pleased** to have welcomed him as a colleague for seven years (Tea Party Politics; Aired March 29, 2010);*

(17) *COLSON: Thank you, Larry. I'm **simply delighted** to be here (Judge John Roberts Nominated To Supreme Court; Panel Discusses Natalee Holloway Case; Aired July 20, 2005);*

(18) *STEWART: I'm **so proud** to be here and honored to be here (Encore: Interview with Jon Stewart; Aired December 28, 2010);*

(19) *LARRY KING: For the readers we are **so thrilled** to have you (Larry King Interviews Dominick Dunne; Aired January 25, 2006).*

The following lexical means of expressing the intensification of positive evaluation are also used:

- nouns *angel, beauty, icon, genius*, for example:

(20) *BRAND: You are **an icon of current affairs** (Interview with Russell Brand; Aired November 19);*

- verbs that reflect an emotionally positive attitude: *to like, enjoy, to love, to admire, appreciate*:

(21) *LARRY KING: I **admire** you and salute you, doctor, for carrying through with this (Could Autism be Caused by Child Vaccinations?; Aired March 6, 2008);*

- superlative and comparative degrees of the adverb *well*:

(22) *TRUMP: The group here, I will tell you, we have a great group of people in New York and we all love you and you're a special guy and nobody ever did it **better** (All Star Guests See Larry King Off in Style; Aired December 16, 2010);*

(23) *LARRY KING: Because I've known you a long time and I think you're looking **best** I've ever seen you (One-on-One with Barbra Streisand; Aired December 15, 2010);*

- numeral *one*:

(24) *TRUMP: You are **one of a kind** (All Star Guests See Larry King Off in Style; Aired December 16, 2010).*

We can also come across the cases of implementation of this tactic with the help of structured constructions with a comparative indicator *like*:

(25) *GOODMAN: You look **like** 110 buck, baby (Interview with Cast of «Roseanne»; Aired October 7, 2005).*

As we can see, this complimentary act is the subject of the individual language creation of the interlocutor and the host, who strive for sophistication, originality and adequate verbalization of the positive evaluative statement.

The clichéd structure *What (a/an) Adjective + Noun* used in the exclamatory sentence plays a significant role in emphasizing interest to the interlocutors in talk shows. For example, the object of the host's exaggerated positive attitude toward the guest is the remarkable abilities of the thirty-ninth president of the United States, Jimmy Carter, as a storyteller:

(26) *LARRY KING: **What a great story!** Did you just write it in pen? (Interview with Jimmy Carter; Aired September 20, 2010).*

Equally intense is the approval of Prince Albert of Monaco's narrative technique:

(27) **LARRY KING:** *Boy, **what an interesting story!** I bet that's a source of great pride (Encore Presentation: Interview with Prince Albert of Monaco; Aired September 15, 2002).*

The cases of emphasizing the creative narrative manner and professional talent of the talk show host himself, Larry King, are also traditional:

(28) **TRUMP:** *Well, I tell you what, it's really my honor. **What an amazing journalist you are, Larry!** (All Star Guests See Larry King Off in Style: Aired December 16, 2010).*

This speech cliché is also used in the talk show to indicate the positive emotional state of the host and his interlocutors. In particular, L. King underscores the incredible pleasure of hosting a prominent country musician Willie Nelson in the studio:

(29) **LARRY KING:** ***What a treat we have in store for you tonight!** We welcome back Willie Nelson to «Larry King Live» (Encore: Interview with Willie Nelson; Aired October 15, 2010).*

It should be noted that lexico-grammatical structure *such a* is undoubtedly widespread. For example, in fragment (30), Larry King focuses on the endless number of questions to the famous American singer, actress, writer, who, in his opinion, is an outstanding personality of our time:

(30) **LARRY KING:** ***Such a variety of things to talk about with Barbara Streisand. And this historic day personally for me** (One-on-One with Barbara Streisand; Aired December 15, 2010).*

Syntactic means that implements the fascination tactic and contributes to the semantic dynamic unfolding of a complimentary statement is repetition. It doesn't only draw special attention to the interlocutor, but also creates a background necessary to create a favorable and friendly interview atmosphere:

(31) - **LARRY KING:** *You know something? **You're a genius. Yes, you're a genius.***

- **CHANNING:** *Oh, come on.*

- **LARRY KING:** *You playing all this dumb things. You're a genius (Interview with Carol Channing; Aired November 27, 2002);*

(32) **LARRY KING:** ***You're incredible. You are an incredible, incredible lady. It's an honor – honor knowing you** (One-on-One with Celine Dion; Interview With Kathy Ireland Aired December 22, 2010).*

Conclusion. Thus, the fascination tactic is widespread in Larry King's talk show and is used to express the addresser's friendly attitude towards the addressee. The speaker's emphasis on his/her positive attitude towards the listener serves as a means of bringing the interlocutors closer in communication, while using the tactic of emotionally colored complimenting, which conveys the addresser's desire to emphasize certain features of the addressee in order to establish contact and maintain an informal, friendly atmosphere. In contrast to the tactic of complimentary interaction, where a complimentary speech act is used as part of a ritual practice, a compliment within the fascination tactic is an act of individual speech creation by the host and his interlocutor, who strive for sophistication, originality and expressive adequate verbalization of a positive evaluative statement.

The linguistic means of implementing the fascination tactic on the lexical level are nouns, verbs, adverbs-intensifiers, adjectives with additional expressive layering, and a structured construction with the comparative indicator *like*. The lexico-grammatical means are clichéd emotive structures *What a + N*, *such a + N*, and on the syntactic level, a dominant role belongs to the repetition.

REFERENCES

1. Chovhaniuk M.M. Verbalizatsiia stratehii i taktyk vvichlyvosti v anhlomovnomu televiziinomu dyskursi tok-shou (na materialy prohramy *Larry King Live*): dys. kand. filol. nauk: 10.02.04 «Hermanski movy». Kyiv; Zaporizhzhia, 2017. 224 s.
2. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. London, NewYork, etc. : CUP, 1987. 345 p.
3. Gilbert B., King L. How to Talk to Anyone, Anytime, Anywhere: The Secrets of Good Communication. Arizona : Crown, 2007. 224 p.
4. Sifianou M. "Oh! How appropriate". Compliments and politeness. *Linguistic politeness across boundaries. The case of Greek and Turkish*. P. 391–430.

SOURCES

5. Encore: All Star Guests See Larry King Off in Style. URL: [http:// transcripts.cnn.com/1012/16/lkl.01.html](http://transcripts.cnn.com/1012/16/lkl.01.html) (revision date: 01.04.2023).
6. Encore: June Allyson Discusses Her Career. URL: <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/0107/04/lkl.00.html> (revision date: 01.04.2023).
7. Larry King Special: Lisa Beamer Discusses Her New Book. URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0208/23/lkl.00.html> (revision date: 02.04.2023).
8. Encore: Interview with Russell Brand. URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1011/19/lkl.01.html> (revision date: 01.04.2023).
9. Encore: Interview with Former President George H.W. Bush. URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0601/23/lkl.01.html> (revision date: 01.04.2023).
10. Encore: Interview with Jimmy Carter. URL: <http:// 1009/26/lkl.01.html> (revision date: 04.04.2023).
11. Encore: Interview with Carol Channing. URL: <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/0211/27/lkl.00.html> (revision date: 02.04.2023).
12. Larry King Special: One-on-One with Celine Dion. URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1012/22/lkl.01.html> (revision date: 01.04.2023).
13. Encore: Larry King Interviews Dominick Dunne. URL: [http:// transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0601/25/lkl.01.html](http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0601/25/lkl.01.html) (revision date: 03.04.2023).
14. Encore: Interview with Erik and Tammi Menendez. URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0601/12/lkl.01.html> (revision date: 01.04.2023).
15. Encore: Interview with Liza Minnelli. URL : <http:// 1010/05/lkl.01.html> (revision date: 04.04.2023).
16. Encore: Interview with Willie Nelson. URL: <http:// 1010/15/lkl.01.html> (revision date: 02.04.2023).
17. Encore: Interview with Prince Albert of Monaco [Electronic resource]. – Mode of access: URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0209/15/lklw.00.html>
18. Encore: Interview with Christopher Reeve's Widow, Dana. URL: <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/0502/22/lkl.01.html> (revision date: 01.04.2023).
19. Larry King Special: Judge John Roberts Nominated To Supreme Court. URL: <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/0507/20/lkl.01.html> (revision date: 02.04.2023).
20. Encore: Interview with comedian Jerry Seinfeld. URL: <http:// transcripts.cnn.com/> (revision date: 01.04.2023).
21. Encore: Interview with Jon Stewart. URL: <http:// transcripts.cnn.com/1012/28/lkl.01.html> (revision date: 04.04.2023).
22. Larry King Special: One-on-One with Barbra Streisand. URL: <http:// transcripts.cnn.com/1012/30/lkl.01.html> (revision date: 02.04.2023).
23. Larry King Special: Tea Party Politics. URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1003/29/lkl.01.html> (revision date: 01.04.2023).

24. Encore: Interview with Mike Tyson. URL: <http://transcripts.cnn.com/1012/11/lkl.01.html> (revision date: 02.04.2023).

25. Larry King Special: Could Autism be Caused by Child Vaccinations. URL: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/0803/06/lkl.01.html> (revision date: 02.04.2023).

26. Encore: Interview with Cast of «Roseanne». URL: <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/0510/07/lkl.01.html> (revision date: 02.04.2023).

Кірієнко Мирослава Миколаївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Myroslava Kiriienko, Ph.D. in Philology, Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Стаття надійшла: 18.04.2023

Статтю прийнято до друку: 25.04.2023

УДК 811.161.2'23'27:004.77]:303.62-057.87

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-99-106

ВЕРБАЛЬНІ ВИЯВИ АГРЕСІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНКЕТУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ)

Ніна Кухар

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: gulevich.nina68@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9293-6804

У статті проаналізовано феномен вербальної агресії як форми конфліктогенної мовленнєвої поведінки в соціальних мережах; на матеріалі анонімного анкетування студентів педагогічних спеціальностей визначено рівень обізнаності здобувачів вищої освіти щодо мовленнєвої агресії у віртуальному просторі, а також схарактеризовано мовні засоби реалізації агресії у формі висміювання (глузування), неповажних коментарів, погроз (залякування).

Ключові слова: *мовленнєва агресія, конфліктна комунікація, соціальні мережі, висміювання (глузування), неповажні коментарі, погрози (залякування).*

VERBAL MANIFESTATIONS OF AGGRESSION IN SOCIAL NETWORKS (BASED ON THE QUESTIONNAIRE MATERIALS OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS OF TEACHING SPECIALTIES)

Nina Kukhar

Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia

Ostrozkyi Str., 32, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: gulevich.nina68@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9293-6804

Introduction. *In modern linguistics, research into various manifestations of verbal aggression has intensified, particularly in social networks. The priority of the state policy of Ukraine is to ensure the protection of life and health, including mental health, of participants in the educational environment, therefore, in the process of working with students of higher education in pedagogical specialties, the question of the nature of aggression, its forms, ways of spreading and prevention inevitably arises.*

Purpose. *The article analyzes the phenomenon of verbal aggression as a form of conflictogenic speech behavior in social networks; based on the material of an anonymous survey of students of pedagogical specialties, the level of awareness of students of higher education regarding verbal aggression in the virtual space was determined, and the linguistic means of implementing aggression in the form of ridicule (mockery), disrespectful comments, threats (intimidation) were characterized.*

Methods. *Anonymous questionnaire of students was the main method of research, since the questions of the questionnaire are aimed at determining the linguistic means of aggression in social networks.*

Results. *The results of the anonymous survey of students of pedagogical specialties regarding the manifestations of verbal aggression in the virtual space reveal that only 60% of respondents are informed about verbal violence in social networks, 15% of survey participants recognized themselves as the object of bullying. When answering other questions of the questionnaire, students testified to more cases of verbal aggression towards themselves, including verbal insults, mockery, intimidation, etc.*

Originality. *The relevance of our investigation is due to the strengthening of the processes of speech aggression in general and the insufficiency of studying the problem of verbal violence in the virtual communicative space, in particular, among the student body. Verbal aggression is the most common type of violence in modern schools and the cause of psychological tension in the educational environment.*

Conclusion. *The results of the anonymous survey of students of higher education in pedagogical specialties regarding verbal aggression as a form of conflict-causing speech behavior in social networks indicate the need to strengthen work with students to develop the ability to recognize manifestations of violence and adequately respond to them. In general, we note significant gaps in the knowledge of students of higher education in pedagogical specialties regarding verbal aggression - 40% of respondents do not have information about verbal violence in the virtual space. Answers to questionnaire questions are usually correct, mostly one-word, without elaborate reasoning, which we associate with students' reluctance to analyze images, violation of privacy, etc. Questionnaire participants singled out the following hierarchy of forms of verbal aggression: disrespectful comments, ridicule (taunting), threats (intimidation), they primarily*

related to the appearance, behavior, and style of clothing of communicators; language means of aggression are defined as insulting statements, absent vocabulary, jokes (mostly without specification).

Keywords: *verbal aggression, conflict communication, social networks, ridicule (taunting), disrespectful comments, threats (intimidation).*

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві активізувалися дослідження різних виявів мовленнєвої агресії, зокрема в соціальних мережах. Можливість створювати власний інформаційний продукт і поширювати його, зручність комунікації без обмежень, особливий емоційний фон, загальний плюралізм щодо вибору лексичних одиниць, граматичних конструкцій як переваги віртуального спілкування супроводжуються низкою негативних проявів сучасного способу комунікації. Спілкування в соціальних мережах стає надто динамічним та безособовим, загальна тенденція зростання мовленнєвої агресії охопила віртуальний простір і суттєво вплинула на форми міжособистісної комунікації.

Пріоритетом державної політики України є забезпечення охорони життя і здоров'я, зокрема й психічного, учасників освітнього середовища, тому в процесі роботи зі здобувачами вищої освіти педагогічних спеціальностей неминуче постає питання про природу агресії, її форми, способи поширення й запобігання. Експерти переконані, що саме вербальне цькування є найпоширенішим видом насильства в сучасній школі та причиною психологічної напруженості в освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із 70-х років минулого століття, коли норвезький професор психології Дан Ольвеус (1931–2020) розпочав системне вивчення булінгу (цькування, залякування), з'явилася низка наукових розвідок зарубіжних і вітчизняних дослідників переважно в психологічній, соціальній та правовій площинах щодо природи, форм, чинників такого способу насильства. Упродовж останніх десятиліть Інтернет став унікальним комунікативним простором, у якому змінилися норми спілкування, зокрема правила мовної поведінки. Мережевий «етикет» характеризує застосування стилістично зниженої лексики, вульгаризмів, жаргонізмів, великої кількості аббревіатур та скорочень, піктограм тощо. Мовленнєва агресія як прояв насильства поширюється в глобальному вимірі, цькування та приниження за допомогою електронних пристроїв також значно активізувалися в освітньому середовищі, про що свідчать статистичні матеріали різних досліджень, аналіз судової практики, моніторинг новин, повідомлень та тематичних сюжетів засобів масової інформації.

Наразі у вітчизняній лінгвістиці з'явилася низка публікацій, у яких розглянуто природу конфліктної (негативної) комунікації (А. Ішурматов, В. Сліпецька, І. Фролова). Л. Швелідзе, аналізуючи мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж на матеріалі української та англійської мов, вказує на специфіку конфліктного спілкування в соціальних мережах. Дослідниця кваліфікує вербальну агресію як форму конфліктогенної мовленнєвої поведінки, що ґрунтується на негативному впливі на адресата. Висловлення комунікантами негативних оцінок на адресу одне одного або висловлювання (тексту) є основним лінгвопрагматичним маркером вербальної агресії [15].

Автори статті «Вербальна агресія як навмисна деструктивна поведінка в соціальних мережах» виокремили та схарактеризували основні форми вербальної агресії в англомовних соціальних мережах (образа, глузування, вороже зауваження, осуд, погрози), визначили типові лексико-фразеологічні засоби її реалізації [14].

Дослідники О. Міхеєва, М. Корнієнко кваліфікують кібербулінг як актуальну соціально-педагогічну проблему, акцентуючи на відмінностях цькування в соціальних мережах від інших форм насильства, зокрема анонімності, безперервності, незліченних невидимих свідках, відсутності зворотного зв'язку, феномені розгальмовування [9, с. 249]. Аналізуючи проблему кібербулінгу в молодіжному середовищі, В. Бедан визначає негативні наслідки впливу такого виду цькування на об'єкт насильства у віртуальному просторі [1].

Актуальність дослідження. Посилення процесів мовленнєвої агресії загалом та недостатність вивчення проблеми вербального насильства у віртуальному комунікативному просторі студентства зокрема, зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті – на матеріалі анонімного анкетування студентів педагогічних спеціальностей дослідити стан обізнаності здобувачів вищої освіти щодо мовленнєвої агресії у віртуальному просторі, схарактеризувати особливості вербального вияву насильства в студентському середовищі.

Основний виклад. З огляду на закріплення поняття «булінг» у вітчизняному законодавстві (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» 2018 р.) і надання йому статусу правової категорії цей вид насильства став об'єктом аналізу в правознавстві, педагогіці, психології та соціології, що спричинило відмінності в його трактуванні, термінологічну невпорядкованість у використанні понять «булінг», «цькування», «мовленнєва агресія», «вербальне насильство». Погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників на цей феномен ґрунтуються на емпіричних матеріалах й уможливають виокремлення його різновидів, зокрема психологічного, фізичного, економічного. Особливого поширення набуває кібербулінг – новітня форма протиправної поведінки, яка виявляється в агресивних, жорстоких діях з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, використовуючи інформаційно-комунікаційні засоби: мобільні телефони, електронну пошту, соціальні мережі тощо [8, с. 277]. До найпоширеніших способів кібербулінгу належать анонімні погрози, обмовлення або зведення наклепів, переслідування, тролінг, глузування. Основними засобами реалізації мовленнєвої агресії в соціальних мережах є пейоративна й абсцентна лексика, принизливі найменування, які маркують емоційно-інтелектуальні дисфункції комуніканта.

У нашому дослідженні аналізуємо результати анонімного анкетування студентів педагогічних спеціальностей щодо проблеми мовленнєвої агресії в соціальних мережах. Респонденти – 73 здобувачі СВО бакалавра першого-другого курсів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Термін анкетування – 27–28 січня 2023 року.

Перше запитання анкети – *«Чи маєте Ви інформацію про кіберцькування»* – передбачало відповідь *«так»/«ні»* для виявлення обізнаності студентів щодо агресії у віртуальному просторі. 58,9 % респондентів (43 здобувачі освіти) поінформовані про вербальну форму насильства в соціальних мережах. Три респонденти прокоментували відповідь на перше запитання: *«Так, маю певну інформацію»*, *«Так, багатьох людей в інтернеті можуть цькувати за зовнішність, дії чи інші погляди на життя»*, *«Так, знайома з цим терміном, але не займалася цим та не відчувала щодо себе»*.

Лише 15 % учасників анкетування (11 студентів), відповідаючи на друге запитання (*«Чи відчували Ви кіберцькування щодо себе?»*), визнали себе об'єктом булінгу. Два респонденти прокоментували відповідь: *«На щастя, ні»*, *«Не пам'ятаю, але скоріше ні, чим так»*. Уважаємо такий результат досить сумнівним, він не корелює з показниками всеукраїнського дослідження ЮНІСЕФ, згідно з якими 67 % дітей віком 11–17 років

стикалися з випадками булінгу, а 44 % школярів-спостерігачів ігнорували булінг, тому що їм було страшно за себе [2]. Крім того, відповідаючи на інші запитання анкети, студенти засвідчили більше випадків мовленнєвої агресії щодо себе (словесних образ, глузування, залякування тощо).

Наступне запитання зорієнтоване на виявлення засобів словесних образ у випадках мовленнєвої агресії в соціальних мережах. 27,4 % респондентів (20 студентів) отримували словесні образи в соціальних мережах, зокрема *«Це якісь спори»*, *«Так, ображання в коментарях»*, *«Так, необґрунтовані образи стосовно зовнішності»*, *«Маму ображали»*, *«Так, не хочу поточнювати»*, *«Поодинокі випадки»*, *«Тобі не пасує, ця сукня, у тебе дивне прізвище, твоя думка нікого не цікавить»*, *«Жирна, тупа, жахливий голос»*, *«Бували різного характеру»*. Два респонденти відповіли, що отримали образи щодо зовнішності (без уточнення), один учасник анкетування визначив словесною образою використання *«нецензурної лексики»*, один – слова *«хохол, укроп»*. Зафіксовано також коментар *«Отримувала. Не вважаю образливим, бо не звертаю увагу»*. Дуже неохоче студенти конкретизували словесні образи, таких відповідей усього три.

Відповіді на запитання *«Яких сфер стосувалися ці образи (зовнішність, стиль одягу, поведінка, релігія тощо)?»* виявили наступні особливості мовленнєвої агресії в соціальних мережах: 15 % (11 осіб) респондентів зазнали вербального насильства щодо зовнішності, 8,2 % (6 осіб) – щодо поведінки, 4,1 % (3 особи) – стосовно стилю одягу. Припускаємо, що такий вияв мовленнєвої агресії пов'язаний із гендерною ознакою, бо учасники анкетування переважно жіночої статі. Також респонденти назвали *інші погляди, сварки, соціальну причину, різне як сфери словесних образ*.

Три наступні запитання анкети зорієнтовані на виявлення форм мовленнєвої агресії – висміювання (глузування), неповажні коментарі, погрози (залякування). 76,7 % (56 здобувачів освіти) заперечують випадки висміювання (глузування) в соціальних мережах, 69,8 % (51 особа) – неповажні коментарі і 83,6 % (61 студент) – факти погроз і залякувань у віртуальному просторі. Зауважимо, що такі результати уточнюють 2 запитання анкети – *«Чи відчували Ви кіберцькування щодо себе?»*. Припускаємо, що визнати себе жертвою мовленнєвої агресії учасникам анкетування досить складно (лише 15 %, 11 респондентів), проте показники конкретизованих запитань щодо вербального насильства в мережі є більш показовими і валідними. Об'єктами висміювання (глузування) у віртуальному спілкуванні були 23,3 % (17 осіб), неповажні коментарі в соціальних мережах отримували 30,2 % (22 студенти), погрози і залякування відчували 16,4 % (12 респондентів).

Мовними засобами реалізації агресії у формі висміювання (глузування) респонденти назвали *«доволі образливі висловлювання»*, *«дуже агресивно і з матюками»*, *«багато ненормативної лексики»*, *«з використанням нецензурної лексики»*, а також *«жарти та взяття на слабо»*, *«в жартівливій формі»*, *«в шутливій формі»*.

Неповажні коментарі в соціальних мережах, за результатами анкетування, стосувалися політики, зовнішності, статі. Учасники анкетування вказали, що такі висловлювання вміщували абсцентну лексику (6 респондентів), мали форму *«ти нікому не потрібна, нащо ти живеш»*, *«образливих стереотипів щодо жіночої статі»*. У трьох анкетах зауважено, що неповажний коментар респондент не запам'ятав.

Погроз і залякування як форм мовленнєвої агресії зазнали 16,4 % (12 осіб), 5 респондентів указали конкретні вирази: *«Обіцяли, що знайдуть мене і «серйозно» поговорять»*, *«Обіцяли, що знайдуть мене і вб'ють, чекаю 3 рік»*, *«Так, погрозували, що*

«розберуться», бо я подобалася об'єкту їх симпатії», «Це були жарти інших дітей», «Національність здебільшого. Але я не звертав уваги».

Останнє запитання анкети стосувалося відповіді на мовленнєву агресію у віртуальній комунікації. 57,5 % (42 респонденти) ігнорують випадки цькування в соціальних мережах, 9,6 % (7 студентів) реагують спокійно, 8,2 % (6 осіб) блокують агресора, 5,5 % (4 особи) звертаються до поліції чи дорослих. 2 учасники опитування відповідають агресією на агресію, 1 – використовує абсцентну лексику. Коментарів до цього запитання було найбільше: *«Мовчки пройду повз, адже не залежу від думки інших. Та маю здорову психіку, аби спокійно реагувати на неадекватні вчинки інших», «Не відповідаю, марна витрата часу», «Не опускатимусь до рівня співрозмовника, або виважено продовжу діалог, або припиню його».*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Українське суспільство перебуває в процесі реформування багатьох галузей, особливо значущими і водночас складними є зміни в освітній царині. Заклади освіти загалом, педагог і здобувач освіти як суб'єкти освітньої діяльності опинилися в епіцентрі трансформацій, спричинених цифровізацією та численними суспільними викликами, зокрема пандемією, воєнним станом, які посилюють прояви мовленнєвої агресії.

Результати анонімного анкетування здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей щодо вербальної агресії як форми конфліктогенної мовленнєвої поведінки в соціальних мережах указують на необхідність посилення роботи зі студентами для формування вміння розпізнавати прояви насильства та адекватно реагувати на них. Загалом констатуємо істотні лакуни в знаннях здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей щодо мовленнєвої агресії – 40 % респондентів не володіють інформацією про вербальне насильство у віртуальному просторі. Відповіді на запитання анкети зазвичай коректні, переважно однослівні, без розлогих міркувань, що пов'язуємо з небажанням студентів аналізувати образи, порушенням приватності тощо. Учасники анкетування виокремили наступну ієрархію форм вербальної агресії: *неповажні коментарі, висміювання (глузування), погрози (залякування)*, вони стосувалися передовсім зовнішності, поведінки, стилю одягу комунікантів; мовними засобами реалізації агресії визначено *образливі висловлювання, абсцентну лексику, жарти* (переважно без конкретизації).

Перспективу подальших досліджень убачаємо в продовженні збору емпіричного матеріалу щодо вияву мовленнєвої агресії у віртуальному спілкуванні, дослідженні динаміки кіберцькування та гендерного аспекту цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедан В. Проблема кібербулінгу у молодіжному середовищі: теоретичний аналіз. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 1. С. 42–46.
2. Данагулян Л. Булінг: причини явища та його профілактика в школі. URL: <https://osvita.ua/school/method/83083/> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Демощук М. На словах. Вербальна агресія як форма психологічного насильства. *Психолог*. 2020. Вип. 6. С. 8–19.
4. Дзюбина О.І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж twitter та facebook (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук. Львів, 2016. 21 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/aref_dzyubina.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
6. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. Київ, 1996. 190 с.
7. Лапа О.В. Явище кібербулінгу як соціально-педагогічна проблема віртуального спілкування сучасних дітей та молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2013. Вип. 192(1). С. 291–298.
8. Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(16). С. 275–284.
9. Міхеева О. Ю., Корнієнко М. М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. № 11(63). 2018. С. 247–251.
10. Найдьонова Л.А. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернет-небезпек. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 1. С. 141–159.
11. Синюта О. Роль соціальних мереж у зміні мов. *International scientific survey journal*. 2018. № 3, т. 1. С. 1–13. URL: <http://syniutajournals.com/index.php/ISSJ/article/view/17/15> (дата звернення: 12.04.2023)..
12. Сліпечка В. Д. Негатив у комунікації, чи маніпулятивні стратегії і тактики конфліктного спілкування: дослідницькі постулати і перспективи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 62. С. 163–166.
13. Фролова І. Є. Вербалізований конфлікт в контексті культури. *Вісник СумДУ*. 2006. № 11 (95), т. 2. С. 77–82.
14. Храбан Т.Е., Самойленко К.О. Вербальна агресія як навмисна деструктивна поведінка в соціальних мережах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2017. Вип. 29 (2). С. 133–136.
15. Швелідзе Л.Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української та англійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук. Вінниця, 2021. 22 с.

REFERENCES

1. Bedan V. Problema kiberbulinhu u molodizhnomu seredovyshchi: teoretychnyi analiz. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*. 2022. № 1. S. 42-46.
2. Danahulian L. Bulinh: prychyny yavyscha ta yoho profilaktyka v shkoli. URL: <https://osvita.ua/school/method/83083/> (data zvernennia: 12.04.2023).
3. Demoshchuk M. Na slovakh. Verbalna ahresiia yak forma psykholohichnoho nasylstva. *Psykhologh*. 2020. Vyp. 6. S. 8-19.
4. Dziubyna O.I. Struktura, semantyka ta prahmatyka slenhovykh neolohizmiv sotsialnykh merezh twitter ta facebook (na materialy anhliiskoi movy) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk. Lviv, 2016. 21 s. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/05/aref_dzyubina.pdf (data zvernennia: 12.04.2023).
5. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu)» 2018 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (data zvernennia: 10.04.2023).
6. Ishmuratov A. T. Konflikt i zghoda. Osnovy kohnityvnoi teorii konfliktiv. Kyiv, 1996. 190 s.
7. Lapa O.V. Yavyshe kiberbulinhu yak sotsialno-pedahohichna problema virtualnoho spilkuвання suchasnykh ditei ta molodi. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Pedahohika, psykholohiia, filosofiia*. 2013. Vyp. 192(1). S. 291-298.

8. Myroniuk T. V., Zaporozhets A. K. Kiberbulinh v Ukraini – sotsialno nebezpechne yavyshe chy zlochin: vyznachennia ta protydiia. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2018. № 2(16). S. 275-284.
9. Mikheieva O. Yu., Korniienko M. M. Kiberbulinh yak sotsialno-pedahohichna problema. *Molodyi vchenyi*. № 11(63). 2018. S. 247-251.
10. Naidonova L.A. Kiberbulinh u pidlitkovomu reitynhu internet-nebezpek. *Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky*. 2018. Vyp. 1. S. 141-159.
11. Syniuta O. Rol sotsialnykh merezh u zminenni mov. *International scientific survey journal*. 2018. № 3. T. 1. S. 1-13. URL: <http://syniutajournals.com/index.php/ISSJ/article/view/17/15> (data zvernennia: 12.04.2023).
12. Slipetska V. D. Nehatyv u komunikatsii, chy manipulyativni stratehii i taktyky konfliktnoho spilkuвання: doslidnytski postulaty i perspektyvy. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2012. Vyp. 62. S. 163-166.
13. Frolova I. Ye. Verbalizovanyi konflikt v konteksti kultury. *Visnyk SumDU*. 2006. № 11 (95). T. 2. S. 77-82.
14. Khraban T.E., Samoilenko K.O. Verbalna ahresiia yak navmysna destruktyvna povedinka v sotsialnykh merezhakh. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia Filolohiia*. 2017. Vyp. 29 (2). S. 133-136.
15. Shvelidze L.D. Movni zasoby realizatsii komunikatyvnykh stratehii u dyskursi sotsialnykh merezh (na materialy ukrainskoi ta anhliiskoi mov) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk.. Vinnytsia, 2021. 22 s.

Кухар Ніна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Kukhar Nina, Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 03.05.2023

Статтю прийнято до друку: 10.05.2023

IV. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

УДК 81'246:330(477.87)

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-107-126

ВИКОРИСТАННЯ БАГАТОМОВНОСТІ. МОВНИЙ ЛАНДШАФТ ЗАКЛАДІВ ТОРГІВЛІ В РУМУНСЬКИХ ТА УГОРСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ ЗАКАРПАТТЯ

Корнелія Гіresh-Ласлов

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Україна, м. Берегове, площа Кошута, 6
e-mail: hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0003-2017-3999

Рейка Матей

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Україна, м. Берегове, площа Кошута, 6
email: mate.reka@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0003-3598-4057

Еніке Товт-Орос

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Україна, м. Берегове, площа Кошута, 6
email: toth.orosz.eniko@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0002-8588-6626

Мовний ландшафт часто включають в аналіз економічних процесів, простежуючи частоту появи вивісок і написів, а семіотичне дослідження вивісок та рекламних брошур пов'язують із успіхом підприємств. Чим більшою кількістю мов володієш, тим більшу кількість людей зрозумієш! – говорить стара добра угорська приказка. Ця важлива думка перегукується з дедалі більшою кількістю досліджень про зв'язок між економікою та мововживанням [27].

У цій статті проаналізовано написи мовами меншин торговельних закладів у населених пунктах Закарпаття, де проживають угорська та румунська національні меншини. У дослідженні ми сфокусувалися на розв'язанні таких завдань:

- (1) чи проявляється в економічній сфері багатомовність;
- (2) чи існують такі загальнодержавні чи регіональні торговельні мережі, які пристосовуються до мововживання місцевого населення;
- (3) чи існують різні моделі та усталені традиції у вивішуванні написів мовами меншин.

Прагнення до одномовності в економічній сфері може призвести до системи закритого ринку, внаслідок чого здатний сформуватися не тільки звужений прошарок споживачів, але й самі підприємці ризикують втратити можливості міжнародного обміну

досвідом. Існує необхідність у новій, інноваційній стратегії, яка б базувалася на наднаціональній системі – для того, щоби закриту систему з допомогою багатомовності перетворити на відкриту систему, достатньо було б ринкового саморегулювання та допуску зовнішніх інспірацій. Аналіз досвіду мовної строкатості інших поліетнічних регіонів дозволяє зробити два важливі висновки і для Закарпатської області України. По-перше, «професійне управління, використання та маркетинг поліетнічності та багатомовності може сприяти покращенню добробуту всього суспільства», а по-друге, «колективний досвід життя меншини можна перетворити на економічні переваги» [11, с. 420]. На меншини Закарпаття та їхнє мововживання потрібно дивитися не як на гальмування суспільних процесів, а як на такий культурний капітал, який можна перетворити в економічний прибуток, непрямыми чи прямими способами.

Метою нашого дослідження, що обертається навколо вісі «мова–економіка–суспільство», є представити одно- чи багатомовність торговельних закладів, розташованих у населених пунктах Закарпаття, де проживають угорці та румуни.

Ключові слова: мовний ландшафт, багатомовність, мова та економіка, Закарпаття.

LANGUAGE AND ECONOMY: LINGUISTIC LANDSCAPE OF ENTERPRISES IN BILINGUAL SETTLEMENTS OF TRANSCARPATHIA

Kornélia Hires-László

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Ukraine, Berehove, Kossuth square 6
e-mail: hires.laszlo.kornelia@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0003-2017-3999

Réka Máté

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Ukraine, Berehove, Kossuth square 6
email: mate.reka@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0003-3598-4057

Enikő Tóth-Orosz

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Ukraine, Berehove, Kossuth square 6
email: toth.rosz.eniko@kmf.org.ua
ORCID: 0000-0002-8588-6626

Introduction. *The linguistic landscape is often included in the analysis of economic processes, investigating the frequency of the appearance of signs and inscriptions, and the semiotic study of signs and advertisements is associated with the success of enterprises. There is a growing body of research on the relationship between economics and language use [27].*

The purpose of this article is to analyze the inscriptions in the languages of the minorities of commercial establishments in the settlements of Transcarpathia, where the Hungarian and Romanian national minorities live. In the paper, we focused on solving the following tasks:

(1) *whether multilingualism is manifested in the economic sphere;*

(2) *whether there are national or regional trade networks that adapt to the language of the local population;*

(3) *whether there are different patterns and established traditions in the posting of inscriptions in minority languages.*

Result. *The desire for monolingualism in the economic sphere can lead to a closed market system, as a result of which not only a narrowed layer of consumers can be formed, but also the entrepreneurs themselves risk losing opportunities for international exchange of experience. There is a need for a new, innovative strategy, which would be based on a supranational system - in order to turn a closed system into an open one with the help of multilingualism, market self-regulation and the admission of external inspirations would be enough.*

Originality. *The analysis of the experience of the linguistic diversity of other multiethnic regions allows us to draw two important conclusions for the Transcarpathian region of Ukraine as well. First, "the professional management, use and marketing of multiethnicity and multilingualism can contribute to the improvement of the welfare of the whole society", and second, "the collective experience of minority life can be turned into economic advantages" [11, с. 420]. The minorities of Transcarpathia and their language use should not be viewed as a burden to social processes, but as such cultural force that can be turned into economic profit, in indirect or even direct ways.*

Conclusion. *The purpose of our research, which revolves around the "language-economy-society" axis, is to present the monolingualism or multilingualism of different establishments located in the settlements of Transcarpathia, where Hungarians and Romanians live.*

Keywords: *linguistic landscape, multilingualism, language and economy, Transcarpathia.*

Постановка проблеми. При дефініції поняття «лінгвістичний ландшафт» найчастіше користуються визначенням канадських соціолінгвістів Родріге Ландрі і Річарда Бургіса, які відзначили, що це «мова публічних і комерційних знаків на певній території чи в певному регіоні», тобто «мова дорожніх транспарантів, рекламних білбордів, назв вулиць, топонімів, вивісок на магазинах, вказівників на урядових будівлях тощо» [35, с. 25]. З іменами цих двох учених пов'язане і розрізнення двох основних функцій написів – комунікативної та символічної [36, с. 25]. Передаючи інформацію, мова написів виконує насамперед комунікативну функцію, натомість символічна функція забезпечує простір різноманітними атрибутами [8, с. 78; 33, с. 27; 34, с. 157; 35]. Розміщені в публічному просторі вивіски і вказівники можуть відображати силу та статус мови, впливати на мовну поведінку та мововживання [8, с. 67–68].

(Гео)семіотичний підхід до аналізу вивісок і написів започаткувало видання Р. Сколлона і С. Сколлон [41]. У привілейованому становищі зазвичай опиняється мова влади, а мова меншини витісняється на периферію. Це означає, що мовою більшості пишуть спереду або зверху, а також іноді використовують більші, вишуканіші літери [1, с. 16].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні сфера досліджень мовного ландшафту має вже дуже різні аспекти, напрямки [24; 43; 44; 6]. Наприклад, темою дослідження може стати аналіз вживання певної мови на візитках, моніторах комп'ютерів, а також використання різноманітних національних, релігійних та інших символів [33, с. 28; 34, с. 157). Крім цього, з погляду лінгвістичного ландшафту цікавим може бути вивчення того, як представлені ті чи інші мови на телебаченні, в Інтернеті або які елементи відсутні в символічному просторі [1, с. 4].

Е. Бен-Рафаель та його співавтори [3] стверджують, що на структуру мовного ландшафту впливають такі фактори: 1) владні відносини; 2) комунікативні цілі; 3) самовираження; 4) вираження колективної ідентичності.

Часом під час аналізу певного напису можна одночасно виявити різні чинники [33: 28]. Науковці підтверджують, що не у всіх випадках між окремими елементами лінгвістичного ландшафту та іншим явищем можна віднайти універсальну та однозначну кореляцію, натомість завжди потрібно враховувати конкретний простір та його контекст і залежно від цього визначати межі тлумачення / аналізу та робити висновки [33, с. 28; 41, с. 124].

Мета і завдання статті. За останні 10–15 років у Закарпатті також з'явилося багато наукових публікацій, присвячених мовному ландшафту, який розглядається як одна з форм виявлення мовної політики, як елемент побутового розуміння етніцизму, як взаємозв'язок мови та туризму, мови та економіки [4; 13; 14; 15; 16; 17; 25; 26; 28; 29; 30; 31; 32; 45; 46; 47].

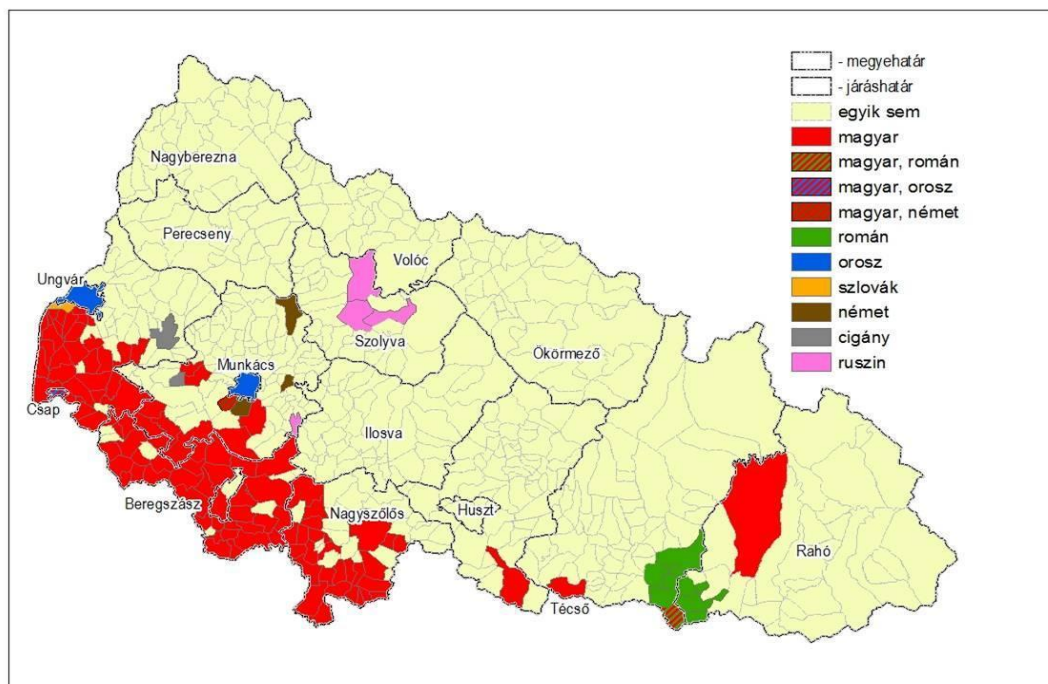
У цій статті проаналізовано написи мовами меншин у торговельних закладах населених пунктів Закарпаття, де проживають угорці та румуни. У дослідженні ми сфокусувалися на розв'язанні таких завдань:

- 1) чи проявляється в економічній сфері багатомовність;
- 2) чи існують такі загальнодержавні чи регіональні торговельні мережі, які пристосовуються до мововживання місцевого населення;
- 3) чи існують різні моделі та усталені традиції у вивішуванні написів мовами меншин.

Висновком результатів дослідження мовного ландшафту комерційної сфери в багатомовному середовищі стало те, що полімовність позитивно впливає на бізнес [27]. У подібних до цього дослідженнях добре простежується, що розміщені мовою меншини написи є важливими не тільки через своє символічне значення, вони служать і бізнес-інтересам. Про взаємозв'язок мови та економіки [10], а також етніцизму та економіки [9] в контексті угорської меншини в Трансільванії ми вже читали такі дослідження, в яких представлено комерціалізацію культурної специфіки меншин, а також те, яке значення в цьому процесі відіграють різні мови. Мета нашого дослідження, яке обертається навколо мови-економіки-суспільства, показати одно- або багатомовність закладів торгівлі в населених пунктах Закарпаття, де проживають угорці та румуни. Ця публікація є тільки першим кроком у розкритті цієї багатогранної теми, для її повного вивчення потрібні ще подальші дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. За часів незалежності України єдиний на сьогодні Всеукраїнський перепис населення проводився у 2001 році¹. Згідно з даними цього перепису, 12,1 % населення Закарпатської області (151 516 осіб) вказали свою національність як угорець / угорка [40, с. 20–21], а 12,65 % (158 729 осіб) назвали угорську рідною мовою [12, с. 35]. 32 152 особи (2,6 %) вказали свою національність як румун / румунка [37, с. 150; 38, с. 42], а 32 224 особи назвали румунську рідною мовою [5, с. 10]. Крім представників угорської та румунської національності, у кількох населених пунктах проживає значна кількість росіян, німців та словаків (див. Карта 1).

¹ <http://www.ukrcensus.gov.ua/>

Карта 1. Ті органи місцевого самоврядування, де частка носіїв одної чи кількох регіональних мов або мов меншин сягає принаймні 10 % (на підставі даних Всеукраїнського перепису населення 2001 року) [5, с. 11]

Різні мовні та національні меншини мають неоднакові можливості захищати й реалізовувати свої інтереси. Це важливо бачити і під час аналізу економічної сфери, оскільки на почуття безпеки і впевненості меншини суттєво впливають послуги та правова допомога політичних організацій, розбудована політичними силами громадянська мережа та її рухи².

У 2015 році Верховна Рада України ухвалила Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад»,³ яким у країні розпочалася адміністративна реформа або ж, як її ще називають, реформа децентралізації⁴. Згідно з баченням реформи, органи місцевого самоврядування міст і сіл мали об'єднатися в об'єднані територіальні громади⁵. Правове регулювання процесу децентралізації завершилося ухваленням Верховною Радою 17 липня 2020 року Постанови «Про утворення та ліквідацію районів»⁶ [19, с. 112].

Унаслідок адміністративно-територіальної реформи у 2020 році в Закарпатській області з 13 районів залишилися 6 (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський, Хустський, Тячівський та Рахівський), а колишні 337 органів місцевої влади об'єдналися в 64 ОТГ [19, с. 112; 39].

Станом на осінь 2020 року частка носіїв угорської мови досягала принаймні 10 % від загальної кількості населення в 4 районах (Берегівський, Мукачівський, Виноградівський та Ужгородський), у 2 містах обласного підпорядкування (Берегове, Чоп), у 2 районних центрах (Виноградів, Тячів), а також у 69 сільських та селищних радах (у 106 селах і селищах) [5, с. 12]. Частка носіїв румунської мови досягала 10 % від загальної кількості населення у 2 районах (Тячівський, Рахівський), а також у 7 органах місцевого самоврядування (загалом

² Про процеси представництва інтересів закарпатських меншин детальніше дивись публікацію Чілли Фединець [21]. А в контексті подій 2022 року дивись оцінку становища румунської меншини порівняно зі становищем угорської меншини в такій статті: „Románia biztonságpolitikai megfontolásból nem áll ki az ukrajnai román kisebbség mellett” (<https://politic.karpat.in.ua/?p=38001&lang=hu>).

³ Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». <https://bit.ly/3uJA3L0>.

⁴ Детальніше про це поняття дивись [20: 420–422].

⁵ Скорочено ОТГ.

⁶ Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів». <https://bit.ly/3uL2xUF>.

10 населених пунктів)⁷: Біла Церква, Водиця⁸, Глибокий Потік, Середнє Водяне, Діброва (Нижня Апша), Солотвино та Топчино [5, с. 11].

Частка угорського населення зменшилася і в районах, і в об'єднаних територіальних громадах. До утвореного в рамках реформи децентралізації району з центром у Берегові ввійшли колишній Берегівський район, два населені пункти з колишнього Мукачівського району, колишній Виноградівський район, де більшість становлять українці, а також кілька населених пунктів колишнього Іршавського району; отож частка угорського населення зменшилася приблизно до 42,1 % [39, с. 250]. Так в Україні не стало єдиного району з угорською більшістю. В Ужгородському та Мукачівському районах частка угорців також значно зменшилася: у першому з 33,4 % до 13,9 %, а в другому – з 12,7 % до 5,9 %. У новому Хустському районі частка угорців зараз становить 2,0 %, у Тячівському – 2,8 %, у Рахівському – 3,6 % [39, с. 250–251].

Більшість румунів внаслідок утворення та ліквідації районів опинилася в Тячівському районі, зараз вони становлять 16,8 % від загальної чисельності населення цього району [39, с. 251]. Угорці становлять більшість у 10 ОТГ, а румуни – в 1 ОТГ [39, с. 251]. Переважна більшість румунського населення – 94,5 % – опинилася в межах Солотвинської ОТГ, де вони становлять 86,7 % від загальної чисельності населення [39, с. 251].

Джейсон Кенот та Дюрк Гортен [8] вважають, що використання мов меншин у публічному просторі своєю символічною силою може сприяти створенню мовного домашнього затишку, тобто сприятиме більшій етнічній впевненості меншини. Колектив авторів під керівництвом Е. Бен-Рафаєла [2] продовжив подальше дослідження символічного значення написів – значення послання залежить від того, хто його виклав: офіційна чи приватна особа. Як і в інших наукових дослідженнях, під час вивчення мовного ландшафту так само використовується квантитативна (кількісна) та квалітативна (змістовна) методика. Нижче ми зосередилися на квалітативному аналізі написів, щоби з'ясувати ті найважливіші економічні зміни, той суспільний контекст, у якому з'явилися одно- та багатомовні написи.

У статті ми зосередилися на вивісках, розміщених на закладах торгівлі. Оскільки туризм став важливою галуззю економіки Закарпаття, а про візуальне мововживання в цій сфері вже з'явилося чимало публікацій [17; 31; 32; 26], ми свідомо винесли за дужки ті комерційні заклади, які функціонують у сфері туризму. Крім цього, ми наводимо приклади вивісок тільки таких закладів торгівлі, які розміщені в населених пунктах, де проживають угорці та румуни.

Багатомовність крамниць, підприємств полягає не тільки у вивісках. Написи всередині приміщень, перелік товарів чи послуг, веб-сайт, візитки, маркування товару – усе це належить до візуального мововживання. У нашому випадку ми працювали із застосуванням методу аналізу мовного ландшафту, який добре себе зарекомендував [2; 3], тобто переважно сфокусувалися на написах, розміщених у публічному просторі.

Очевидно, що найбільш відвідуваними комерційними закладами є продуктові магазини.⁹ Покупцями в маленьких продуктових крамничках є переважно місцеве населення. Заради збільшення прибутку власники намагаються пристосовуватися до потреб покупців.

⁷ На рівні населених пунктів до сьогодні актуальними залишаються дані Всеукраїнського перепису 2001 року, зміни етнічного складу спостерігаються тільки на рівні ОТГ та нових районів.

⁸ У 2001 році в Нижній Апші частка осіб, рідною мовою яких є румунська, становила всього 122 %, але в селі Плаюць, яке адміністративно належить до складу Нижньої Апші, частка румунів становить 78,23 %. Отож на території органу місцевого самоврядування частка осіб, рідною мовою яких є румунська, сягала 25,80 %.

⁹ Сьогодні у більшості продуктових магазинів можна придбати не тільки продукти харчування, але й, наприклад, господарські товари.

Це пристосування та уважність можуть полягати не тільки в регулярному оновленні переліку товарів та новаціях, а й у тому, щоби власні написи та рекламу вивішувати і мовою меншини.

На одному з українських новинарних сайтів з'явилася публікація¹⁰ про те, що туристи, які приїжджають із внутрішніх областей України, часто дивуються, що по всьому Закарпаттю трапляються продуктові крамнички з написами «АВС». Для місцевого мешканця чи туриста з Угорщини це цілком природне явище, тож вони однозначно можуть декодувати це послання: у магазині можна знайти всі важливі продуктові та господарські товари. Автор статті розкриває причини такого явища: у 90-х роках, коли панувала епоха бартеру та дефіциту, багато людей їздили до Угорщини й привозили звідти товари, яких тоді не можна було придбати в Україні. Назва «АВС»¹¹ прийшла в закарпатські угорські села з Угорщини. Але на відміну від угорських магазинів АВС наші крамниці не із самообслуговуванням,¹² покупців обслуговує продавець. Магазини під назвою «АВС» не є мережею, це самостійні більші-менші крамнички, власниками яких зазвичай є місцеві підприємці, проте для всіх характерним є те, що назва «АВС» написана латинськими літерами, а до неї часто подається додатковий текст українською та угорською мовами (див. Фото 1–5).

Фото 1. Косонь

Фото 2. Вари

Фото 3. Берегове

Фото 4. Мужієво

Фото 5. Берегове

В Україні дуже довго не діяли великі торговельні мережі, податкова система не сприяла таким формам бізнесу, але після змін у податковому законодавстві до країни почали заходити міжнародні мережі, а також відкриватися регіональні та загальноукраїнські мережі закладів.

У 2015 році в Берегові відкрився торговельний центр «SPAR». Одразу після відкриття усі важливі написи, паралельно із державною мовою, розмістили й угорською. Не всі написи двомовні, але найважливіші постійні написи подають угорською також. Наприклад: етикетки під товарами тільки українською мовою, відомості про акції та карантинні заходи так само публікують лише українською. До прикладу, як бачимо на ілюстрації, повідомлення, яке має

¹⁰ Цікава історія: Звідки взялася на Закарпатті "мережа" магазинів АВС, <https://bit.ly/3p38IQv>.

¹¹ Поширеними є кілька пояснень абревіатури АВС. Одне говорить, що це перші три літери алфавіту, які наче доносять покупцеві, що тут можна знайти будь-які важливі побутові речі. Друге тлумачення вказує, що це абревіатура Державного торговельного центру (в оригіналі – Állami Bevásárló Centrum) або ж словосполучення «Товари загального вжитку» (в оригіналі Általános Beszerzési Cikkek).

¹² <https://bit.ly/3vpzAOL>.

викликати довіру покупців до молочних товарів (*Ми щодня отримуємо свіжу продукцію від місцевих виробників, щоби Ви отримували найкраще і найсвіжіше*), також читаємо тільки українською мовою (див. Фото 6). Попри те, що йдеться про міжнародну компанію, англійською нема жодного повідомлення або інформаційної таблички. Графік роботи опублікований не так, як це вже стало місцевою традицією: – угорською за середньоевропейським часом, а українською – за київським [22; 23], натомість під угорським написом дрібними буквами зазначено, що йдеться про київський час (див. Фото 7).

Фото 6. Інформацію про молочні продукти подають українською / угорською мовами, однак рекламний текст – тільки українською мовою

Фото 7. Вхід до торговельного центру «Spar» у Берегові

«Амбар» – це закарпатська торговельна мережа супермаркетів, заснована ще 1997 року. Однак у Берегові перший такий заклад відкрився тільки 2019 року. Магази́ни мережі часто розміщуються навіть у відносно невеликих селах, але переважно в українських, натомість в угорських селах такі випадки поодинокі (наприклад, у Великій Доброні та Вишкові). У магазині, розміщеному в Берегові, переважно розміщують написи українською мовою, але трапляються написи угорською. На фото 8 бачимо, що перелік фруктів у супермаркеті надрукований на звичайному аркуші білого паперу формату А4: назви певних фруктів указані тільки угорською, інших – тільки українською. У тексті угорською мовою відсутні надрядкові знаки. Цікаво, що фрукт «lime» (лайм) працівники записали орфографічно неправильно, орієнтуючись за звучанням – «lajm».

Фото 8. Перелік фруктів в «Амбарі» (Берегове) кількома мовами

У Берегові функціонує один місцевий супермаркет, який отримав назву «*Piramis*» («Піраміда»). У його написах та рекламах часто з'являється угорська мова, власником закладу є угорець за національністю.

На відміну від угорської меншини румуни не становлять більшості в жодному місті, однак, як ми зазначали вище, в ході децентралізації в одній ОТГ вони становлять 86,7 % населення. Центром цієї громади є Солотвино. Це селище відоме своєю соляною шахтою та соленими озерами, стало привабливим туристичним об'єктом. У населеному пункті, поруч із румунськомовним населенням, проживає й численна угорська меншина. У Солотвині діє чимало більших і менших продуктових крамничок та кілька супермаркетів, проте для них не притаманні написи румунською або угорською мовами (див. Фото 9–10).

Фото 9. Написи українською мовою в крамниці «Надія» (Солотвино)

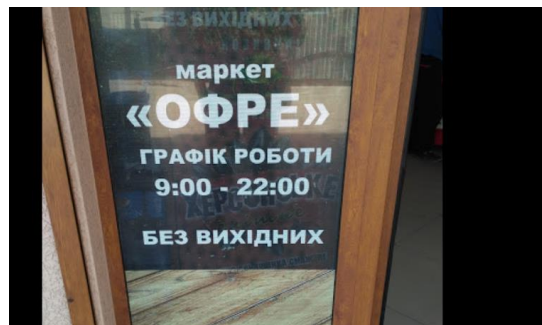

Фото 10. Вхід до супермаркету «Офре» (Солотвино)

В інших румунських селах¹³, що належать до Солотвинської громади, усі написи подано українською мовою, попри те, що на вулицях чути переважно румунську. Нижня Апша¹⁴ – одне з найбільших сіл, де проживають румуни, є дуже важливим культурним та економічним вузлом для румунської меншини. У селі ми побачили такий продуктовий кіоск (МАФ), на фасаді якого був напис російською мовою, що, очевидно, залишився ще із часів Радянського Союзу (див. Фото 11).

¹³ Біла Церква, Глибокий Потік, Добрік, Нижня Апша, Подішор, Пещера, Середнє Водяне, Топчино.

¹⁴ Нижня Апша – село, відоме своїми величезними будинками. Про нього навіть говорять, як про найбагатше село України: <https://www.youtube.com/watch?v=rsUax0F7gfE>.

Фото 11. Продуктовий кіоск «БЗСКЗУ»

У випадку магазинів одягу ми спостерігаємо ту саму тенденцію, що й у продуктових крамницях – у населених пунктах, де проживають угорці, на вивісках, підлаштовуючись під мововживання покупців, з'являється угорська мова, натомість в румунських населених пунктах написи румунською мовою спостерігаються значно рідше.

У Солотвині один підприємець, що реалізовує одяг та взуття, володіє двома крамницями. Якщо на вході першого магазину бачимо тільки напис українською мовою (див. Фото 12), то на фасаді другого вивіска є і румунською мовою (див. Фото 13).

Фото 12. Магазин одягу та взуття з вивіскою українською мовою (Солотвино)

Фото 13. Магазин взуття з вивіскою румунською мовою (Солотвино)

Після проголошення незалежності України, паралельно з автомобілями радянського виробництва («Лада», «Москвич», «Запорожець», «Волга»), на дорогах усе частіше почали з'являтися іномарки (наприклад, «Ауді», «Фольксваген», «Мерседес» тощо). Якщо раніше автомобіль був предметом розкоші, то зараз нерідко в одній родині експлуатується кілька автомобілів. Через це по всьому Закарпаттю почали відкриватися магазини автозапчастин. На фасаді більшості таких крамниць в угорських населених пунктах бачимо двомовні українсько-угорські вивіски (див. Фото 14–15). Так само в магазинах автозапчастин,

розташованих у румунських населених пунктах, теж здебільшого трапляються двомовні написи (див. Фото 16).

Фото 14–15. Українсько-угорські написи на магазинах автозапчастин у Берегові (зліва) та Великій Доброні (справа)

Фото 16. Українсько-румунський напис у Нижній Апшії

У Закарпатській області діють аптеки як загальноукраїнських та регіональних мереж, так і місцевих підприємців. У центрі Берегова розміщена аптека однієї з найбільших українських мереж. Як бачимо на фото 17, на фасаді закладу подано назву аптеки угорською та українською мовами. Цікаво, що поряд з угорським та українським написом розміщено й англійське слово «*beauty*», тобто «краса». Більшість написів і вивісок всередині аптеки теж подають двома мовами: угорською та українською.

Фото 17. Двомовна вивіска загальноукраїнської аптечної мережі в Берегові

У населених пунктах, де проживають угорці, на вході зазвичай бачимо тільки напис «*patika*» або «*gyógyszertár*» (у перекладі українською – аптека), натомість усі інші написи переважно подають тільки українською (див. Фото 18).

Фото 18. Українська вивіска закладу загальноукраїнської аптечної мережі, під нею напис угорською мовою «РАТІКА»

На фасаді однієї з аптек села Вари (входить до Берегівської ОТГ) бачимо українсько-угорський напис (фото 19). Розміщені біля входу повідомлення також двомовні (див. Фото 20). У текстах цих інформаційних повідомлень допущено кілька помилок. У Берегівській ОТГ в рекламних текстах, вивісках нерідко трапляються описки та помилки саме з вини виробника цих рекламних матеріалів [25, с. 173], тож, можливо, що тут помилку також допустило рекламне агентство.

Фото 19. Українсько-угорська вивіска однієї аптеки в селі Вари

Фото 20. Повідомлення двома (українською та угорською) мовами біля входу в аптеку

Вивіски на аптеках у населених пунктах, де проживають румуни, переважно подають українською мовою (див. Фото 21). Тільки в одному випадку ми зустріли таку вивіску, де поруч з українською мовою використано і румунську, але зі значно меншим розміром літер (див. Фото 22).

Фото 21. Вивіска українською мовою на одній з аптек Солотвина

Фото 22. Вивіска українською та румунською мовами на одній з аптек Солотвина

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У статті було проаналізовано мовний ландшафт закладів торгівлі в закарпатських населених пунктах з угорським та румунським населенням. Оскільки угорська нацменшина в регіоні є численною, то багатомовні написи і вивіски в населених пунктах, де проживають угорці, зокрема й у мовному ландшафті економічної сфери, трапляються досить часто. Натомість у населених пунктах, де проживають румуни, написи і вивіски румунською мовою на комерційних закладах трапляються вкрай рідко. У візуальному мововживанні Солотвинської ОТГ, де більшість мешканців становлять румуни, домінує українська мова.

Комфортне існування певної нацменшини можуть забезпечити активна діяльність місцевих політичних та громадських організацій, економічна підтримка, що надходить із материнської держави. У населених пунктах із компактним проживанням угорської меншини спостерігаємо *прагнення до мовної рівноправності* в економічному секторі, що сприяє зростанню престижності мови меншини. Як свідчать міжнародні приклади, багатомовність підприємницької діяльності, кількомовні вивіски та написи можуть сприяти успіху бізнесу.

Румунська нацменшина має значно слабше розбудовану мережу громадських організацій та інституцій, що великою мірою пояснюється меншою підтримкою з материнської держави. Унаслідок цього з економічної сфери поступово витісняється вживання румунської мови, що знижує престижність цієї мови. *Асиметрична двомовність* може виникнути не тільки у сфері освіти та мововживання [12], але й в економічному секторі: мова обслуговування – румунська, а вивіски – тільки українською мовою.

Вивчення мовного ландшафту часто включають в аналіз економічних процесів, розглядаючи частоту появи вивісок та написів, поєднуючи семіотичний аналіз вивісок та рекламних брошур з розглядом успішності бізнесу. *Чим більшою кількістю мов володієш, тим більшу кількість людей зрозумієш!* – говорить стара добра угорська приказка. Ця важлива думка перегукується з дедалі більшою кількістю досліджень про зв'язок між економікою та мововживанням [27]. Багатомовність позитивно впливає на бізнес-інтереси – усна багатомовність через брак людських ресурсів стає все складнішою, особливо в сучасну епоху глобальної міграції робочої сили, коли хороший і перевірений працівник залишає

заклад торгівлі чи послуг заради можливості заробити більше за кордоном. Туризм у Закарпатській області сфокусований насамперед на українських туристах, тому на написах і вивісках домінує українська мова – іноді трапляються угорська та англійська мови. Закарпатська область межує з кількома державами, тож закономірно виникає питання: чи туристи із сусідніх Румунії, Польщі, Словаччини та Угорщини інтенсивніше відвідували б туристичні комплекси краю, якби вони були багатомовні? Існують міжнародні приклади того, що в деяких комерційних закладах заради зручнішого обслуговування та інформування клієнтів вивішували написи кількома мовами (див. Фото 23).

Прагнення до одномовності в економічній сфері може призвести до системи закритого ринку, унаслідок чого може сформуватися не тільки звужений прошарок споживачів, але й самі підприємці ризикують втратити можливості міжнародного обміну досвідом. Існує потреба в новій, інноваційній стратегії, яка б базувалася на наднаціональній системі – для того, щоб закриту систему з допомогою багатомовності перетворити на відкриту систему, достатньо було б ринкового саморегулювання та допуску зовнішніх інспірацій. Аналіз досвіду мовної строкатості інших поліетнічних регіонів дозволяє зробити два важливі умовисновки і для Закарпатської області України. По-перше, «професійне управління, використання та маркетинг поліетнічності та багатомовності може сприяти покращенню добробуту всього суспільства», а по-друге, «колективний досвід життя меншини можна перетворити на економічні переваги» [11, с. 420]. На меншини Закарпаття та їхнє мововживання необхідно дивитися не як на гальмування суспільних процесів, а як на такий культурний капітал, який можна перетворити в економічний прибуток непрямыми чи прямими способами.

Фото 30. В їдальні, що розташована на одному з автобанів Угорщини, на вході, крім угорської мови, інформація дублюється ще шістьма мовами (англійською, німецькою, польською, українською, словацькою та румунською)

ЛІТЕРАТУРА

1. Bartha Cs., Laihonon P., Szabó T. P. Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatás területeiről. *Pro Minoritate* 2013, ősz: 13–28. URL: <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1303-02-bartha-laihonon-szabo.pdf> (дата звернення: 15.02.2023).
2. Ben-Rafael E., Shohamy E., Muhammad H. A. Trumper-Hecht N. Linguistic Landscape as Symbolic Construction of the Public Space: The Case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, 2016, Volume 3, Issue 1. [<https://doi.org/10.1080/14790710608668383>].
3. Ben-Rafael E., Shohamy E., Barni M. Introduction. In: Ben-Rafael E., Shohamy E., Barni M. eds. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol : Multilingual Matters, 2010, XI–XXVIII.

4. Beregszászi A. „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. // Beregszászi A., Papp R. szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász : MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. S. 158–163.
5. Beregszászi A., Csernicskó I., Ferenc V. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest : Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2014.
6. Borbély A. szerk. *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon*. Budapest : Nyelvtudományi Intézet, 2020. URL : http://www.nytud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/nemzetisegi_nyelvi_tajkep.pdf (data звернення: 15.02.2023).
7. Cenoz J., Gorter D. Linguistic landscape and minority languages. *International Journal of Multilingualism* (special issue), 2006/3 (1). S. 67–80. [<http://dx.doi.org/10.1080/14790710608668386>]
8. Cenoz J., Gorter D. Language Economy and Linguistic Landscape. In: E. Shohamy, D. Gorter eds. *Linguistic Landscape: Expanding the scenery*, New York; London : Routledge, 2009. S. 55–69.
9. Csata Zs. Ethnicity and Economy. A Research Agenda for Transylvania. *Erdélyi Társadalom*, 2015/13 (3). S. 9–23. DOI: 10.17177/77171.166
10. Csata Zs. Az etnikai polarizáció és a jólét összefüggései Erdélyben. *REGIO* 27. évf. (2019) 3. szám 28–77.
11. Csata Zs., Marác L. Regulatory Environment, Linguistic Inequalities, and New Opportunities for Hungarian Minority Interest Representation in Romania. *Language Policy and Linguistic Justice*, 2018, S. 393–430. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-75263-1_13]
12. Csernicskó I. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest : Gondolat Kiadó, 2013.
13. Csernicskó I. Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2015/1–2: 71–84.
14. Csernicskó I. A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*. 2016a / 4 évf. 3. szám, 91–105.
15. Csernicskó I. A változás megragadása a nyelvi tájképben. *Magyar Nyelv* 2016b /1: 50–62.
16. Csernicskó I. Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita – Tóth Enikő szerk. *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: „RIK-U”, 2017. S. 13–44.
17. Csernicskó I. *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Ungvár : Autdor-Shark, 2019.
18. Csernicskó I., Hires-László K., Karmacs Z., Márku A., Máté R., Tóth-Orosz E. *Tévtű az ukrán nyelvpolitikában: Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról”* (elemző áttekintés). Törökbálint : Termini Egyesület, 2020.
19. Csernicskó I., Hires-László K., Karmacs Z., Márku A., Máté R., Tóth-Orosz E. *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján*. Törökbálint : Termini Egyesület, 2021.
20. Csernicskó I., Márku A. Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. *Magyar Nyelvőr* 145 2021/4: 417–431. DOI: 10.38143/Nyr.2021.4.417
21. Fedinec Cs. Regionalitás és etnikai jelleg az ukrán kisebbségi pártpolitikában. // Fedinec Cs. – Szarka L. – Vízi B. szerk. *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában, 1989–2014*. Budapest : Gondolat Kiadó, 2018. S. 453–474.
22. Fedinec Cs., Csernicskó I. Hány az óra, Vekker úr? Időzónák és politika Kárpátalján. *Kommentár* 2018/2: 81–99.
23. Fedinec Cs., Csernicskó I. Hány az óra, Vekker úr? Időzónák és politika Kárpátalján. // Kontra M. szerk. *„Tudjuk a nyelvtant, mégsem tudunk semmit” – Olvasmányok nyelv, társadalom és kultúra összefüggéséről*. Budapest : Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2018. S. 12–39.
24. Gorter D. A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. *Regio* 2017/3: 31–49.
25. Hires-László K. Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon // Márku A. – Hires-László K. szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont*

kutatásaiból. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Ungvár : Autdor-Shark, 2015. S. 160–185.

26. Hires-László K. Nyelvi tájkép és turizmus Beregszászon // Tódor E. M., Tankó E., Dégi Zs. szerk. 2018: *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2018. S. 193–210.

27. Hires-László K., Horzsa G., Letenyi L. A többnyelvűség jót tesz az üzletnek. Egy nyelvi tájkép kutatás eredményei a kelet-szlovák-magyar határterületben. *JelKép* 2020/4. S. 23–37.

28. Karmacs Z. Település- és utcanevek Kárpátalja magyar lakta településeiben. In: Beregszászi A., Hires-László K. szerk. *A meszelt falakon túl. Születésnap köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoport, Hodinka Antal Intézet, 2014. S. 87–98.

29. Karmacs Z. Zárkönyv és Közékönyv nyelvi tájképének változása // Барчан В. В., Белей Л. О., Венжинович Н. Ф., Кузьма О. Ю., Староста О. І., Шаркань В. В., Шумицька Г. В., Ярема Х. І. ред. *Студії з філології та журналістики: Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів "Актуальні проблеми філології та журналістики"*. Ungvár : Grazhda, 2016. S. 239–241.

30. Karmacs Z. A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa // Márku A. – Tóth E. szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: „RIK-U”, 2017. S. 54–60.

31. Karmacs Z. Kárpátalja turisztikai vonzerőinek nyelvi tájképe. *METSZETEK* Vol. 7:1. 2018a. S. 91–118. DOI 10.18392/metsz/2018/1/4

32. Karmacs Z. Turizmus és nyelvi tájkép. // Tódor E. M., Tankó E., Dégi Zs. szerk. *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Kolozsvár : Scientia Kiadó, 2018b. S. 211–220.

33. Laihonon P. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2012/3: 27–49.

34. Laihonon P. Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. *Székelőföld*, 2013/7. S. 157–177. URL: [https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42242/laihonon.pdf?sequence=1]

35. Landry R., Bourhis R. Y. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 1997/16, 23–49.

36. Laihonon P., Csernicskó I. Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelőföldi és kárpátaljai falvakban. *REGIO* 25. évf. 2017 / 3, 50–81. [http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v25i3.172]

37. Molnár D. I. *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. Budapest : MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram Kiadó, 2018.

38. Molnár D. I. Kárpátalja népessége // Csáthy Gy. főszerk. *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. Beregszász–Ungvár : II. RF KMF – „RIK-U” Kft., 2021a. 32–49.

39. Molnár D. I. Kárpátalja lakosságának területi eloszlása az újonnan kialakított közigazgatási rendszer tükrében // Molnár D. E. – Molnár F. szerk.: *Társadalomtudományi tanulmányok, A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczy Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete*. Beregszász–Ungvár : II. RF KMF – „RIK-U” Kft. 2021b.

40. Molnár J., Molnár D. I. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász : KMPSZ Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa, 2005.

41. Scollon R., Scollon S. W. *Discourses in place: Language in the material world*. London : Routledge, 2003.

42. Shohamy E. LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape*, Jan 2015 /1-2, 152–171.

43. Tódor E. M., Tankó E., Dégi Zs. szerk. *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Kolozsvár : Scientia Kiadó, 2018a.

44. Tódor E. M., Tankó E., Dégi Zs. szerk. *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség II. Nyelvhasználati terek és nyelvi sokszínűség*. Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2018b.
45. Tóth E. Mezőecse község nyelvi tájképe: szociolingvisztikai elemzés. In: *Студії з філології та журналістики*. Випуск 2. Ужгород : Видавництво ФОП Бреза, 2014a. S. 410–412.
46. Tóth E. A magyar nyelv megjelenése Badaló és Halábor nyelvi tájképében. *LIMES. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. I. évfolyam. Ungvár : V. Pagyak Kiadója, 2014b. S. 57–64.
47. Tóth E. A 2012-es nyelvtörvény gyakorlati alkalmazása: Mezőecse példája. // Márku A. – Hires-László K. szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár : Autdor-Shark, 2015. S. 186–205.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bartha Cs. – Laihonen P. – Szabó T. P. (2013). Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatás területeiről. [Linguistic landscape in minority and majority: the fields of a new research.] *Pro Minoritate* 2013, ősz: 13–28. URL: [http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1303-02-bartha-laihonen-szabo.pdf]
2. Ben-Rafael, E. – Shohamy E. – Muhammad H. A. – Trumper-Hecht N. (2006). Linguistic Landscape as Symbolic Construction of the Public Space: The Case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, Volume 3, Issue 1. [https://doi.org/10.1080/14790710608668383]
3. Ben-Rafael, E. – Shohamy E. – Barni M. (2010). Introduction. // Shohamy, E. – Ben-Rafael E. – Barni M. eds. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters, XI–XXVIII.
4. Beregszászi A. (2005). „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. [“Battle” for symbolic space, or the visible/invisible mother tongue] // Beregszászi A. – Papp R. szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 158–163.
5. Beregszászi A. – Csernicskó I. – Ferenc V. 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. [Our language rights and opportunities. Guide and information for the practical application of the Language Act for Transcarpathian Hungarians.] Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
6. Borbély A. szerk. (2020). *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon*. [Linguistic landscape of nationality in Hungary] Budapest: Nyelvtudományi Intézet. URL: http://www.nytud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/nemzetisegi_nyelvi_tajkep.pdf
7. Cenoz, J. – Gorter D. (2006). Linguistic landscape and minority languages. *International Journal of Multilingualism* (special issue), 3 (1), 67–80. [http://dx.doi.org/10.1080/14790710608668386]
8. Cenoz, J. – Gorter, D. (2009). Language Economy and Linguistic Landscape // Shohamy, E. – Gorter, D. eds. *Linguistic Landscape: Expanding the scenery*, New York–London: Routledge. 55–69.
9. Csata Zs. (2015). Ethnicity and Economy. A Research Agenda for Transylvania. *Erdélyi Társadalom*, 13 (3), 9–23. DOI: 10.17177/77171.166
10. Csata Zs. (2019). Az etnikai polarizáció és a jólét összefüggései Erdélyben. [The relationship between ethnic polarization and well-being in Transylvania] *REGIO* 27. évf. (2019) 3. szám 28–77.
11. Csata, Zs. – Marác, L. (2018). Regulatory Environment, Linguistic Inequalities, and New Opportunities for Hungarian Minority Interest Representation in Romania. *Language Policy and Linguistic Justice*, 393–430. [https://doi.org/10.1007/978-3-319-75263-1_13]
12. Csernicskó I. (2013). *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. [States, languages, state languages. Language policy in today's Transcarpathia (1867–2010)] Budapest: Gondolat Kiadó.
13. Csernicskó I. (2015). Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa [Competition of languages in the linguistic landscape: Transcarpathian example]. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2015/1–2: 71–84.

14. Csernicskó István (2016a). A dinamikus változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. [The dynamically changing linguistic landscape: the example of Transcarpathia] *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*. 4 évf. 3. szám, 91–105.
15. Csernicskó I. (2016b). A változás megragadása a nyelvi tájképben. [A változás megragadása a nyelvi tájképben] *Magyar Nyelv* 2016/1: 50–62.
16. Csernicskó I. (2017). Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. [Language, economy, society. Global languages in the linguistic landscape of the Hungarian-inhabited regions of Transcarpathia] // Márku A. – Tóth E. szerk. *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: „RIK-U”, 13–44.
17. Csernicskó I. (2019). *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. [Lights and shadows from the linguistic landscape of Transcarpathia.] Ungvár: Autdor-Shark.
18. Csernicskó I. – Hires-László K. – Karmacsi Z. – Márku A. – Máté R. – Tóth-Orosz E. (2020). *Tévedés az ukrán nyelvpolitikában: Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról”* (elemző áttekintés). [Misdirection in Ukrainian language policy: Law of Ukraine "On ensuring the functioning of Ukrainian as a state language" (analytical overview)] Törökbálint: Termini Egyesület.
19. Csernicskó I. – Hires-László K. – Karmacsi Z. – Márku A. – Máté R. – Tóth-Orosz E. (2021). *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján*. [Hungarians and the Hungarian language in Transcarpathia] Törökbálint: Termini Egyesület.
20. Csernicskó I. – Márku A. (2021). Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. [Samples from the Transcarpathian material of the Termini Hungarian-Hungarian dictionary.] *Magyar Nyelvőr* 145(2021)/4: 417–431. DOI: 10.38143/Nyr.2021.4.417
21. Fedinec Cs. (2018). Regionalitás és etnikai jelleg az ukrán kisebbségi pártpolitikában. [Regionality and ethnic character in minority party politics in Ukraine.] // Fedinec Cs. – Szarka L. – Vízi B. szerk. *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában, 1989–2014*. Budapest: Gondolat Kiadó. 453–474.
22. Fedinec Cs. – Csernicskó I. (2018). Hány az óra, Vekker úr? Időzónák és politika Kárpátalján. [What time is it, Mr. Vekker? Time zones and politics in Transcarpathia] *Kommentár* 12/2: 81–99.
23. Fedinec Cs. – Csernicskó I. (2018). Hány az óra, Vekker úr? Időzónák és politika Kárpátalján. [What time is it, Mr. Vekker? Time zones and politics in Transcarpathia] In: Kontra M. szerk. *„Tudjuk a nyelvtant, mégsem tudunk semmit” – Olvasmányok nyelv, társadalom és kultúra összefüggéséről*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 12–39.
24. Gorter, D. (2017). A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. [Studying the linguistic landscape: an introduction to the field] *Regio* 2017/3: 31–49.
25. Hires-László K. (2015). Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. [Linguistic landscape and ethnicity in Beregszász.] // Márku A. – Hires-László K. szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Ungvár: Autdor-Shark. 160–185.
26. Hires-László K. (2018). Nyelvi tájkép és turizmus Beregszászon. [Linguistic landscape and tourism in Beregszász] // Tóth E.-M. – Tankó E. – Dégi Zs. szerk. 2018: *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Kolozsvár: Scientia Kiadó. 193–210.
27. Hires-László K. – Horzsa G. – Letenyei L. (2020). A többszínűség jól tesz az üzletnek. Egy nyelvi tájkép kutatás eredményei a kelet-szlovák-magyar határ régióban. [Multilingualism is good for business. Results of a linguistic landscape research in the Eastern Slovak-Hungarian border region.] *JelKép* 2020/4. 23–37.
28. Karmacsi Z. (2014). Település- és utcanevek Kárpátalja magyarlakta településein. [Settlement and street names in the Magyar-inhabited settlements of Transcarpathia] // Beregszászi A. – Hires-László K. szerk. *A meszelt falakon túl. Születésnap kiadvány a Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoport, Hodinka Antal Intézet, 87–98.
29. Karmacsi Z. (2016). Zápszony és Mezőkaszon nyelvi tájképének változása. [Changes in the linguistic landscape of Zápszony and Mezőkaszon] In: Barchan V. V., Belei L. O., Venzhyrovych N. F., Kuzma

O. Yu., Starosta O. I., Sharkan V. V., Shumytska H. V., Yarema Kh. I. red. *Studii z filolohii ta zhurnalistyky: Materialy II Mizhnarodnoi naukvo-praktychnoi konferentsii studentiv ta aspirantiv "Aktualni problemy filolohii ta zhurnalistyky"*. Ungvár: Grazhda, 239–241.

30. Karmacs Z. (2017). A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. [An aspect of the change in the linguistic landscape] // Márku A. – Tóth E. szerk. *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: „RIK-U”, 54–60.

31. Karmacs Z. (2018a). Kárpátalja turisztikai vonzerőinek nyelvi tájképe. [Linguistic landscape of Transcarpathian tourist attractions] *METSZETEK* Vol. 7:1., 91–118. DOI 10.18392/metsz/2018/1/4

32. Karmacs Z. (2018b). Turizmus és nyelvi tájkép. [Tourism and linguistic landscape] // Tóth E. M. – Tankó E. – Dégi Zs. szerk. 2018: *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. Kolozsvár: Scientia Kiadó. 211–220.

33. Laihonen, P. (2012). Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. [Linguistic landscape in a village in Csallóköz and a village in Mátyusföld.] *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14/3: 27–49.

34. Laihonen, P. (2013). Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. [Linguistic landscape of Csíkszentdomokos] *Székelyföld*, 17 (7), 157–177 [https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42242/laihonen.pdf?sequence=1]

35. Landry, R. – Bourhis, R. Y. (1997) Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 1(16), 23–49.

36. Laihonen, P. – Csernicskó I. (2017) Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép délszlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. [An attempt at a comparative study: the linguistic landscape in the villages of southern Slovakia, Székelyland and Transcarpathia] *REGIO* 25. évf. (3. szám 50–81. [http://dx.doi.org/10.17355/rkkpt.v25i3.172]

37. Molnár D. I. (2018). *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. [From periphery to periphery. The population of Transcarpathia from 1869 to the present day] Budapest: MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram Kiadó.

38. Molnár D. I. (2021a). Kárpátalja népessége. [Population of Transcarpathia.] In: Csató Gy. főszerk. *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. Beregszász–Ungvár: II. RF KMF – „RIK-U” Kft., 32–49.

39. Molnár D. I. (2021b). Kárpátalja lakosságának területi eloszlása az újonnan kialakított közigazgatási rendszer tükrében. [Territorial distribution of the population of Transcarpathia in the light of the newly created public administration system] In: Molnár D. E. és Molnár F. szerk.: *Társadalomtudományi tanulmányok, A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczy Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete*. Beregszász–Ungvár: II. RF KMF – „RIK-U” Kft.

40. Molnár J. – Molnár D. I. (2005). *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. [The population and Hungarianness of Transcarpathia in the light of census and population movement data] Beregszász: KMPSZ Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa.

41. Scollon, R. – Scollon, S. W. (2003). *Discourses in place: Language in the material world*. London: Routledge.

42. Shohamy, E. 2015. LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape*, Volume 1, Issue 1-2, Jan 2015, p. 152–171.

43. Tóth E. M. – Tankó E. – Dégi Zs. szerk. (2018a). *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet*. [Linguistic landscape, linguistic diversity I. Language use, linguistic landscape and economic life] Kolozsvár: Scientia Kiadó.

44. Tóth E. M. – Tankó E. – Dégi Zs. szerk. (2018b). *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség II. Nyelvhasználati terek és nyelvi sokszínűség*. [Linguistic landscape, linguistic diversity II. Spaces of language use and linguistic diversity] Kolozsvár: Scientia Kiadó.

45. Tóth E. (2014a). Mezőgece község nyelvi tájképe: szociolingvisztikai elemzés. [Linguistic landscape of Mezőgece village: sociolinguistic analysis.] In: *Studii z filolohii ta zhurnalistyky. Vypusk 2. Uzhhorod: Vydavnytstvo FOP Breza*, 410–412.

46. Tóth E. (2014b). A magyar nyelv megjelenése Badaló és Halábor nyelvi tájképében. [The appearance of the Hungarian language in the linguistic landscape of Badaló and Halábor] *LIMES. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*. I. évfolyam. Ungvár: V. Pagyak Kiadója, 57–64.

47. Tóth E. (2015). A 2012-es nyelvtörvény gyakorlati alkalmazása: Mezőgecse példája. [Practical application of the 2012 Language Act: the example of Mezőgecse] // Márku A. – Hires-László K. szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Audor-Shark, 186–205.

Корнелія Гіреш-Ласлов, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін, голова Науково-дослідного центру імені Антонія Годинки Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Україна).

Kornélia Hires-László, Associate Professor of the Department of History and Social Sciences, head of the Antal Hodinka Linguistic Research Center at the Ferenc Rakóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Ukraine).

Рейка Матей, аспірантка, асистент кафедри філології, науковий співробітник Науково-дослідного центру імені Антонія Годинки Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Україна).

Réka Máté, PhD candidate, assistant lecturer at the Department of Philology, researcher of the Antal Hodinka Linguistic Research Center at the Ferenc Rakóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Ukraine).

Еніке Товт-Орос, аспірантка, науковий співробітник Науково-дослідного центру імені Антонія Годинки Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Україна).

Enikő Tóth-Orosz, PhD candidate, researcher of the Antal Hodinka Linguistic Research Center at the Ferenc Rakóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education (Ukraine)

Стаття надійшла: 11.05.2023

Статтю прийнято до друку: 18.05.2023

УДК 811.161.2'373.23:355.11

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-126-136

ВІЙСЬКОВІ ПСЕВДОНІМИ: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Наталія Павликівська

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: Pavlikivska@i.ua

ORCID:0000-0002-2297-4872

У статті йдеться про військові псевдоніми, зокрема воїнів Української Повстанської Армії (УПА) та Збройних Сил України (ЗСУ). Здійснено семантико-мотиваційний аналіз досліджуваних псевдонімів. З'ясовано типи військових псевдонімів та критерії їх надання, а також спільне та відмінне в принципах, мотивах та способах номінації.

Ключові слова: ономастика, пропріативи, онім, антропонім, псевдонім, позивний, мотиви номінації.

MILITARY ALIASES: SEMANTIC AND MOTIVATION ANALYSIS

Natalia Pavlykivska

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University

Ostrozhskego Str., 32, Vinnitsia, Ukraine

e-mail: Pavlikivska@i.ua

ORCID: 0000-0002-2297-4872

Introduction. *Aliases are an anthroponymic category. They have several common and distinctive features with other anthroponyms. That is why we provide an approach to understanding an alias as a pseudo-anthroponym. The special feature of the alias, unlike other anthroponymic units, is in its purpose: it is used primarily to hide the real name of the person, or for other reasons – self-identification, positioning themselves in society etc.*

For today a number of issues related to the study and disclosure of the specifics of the alias in terms of its linguistic status, structure, functionality have been resolved, the linguistic motivation of the lexemes subjected to aliasing, the basic principles, motivations, methods and ways of nomination have been determined. The secondary naming of the military of the Armed Forces of Ukraine attracts great interest. "Call signs" or "combat nicknames" have become a part of the research interests of N. Shulska, L. Pidkuimukha, R. Yatskiv, H. Yavorska, S. Zhabotyńska, S. Petrova, L. Kravchenko and some other Ukrainian scientists. This category of onyms is still under-researched, the studies are fragmentary, as shown by some linguistic research, so this issue is relevant and deserves a deep scientific understanding.

The object of our research is the aliases (nicknames, call signs) of the militaries of the Ukrainian Insurgent Army (UIA) of the XX century and the Armed Forces of Ukraine (AFU) of the XXI century.

The purpose of this article *is the semantic and motivation analysis of the researched aliases.*

Methods. *The main methods were descriptive, definitional and the method of component analysis.*

Results. *Military aliases are used not only because of the operational necessity, but also because of the cultural tradition, the roots of which go back to the time of the Cossacks. The promotion of the surnames (nicknames) of the figures of the Ukrainian Cossacks, Hetmanate, leaders of popular uprisings was characteristic. The motivation for this naming was and still is the desire to be similar to their predecessors, to reflect the spirit of the free Cossacks.*

Ukrainian military aliases of the XX and early XXI centuries are characterized by significant informational value. The features of folk worldview, culture, pages of history, traditions, peculiarity of mentality are revealed through the prism of alias nomination.

The most productive way of alias nomination in the military is the transposition of ready-to-use lexemes to a person for naming by transpositional phenomena. This is onymization of appellative and transonymization of proprietary vocabulary. Productive in the studied aliases are also changes and modifications of the real name. Military aliases are mostly single-word in structure.

Novelty. *The formation and development of the studied aliases was influenced by various extralinguistic factors, including the individuality of the speaker, national and cultural context, mentality, circumstances, conditions of struggle, etc.*

One of the reasons for the adopted aliases was the desire to be similar to their predecessors, comrades-in-arms: Ukrainian Insurgent Army – to the participants of the liberation struggle of the 20s of the XX century (Chuchupak, Bida, Chornota, Chornolis, Kholodnyi Yar), the Armed Forces of Ukraine – to the UIA members (Lys, Mykula).

What specific features are observed in the studied aliases? For example, in the alias of the Ukrainian Insurgent Army, latent nomination was represented by a few names (Nemo, Iks, Khtos, Yakyis, etc.), there are names that are followed by the appellative nomen (Did Taras, Velykyi Slavko), analytical combinations of toponymic origin (Kholodnyi Yar, Chornyi Lis), many aliases were used by the names (nicknames) of historical figures (Bohun, Gamaliya, Dovbush, Nalyvaiko, etc.).

According to the time, the military aliases of the Armed Forces of Ukraine are distinguished by such nominations as Gadget, Pikap, Volonter, Natsyk, Separ, Morieman, Mazhor, Vaifai; Krym, Mariupol, Odesa, Poltava, Kherson, Vinnytsia, etc., as well as by the presence of tattoos and the names of the tattooed images (Rozpysanyi, Malovanyi, Indieiets, Smailyk).

Conclusions. *In general, the socio-political aliases, in particular military ones, are based on the all-Ukrainian literary and linguistic basis and reflect the features of the Ukrainian national anthroposystem, toponymic usages of the native land, the variety of onymic and appellative vocabulary, national characteristics of semantic motivation.*

The suggested topic is actual, the aliases of the Armed Forces of Ukraine are not yet sufficiently studied, so we will continue the research in further linguistic studies.

Keywords: *onomastics, propriatives, onym, anthroponym, alias, call sign, motives for nomination.*

Постановка проблеми. Псевдонім (від гр. ψευδώνυμος) – різновид антропоніма, приbrane (вигадане) особове йменування, що використовують представники окремих груп суспільства (письменники, публіцисти, композитори, актори, художники, співаки, громадсько-політичні діячі, злочинні елементи) водночас зі своїм справжнім іменем та прізвищем або замість них з метою конспірації через причини особистісного, політичного та юридичного характеру [7, с. 17].

Псевдоніми є антропонімною категорією. Вони мають низку спільних і відмінних рис з іншими антропонімами. Саме тому ми репрезентуємо підхід до розуміння псевдоніма як псевдоантропоніма. Особливість псевдоніма, на відміну від інших антропонімічних одиниць, полягає в його призначенні: він використовується насамперед для того, щоб приховати справжнє ім'я особи, або з інших причин – самоідентифікації, позиціонування себе в суспільстві тощо.

Цим одиницям вторинної номінації притаманний значний ступінь інформативності. Як і кожна власна назва, псевдонім виконує насамперед номінативну функцію. Проте в псевдонімії номінація має особливий езотеричний характер (пор. езотеричний – той, що

містить внутрішній, глибинний або таємний, прихований сенс; прот. екзотеричний. **Езотеричне знання – таємне вчення, відоме лише вузькому колу обраних осіб – співвідношення імені і номінатора відоме лише посвяченим у таємницю, вузькому колу обраних осіб [1, с. 225].

Езотерична функція характерна передусім громадсько-політичним псевдонімам. Політичний псевдонім виконує свою функцію, поки він знаний вузькому колу довірених людей. Будучи поліфункціональними, псевдоніми, особливо літературно-мистецькі, виражають думки, настрої своїх носіїв, беруть участь у популяризації їхнього творчого задуму, визначають їхнє світобачення тощо. Щодо інформативності українських псевдонімів, то її ступінь дуже високий, і тому вони цікаві не тільки мовознавцям, а й літературознавцям, історикам та іншим науковцям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Псевдоніми як мовне явище зацікавили вітчизняних (П. Чучка, В. Німчук, М. Лесюк, О. Петрова, Н. Павликівська, Р. Яцків, Л. Кравченко та ін.) й інших слов'янських (С. Вархол) лінгвістів. На сьогодні розв'язано низку питань щодо вивчення і розкриття специфіки псевдоніма з погляду його лінгвістичного статусу, структури, функціональних можливостей, визначено лінгвомотивацію лексем, підданих псевдонімізації, основні принципи, мотиви, способи та засоби номінації.

Досліджено політичну українську псевдонімію ХХ століття, зокрема учасників національно-визвольних змагань періоду 1929–1950 років: ОУН–УПА. Підготовлено «Словник псевдонімів ОУН–УПА» (2007 р.) [6, с. 7].

Наразі неабиякий інтерес привертають до себе вторинні найменування військових ЗСУ (Збройних Сил України). «Позивні», або «бойові псевдоніми», ввійшли в коло наукових інтересів Н. Шульської, Л. Підкуймухи, Р. Яцків, Г. Яворської, С. Жаботинської, С. Петрової, Л. Кравченко та деяких інших вітчизняних дослідників.

Для нас цікавим є порівняльний аспект псевдоніміконів воїнів Української Повстанської Армії (УПА) ХХ ст. та Збройних Сил України (ЗСУ) ХХІ ст.

Мета запропонованої статті передбачає семантико-мотиваційний аналіз досліджуваних псевдоніміконів.

Виклад основного матеріалу дослідження. ОУН–УПА мала із самого початку підпільний і конспіративний характер і зберігала його в повоєнні роки. Як зазначає дослідник оунівської псевдонімії В. Німчук, важко сказати, скільки членів ОУН та учасників УПА користувалися псевдонімами. Як можна міркувати на підставі опублікованих документів, майже всі активні члени ОУН–УПА користувалися псевдонімами. Треба сподіватися, що псевдонімікон ОУН–УПА налічує принаймні кілька тисяч окремих одиниць-імен. Саме одиниць, бо однаковий псевдонім прибирали собі різні люди, які ніколи не були знайомі та жили на віддалених теренах [3, с. 36].

«За свідченням учасників національно-визвольного руху, підпільники ОУН–УПА отримували псевдоніми від своїх командирів, коли приймали присягу, або ж від побратимів по боротьбі. Нерідко псевдонім підпільники прибирали собі самі: «Спочатку псевдо прибирав сам учасник, а потім, коли псевдо міняли, то уже призначало керівництво», «Коли приймав присягу, то давали псевдонім», «Керівники самі собі прибирали псевда, а стрільцям надавали», «...сам взяв собі псевдо *Морозенко*, бо поважав козацьких полковників». З різних причин, зокрема з метою конспірації чи переходом на інший терен, упівці змінювали псевдонім або ж одночасно мали по кілька: *Яструб*, *Дуб* – Анатоль Сидорук; *Сосна*,

Сталевий – Костів Олексій; *Мирний, Вишня* – Самуляк Дмитро; *Горобець, Грушка* – Жигалюк Юрій; *Лист, Щиголь* – Канюк Василь; *Соя, Дуб* – Гарвас Іван та ін.

На вибір псевдоніма могли впливати різні чинники: походження, соціальний статус, особливі ознаки зовнішності, риси характеру і вдачі, звички, традиції, почуття гумору тощо. До прикладу, Яковлів Василь Іванович (с. Іваніківка; станичний; помер у 2007 р.) свідчить, що «*Гамалія* підбирав собі в селі сотню. *Гамалія* сам давав псевда, коли юнаки пройшли вишкіл. Микола Романишин – *Орел* – бо він був чорнявий, Притула Василь – *Грізний* – бо був нахмурений, агресивний». Сам же Василь Іванович – *Вишиваний*, оскільки «був з просвітителів, і на вид гарний».

«Форма звертання була простою: друже командир, сотенний, чотовий, райовий; рядові стрільці послуговувалися псевдами, звертаючись один до одного «друже Веселий, Тихий тощо» [5, с. 137–139].

Позивний – це різновид псевдоніма, що використовується у військовій галузі: бійцями, медиками, волонтерами. Одним з яскравих виявів присутності війни в суспільстві стало активне використання бойових псевдонімів, тобто позивних. Під час воєнних операцій учасники повинні тримати зв'язок, щоб координувати дії. Для цього використовують радіочастоти, які може прослуховувати противник. Саме тому військові використовують псевдоніми, щоб залишитися анонімними. Псевдоніми під час радіозв'язку називають позивними. У «Радянській воєнній енциклопедії» подано таку норму: «Позивні вводять в обіг лише на певний час розпорядженням штабу, що організовує зв'язок. Довільне призначення заборонено, а зміна цього виду найменувань неможлива без дозволу керівництва». Ця норма зберігається і в Збройних Силах України: «Для управління підрозділами і вогнем старшим командиром призначаються єдині орієнтири, сигнали, умовні назви та позивні. Змінювати їх забороняється».

У добровольчому русі важливу роль відіграють військові псевдоніми. Тут вони з'являються не тільки з оперативної потреби зашифрувати власну ідентичність, але й через культурні традиції, корені яких можна простежити ще в козацтві. У добровольчих батальйонах, починаючи з 2014 року, відбулося схрещення жанру військових псевдонімів і позивних, тобто культурної традиції використовувати прізвище на війні і тактичної потреби маскувати особу під час координації бойових дій за допомогою радіозв'язку. Причина такого схрещення криється в тому, що добровольчий рух не завжди дотримувався військових статусів, що забороняють подібну практику. Тепер термін «позивний» часто використовують у значенні «універсальний військовий псевдонім».

Виокремлюють такі типи військових псевдонімів:

1. Оперативні – створені під конкретну операцію, які потім змінюють.
2. Посадові – закріплені за окремими посадами; люди можуть змінюватися, а позивні залишаються ті самі.
3. Позивні – назви окремих позицій, спостережних пунктів тощо.
4. Гетеронімні – імена, які вигадують спеціально для війни, тобто у цивільному житті – справжнє ім'я, на війні – гетеронім.

Дослідники вважають, що перші три групи – це статутне використання позивних. У цьому разі їх придумують не носії, а вище командування. Гетеронімні позивні можуть придумати як самі носії, так і їхні однополчани. Їх використовують не тільки під час комунікації за допомогою радіозв'язку, а й щодня в колективі.

Критеріями надання позивних слугують такі чинники:

1. В одному колективі не може бути двох однакових позивних.

2. Позивний має бути коротким й однослівним. Двослівні трапляються вкрай рідко.
3. Позивний має звучати чітко, щоб не виникло плутанини в радіосфері.
4. Позивний має маскувати особу.

Щодо маскувальних властивостей, то не всі позивні із цим справляються.

Щодо наявності езотеричної функції, то трапляються псевдоніми з нульовим маскуванням. Це передовсім справжнє ім'я або прізвище, скорочена форма імені. Однак більшість позивних характеризуються високим рівнем маскування. Зокрема, скажімо, деякі жінки-військові навмисне беруть позивний чоловічого роду, аби збити ворога з пантелику.

Псевдонімія учасників національно-визвольних змагань періоду 1929-1950 років ХХ століття: ОУН–УПА.

Семантико-мотиваційний аналіз.

Відонімні похідні.

В УПА найпродуктивнішими виявилися відантропонімні похідні:

1) псевдоніми-прізвища (прізвиська), прибрані на честь історичних постатей, діячів культури і мистецтва, науки, літературних героїв, філософів (*Богун; Орлик; Байда; Залізняк; Мономах; Гребінка; Гайдар; Бах; Глінка; Винниченко; Еней; Швейко; Гомер; Кант; Сократ* та ін.);

2) імена: а) псевдоніми, похідні від християнських імен або їхніх скорочених здрібніло-пестливих варіантів, щоб звуковим складом не нагадували справжні імена носіїв (*Андрій – Володимир Касараб; Богданко – Стефан Прадеус; Генік – Микола Чуйко*); б) псевдоніми, що починаються тією самою літерою, що й хресні імена носіїв (*Максим – Микола Арсенич; Дорко – Данило Машченко; Артем – Антон Березняк*); в) псевдогініми (*Галина – Бусел Яків; Зося – Райковський Іван; Ірка – Павлик Володимир*); г) псевдоніми – запозичені західноєвропейські імена (*Джон; Том; Альфред*).

Репертуар християнських імен, використаних підпільниками, досить різноманітний. Найпопулярніші з них: *Богдан, Борис, Юрко, Ігор, Тарас, Максим, Ярема, Марко, Олег, Орест, Славко, Zenko, Ромко, Клим, Карпо, Олесь, Павло, Сергій, Степан, Нестор, Назар*. Відзначено варіативність багатьох псевдонімів-хресних імен: *Василь – Василько, Васько, Васька, Вася, Васюта, Васильок*; *Іван – Іванко, Іваночко, Іванчик, Івась, Івасик, Івасько, Івашко, Ванько, Ванюша, Ваня, Ванька, Янко, Яньо*.

Окремі псевдоніми-імена відбивають діалектні особливості, позначені західноукраїнським колоритом лексем, підданих псевдонімізації (*Бодьо; Генько; Зеник; Левцьо; Любко; Миросько; Ромцьо* та ін.).

Видозміна справжнього іменування носія реалізується завдяки таким прийомам: а) усічення кінцевої частини іменування (*Арсен – Арсенюк* Василь; *Назар – Назаренко* Осип); б) усічення початкової частини іменування (*Лав – Ярослав* Старух); в) опущення середньої частини прізвища (синкопа) (*Данко – Даниленко* Олександр); г) заміна апелятивної основи прізвища лексемою, пов'язаною з нею тематично (*Зеленський – Архип* Травченко; *Харч – Борщ* Анатолій); г) шляхом зміни фінальної частини прізвища (*Алексій – Алексієнко* Яків); д) заміна прізвища фонетично співзвучним словом (*Бахмацький; Булаховський – Бахмаловський* Зенон); е) зведення йменування до його форми справжнього або можливого етимона (*Засць – Заячківський; Рудий – Рудейчук* Василь).

Трапляються вторинні назви, які відзначаються експресивно-жартівливим забарвленням (*Панько Хрін; Панько Торба; Хитра Муха; Циганка Нюра; Бульбасик Тарасик*). Компонентами складеної вторинної назви могли бути як оніми, так і апелятиви (*Друг Псельський; Друг Провідник*).

У псевдоніміконі воїнів УПА засвідчено назви відтопонімного походження: 1. Відгідронімі псевдоніми (*Дунай; Дон; Дністер; Інгул; Прут; Черемош; Тиса; Збруч; Уж; Рейн; Бистриця*). 2. Псевдоніми, похідні від оронімів (*Бескид; Чорногора; Маківка; Говерла; Ельбрус*). 3. Псевдоніми, похідні від ойконімів-астіонімів (*Галич; Стрий; Чоп; Чигирин; Київ; Котовськ*), комонімів (*Черник; Киданець* (пор. с. Черник в Ів.-Фр. та Закарпатській обл.; с. Киданець у Терн. обл.)). За псевдоніми оунівцям слугували поодинокі мікро- та макротопоніми (*Холодний Яр, Чорноліс, Чорний Ліс* – назви місць, де відбувалися відомі історичні події в Україні).

Псевдоніми, похідні від міфонімів, засвідчено в небагатьох упівців (*Німфа; Перун; Сатурн; Фортуна*).

Поширені були псевдоніми, похідні від назв тварин, риб, комах. За псевдоніми правили назви диких звірів, зокрема хижих тварин (*Вовк; Лис; Тур* та ін.), свійських ссавців (*Бик; Кіт; Пес; Хорт* тощо), гризунів (*Бобер; Білка; Суслик* й ін.), птахів (*Беркут; Орел; Сокіл; Яструб; Крук; Ворон; Сойка; Дятел; Сова* й ін.), риб (*В'юн; Карась; Окунь; Сом* та ін.), комах (*Цвіркун; Хрущ; Кліщ; Бджілка; Оса; Щипавка* й ін.).

Відапелятивні похідні.

Популярними були псевдоніми – назви фітофорного походження: лісових і садових дерев, кущів, трав'янистих, городніх рослин, їхніх плодів, ботанічних гіперноменів. Поширеними були псевдоніми на позначення лісових дерев (*Дуб; Береза; Явір; Бук; Верба; Смерека; Тополя; Ліпа; Ясен; Вільха* й ін.). Багатьом воїнам УПА за псевдоніми слугували назви з виразними національними конотаціями (*Калина; Черемшина; Терен; Рута*).

Помітне місце в псевдоніміконі УПА посідають: псевдоніми – субстантивовані прикметники, які по-різному характеризують особу (*Веселий; Завзятий; Спокійний; Холодний; Лютий; Ярий; Хижий; Рудий; Щербатий* і ін.); назви, що відображають трудову діяльність людини (*Мельник; Сівач; Плугатар; Чабан; Коваль; Кравець; Бондар* й ін.); псевдоніми етнічного походження (*Лемко; Бойко; Гуцул; Поляк; Чех; Словак* тощо); псевдоніми-історизми (*Чорноморець; Гайдамака; Козак* тощо); псевдоніми, що походять від слів, які відображають соціальний статус особи (*Бродяга; Бурлак; Бідота; Лайдака; Сірома; Волоцюга; Голяк; Скитан; Панич; Пан* й ін.).

Під час створення псевдоніма враховували різні чинники: зовнішні риси, поведінку, характер, вікові особливості, уподобання, звички, бажання бути на когось схожим, ідейні переконання, національно-етнічні особливості, професійне спрямування тощо. Значна кількість псевдонімів воїнів УПА прибрані на честь діячів історичної доби Козаччини, Гетьманщини, ватажків народних повстань (*Гонта; Залізник; Нечай; Морозенко; Байда; Орлик; Підкова; Дорошенко; Кармелюк; Богун; Палій; Сагайдачний*).

Мотивом прибраних псевдонімів упівців нерідко слугувало бажання бути схожим на своїх попередників з боротьби – учасників визвольних змагань 20-х років. Тому неофіційний антропонімікон УПА представлений такими іменами: *Орел; Сатана; Тополя; Хмара; Вогонь; Лихо; Біда; Чорнота; Помста; Лютий; Чучупак; Чорноліс; Холодний Яр*.

У жіночому псевдоніміконі УПА переважали відонімі похідні, зокрема назви-антропоніми. Найуживанішими були імена: *Марійка//Марічка, Оксана//Ксеня, Анна//Нуся, Надія, Оріся, Уляна, Славка, Марта*. Джерельною основою багатьох жіночих найменувань були оспівані й опоетизовані рослини, фольклорні образи: *Барвінок, Рута, Маківка, Калина, Черемшина, Тополя, Смерека, Русалка*; квіти: *Рожса, Фіалка, Конвалія, Півонія, Айстра, Чічка*. Псевдоніми жінок і дівчат нерідко вживалися в здрібніло-пестливій формі: *Голубка, Орличка, Синичка, Мурашка, Ягідка, Будячок, Берізка, Смерічка, Яблунька*. Жінки-члени

ОУН-УПА прибирали собі також імена представників князівського роду, легендарних бранок, щоб яскравіше виразити свою любов і відданість рідній землі, народу, показати незламний дух, стійкість, мужність, твердість характеру: *Рогніда, Малуша, Мстислава, Роксоляна, Богуславка, Лимерівна*. Були назви-фауноніми: *Ластівка, Голубка, Синичка, Чайка, Зозуля, Сорока, Горлиця, Плиска, Куниця, Ярка, Лисичка*. За псевдоніми правили й френоніми: *Грізна, Горда, Непохитна, Хитра, Сміла, Мирна, Остра, Лиха, Весела*.

Псевдонімія учасників ЗСУ (військових, медиків, волонтерів) періоду 2014–2022 років.

Семантико-мотиваційний аналіз.

Відонімні похідні.

Відантропонімні псевдоніми походять від імен, прізвищ, імен по батькові, прізвиськ.

Серед позивних, утворених на основі імен нерідко використовують зменшено-пестливі форми: *Ярік* від *Ярослав*; *Даня* від *Данило*; *Колямба* від *Микола*. Використовують аналоги імен і зменшувальних форм з англійської мови: *Майкл* від *Михайло*; *Кет* – від *Катерина* та інші. Імена, *близькі за звучанням*: *Ромео* від *Радіон*; *Жан* від *Женя*; *Лорна* від *Лариса*, інші запозичення: *Ганс, Ларс*. Позивні по батькові передовсім отримують старші за віком побратими через повагу.

Позивні, утворені на основі прізвища (відпрізвисьцеві). Це видозміна та модифікація справжнього іменування: використовуються усічені форми (*Сокіл* – *Соколенко*), усічені форми з модифікацією (*Берега* – *Березенко*). Можлива також асоціативна модель творення на основі прізвища (від прізвища *Антонов* утворено позивний *Самольот* (через відомі літаки).

Родинні військові псевдоніми: *Лис* (таке псевдо мав його дід в УПА), *Микула* (псевдо взяв від свого діда, сотенного УПА).

На честь видатних воїнів, правителів: *Богун, Вікінг, Самурай, Сармат, Пілат*.

Персоналії письменників, художників, музикантів, науковців та ін.: *Байрон, Некрасов, Дарвін, Фінчер, Шамай, Бейкер*.

На честь вигаданих персонажів з літератури, фольклору, кіно: *Рембо, Тайлер, Нео, Обеліск, Пух*.

Похідні від топонімів, зокрема від ойконімів, оронімів.

Чечель – на честь рідного містечка Чечельник Вінницької області; Сіон.

Похідні від міфонімів.

Узяті на честь богів: *Афіна, Сварог, Одін, Міф* (від Мефістофель), *Тавр, Грифон, Леший*.

Похідні від зоонімів.

Від кличок домашніх улюбленців: *Персик, Жолудь*, від орнітономенів: *Горобець, Ластівка*.

Інших пропріативів: *Пікап*.

Відапелятивні похідні.

1. Від назв професій та за родом діяльності (професіоналізми): *Ботанік, Фізик, Повар, Доцент, Гаджет, Волонтер, Пастор, Моряк, Піаніст*.

2. За походженням чи місцем проживання (регіоналізми): *Дончанин, Лемко, Кельт, Гуцул, Поліщук, Подольночка, Італієць, Полтава, Троєщина, Канада, Естонець*.

3. За рисами характеру та вдачі: *Мудрий, Смішний, Скептик, Умнік, Журба, Позитив, Кіпіш, Фестиваль, Живчик, Фанат, Титан, Мирний, Лінтяй, Тихий, Лютий*.

4. За зовнішністю носія: *Чуб, Борода, Руда, Сивий, Рижий, Чорний, Білий*.

5. За наявністю татувань і за самими витатуйованими зображеннями: *Розписаний, Індеєц, Смайлик, Мальований*.

6. За розміром тіла та його частин: *Рама, Ніс, Медвідь, Гора*.

7. За віковими особливостями: *Дід/Дед, Батя, Малий, Дядя*.

8. За попереднім місцем служби: *Боцман, Баркас, Мореман* (усі служили раніше у ВМС), *Нацик* (служив раніше в Національній гвардії).

9. За актуальними військовими званнями: *Кап* – капітан, *Старший* – старший сержант. Деякі позивні пов'язані з конкретною подією на війні: *Родін* (відзначився в бою за шахту «Родіна»), *Грибник* (збирав гриби на полігоні), *Художник* (малював картини з кулемета). До цієї групи псевдонімів відносимо і *Одуванчик* – відомий підприємець Леонід Остальцев розповідає, що пафосних імен не хотів, а псевдо придумав, стоячи з побратимами серед поля кульбаб.

10. За назвою улюбленого футбольного клубу: *Динамо, Шахтар*.

11. За назвами явищ природи, навколишнього середовища, фітонімів: *Грім* («Я відразу сказав, що люблю мінно-вибухову справу, і постійно щось підривав, і от звідси з'явився позивний «Грім», тому що, де я, там увесь час гриміло. Такий позивний мав і начальник Генштабу В. Муженко. Через це, бувало, виникала плутанина», – розповідає Р. Костенко), *Грунт, Калина, Манго, Сакура, Фрост*.

12. Від назв фаунонімів, ентомологічних номенів: *Ведмідь, Єнот, Змій, Змія, Пташка, Беркут, Оса, Фокс*.

Трапляються позивні жартівливого характеру: *Товстий* (носій має худорляву статуру), *Сніжок* (носій є мулатом), *Сепар* (для мешканців Донеччини і Луганщини).

Жіночі позивні мають різні моделі творення, окрім бойової історії. Серед їхнього неофіційного іменника найбільшою популярністю користуються утворення: *Білка, Бджола, Рись, Багіра, Сестра, Стріла, Аліса, Барбі, Тайра*. У жіночому псевдоніміконі більше наданих побратимами назв, аніж узятих самостійно.

Водночас чимало відомих українців воюють без позивних або ж намагаються їх старанно приховати. Армійське псевдо передусім потрібне на передовій. Основні завдання позивного – шифруватися від ворогів та полегшувати комунікацію. Здебільшого обирати собі псевдонім бійцеві не вдається, за нього це швидко роблять побратими.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отож псевдонім є різновидом антропоніма, це приbrane, вигадане ім'я, яке використовують представники окремих соціальних груп паралельно із своїм справжнім найменуванням. Псевдоніми мають низку як спільних, так і відмінних ознак з іншими антропонімами (іменами, прізвищами, іменами по батькові, прізвиськами). Ця відмінність полягає насамперед у призначенні псевдоніма. Він існує передовсім для збереження таємниці справжнього імені людини. Широко використовували псевдоніми учасники національно-визвольних змагань періоду 1929–1950 рр. XX ст. ОУН–УПА, широко їх використовують бійці ЗСУ (медики, волонтери) XXI ст. З'ясовано, що кожна людина Бандери мала один або кілька псевдонімів. А за свідченням П. Мірчука, «Українська Повстанська Армія – це армія безіменних, бо кожен боєць УПА від Головного Командира до звичайного рядовика, закритий для сторонніх глядачів і навіть для своїх приятелів псевдом, приbrаним іменем» [2, с. 10].

Бійці ЗСУ, щоб приховати своє справжнє найменування й зашифрувати власну ідентичність, беруть бойові псевдоніми – позивні. Позивний як різновид псевдоніма (псевдо) використовується, щоб координувати дії за допомогою радіозв'язку під час воєнних

операцій. Наразі термін «позивний» функціонує в значенні універсального військового псевдоніма.

Військові псевдоніми беруть не тільки через оперативну потребу, а й через культурну традицію, коріння якої сягає ще козацтва. Характерною була популяризація найменувань прізвищ (прізвиськ) діячів української доби Козаччини, Гетьманщини, ватажків народних повстань. Мотивами такого називання було і є бажання бути схожим на своїх попередників, відобразити дух вільного козацтва.

Військові псевдоніми не тільки виконують езотеричну функцію, а й інші, зокрема характеристичну, експресивну, оцінну, символічну та ін. Трапляються жартівливі псевдоніми, які виражають самоіронію.

Українські військові псевдоніми ХХ-го та поч. ХХІ століть характеризуються значною інформативністю. Через призму псевдонімної номінації розкриваються особливості народного світобачення, культури, сторінки історії, традиції, своєрідність ментальності.

Найпродуктивнішим способом псевдонімної номінації у військових – це перенесення готових лексем на людину для її називання шляхом транспозиційних явищ. Це онімізація апелятивної та трансонімізація пропріальної лексики. Популярністю, як засобом вторинної номінації, користуються антропоніми, топоніми, міфоніми, зооніми. Широковживаними є відапелятивні похідні: професіоналізми, катайконіми, етніоніми, субстантивовані прикметники, фітоніми, фауноніми тощо.

Продуктивними в досліджуваних псевдоніміконах є також видозміна та модифікація справжнього йменування носія. За структурою військові псевдоніми переважно однослівні.

Багато спільного спостерігаємо і в принципах, мотивах, способах та засобах номінації. На формування та становлення досліджуваних псевдоніміконів впливали різні екстралінгвальні чинники, зокрема індивідуальність носія, національно-культурний контекст, ментальність, обставини, умови боротьби тощо.

Одним із мотивів прибраних псевдонімів слугувало бажання бути схожим на своїх попередників, побратимів по боротьбі: ОУН–УПА – на учасників визвольних змагань 20-х років ХХ століття (*Чучупак, Біда, Чорнота, Чорноліс, Холодний Яр*), ЗСУ – на упівців (*Лис, Микула*).

У досліджуваних псевдоніміконах спостерегли й специфічні риси. У псевдоніміконі ОУН–УПА була представлена небагатьма назвами латентна номінація (*Немо, Ікс, Хтось, Якийсь* та ін.), трапляються найменування, які супроводжуються апелятивним номеном (*Дід Тарас, Великий Славко*), аналітичні сполуки топонімного походження (*Холодний Яр, Чорний Ліс*), за псевдоніми багатьох правили прізвища (прізвиська) історичних постатей (*Богун, Гамалія, Довбуш, Наливайко* та ін.).

Псевдонімікон військових ЗСУ відповідно до часу вирізняється такими номінаціями, як *Гаджет, Пікап, Волонтер, Нацик, Сепар, Мореман* та ін., а також псевдо за наявності татуювань та назв самих витатуйованих зображень (*Розписаний, Мальований, Індєєц, Смайлик*).

Отож військова псевдонімія ґрунтується на всеукраїнській літературно-мовній основі і відображає особливості української національної антропосистеми, топонімічний узус рідного краю, багатство онімної та апелятивної лексики, національні особливості семантичної мотивації.

Запропонована тема є перспективною для подальших студіювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпін : ВТФ «Перун», 2001.
2. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Документи і матеріали. Львів : Просвіта, 1991, 447 с.
3. Німчук В. В. Про українську псевдонімію та криптонімію. *Українська мова*. 2002. № 2. С. 30–58.
4. Основен систем терминологија на словенската ономастика – основная система и терминология славянской ономастики. *Grundsystem und Terminologie der Slawischen Onomastik*, 1983. 266 с.
5. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття : монографія. Вінниця : «Глобус-Прес», 2009. 388 с.
6. Павликівська Н. М. Словник псевдонімів ОУН–УПА. Вінниця : О. Власюк, 2007. 440 с.
7. Павликівська Н. М. Українська псевдонімія ХХ століття : дис.... доктора філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 368 с.

REFERENCES

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : VTF «Perun», 2001.
2. Mirchuk P. Ukrainska Povstanska Armiiia 1942-1952. Dokumenty i materialy. Lviv : Prosvita, 1991, 447 s.
3. Nimchuk V. V. Pro ukrainsku psevdonimiiu ta kryptonimiiu. *Ukrainska mova*. 2002. № 2. S. 30–58.
4. Osnoven system termynolohyja na slovenskata onomastyka – osnovnaia systema y termynolohyia slaviaskoi onomastyky. *Grundsystem und Terminologie der Slawischen Onomastik*, 1983. 266 s.
5. Pavlykivska N. M. Pytannia ukrainskoi psevdonimii KhKh stolittia : monohrafiia. Vinnytsia : «Hlobus-Pres», 2009. 388 s.
6. Pavlykivska N. M. Ukrainska psevdonimiiia KhKh stolittia: dys.... doktora filol.nauk: 10.02.01. Kyiv, 2010. 368 s.
7. Pavlykivska N. M. Slovyk psevdonimiv OUN–UPA. Vinnytsia : O. Vlasiuk, 2007. 440 s.

Павликівська Наталія Михайлівна, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Pavlykivska Natalia, doctor of philological sciences, professor of the Ukrainian Language of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 21.04.2023

Статтю прийнято до друку: 28.04.2023

УДК 81'373.232.1.6(477)

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-137-147

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ПРІЗВИЩ, ПОХІДНИХ ВІД ПРІЗВИЩА *ЗІРКА*, ТА ЇХНЯ ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОШИРЕНІСТЬ

Юрій Прадід

Україна, Львів

e-mail: ypradid1@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5842-9227

*Статтю присвячено дослідженню особливостей творення, поширення на теренах України прізвищ, похідних від прізвища **Зірка**. Зроблено огляд наукових праць вітчизняних мовознавців про теоретичні та прикладні аспекти дослідження українських прізвищ, які їй послужили теоретико-методологічним підґрунтям пропонованої розвідки.*

*Зазначається, що ця мікросистема є порівняно нечисленною (налічує всього 31 прізвище), але натомість досить різноманітною за способами і засобами творення. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що найбільше прізвищ утворено від основи прізвища **Зірка-а**: **Зірк-івськ-ий**, **Зірк-овськ-ий**, **Зірк-ов**, **Зір(к/ч)-ак**, **Зір(к/ч)-енк-о**, **Зір(к/ч)-ик**, **Зірк-евич**, **Зірк-о**, **Зір(к/ч)-ук**, **Зірк-ач**, **Зірк-ій** (11 прізвищ). Найпоширенішим способом творення прізвищ, похідних від прізвища **Зірка**, є суфіксальний (19 прізвищ). Найчастіше для творення нових прізвищ використовується суфікс **-енк-**.*

Ключові слова: *Зірка; особливості творення; суфіксальний спосіб; морфемний суфікс; словотворчий суфікс; поширеність на теренах України.*

FEATURES OF THE CREATION OF SURNAMES DERIVED FROM THE SURNAME ZIRKA AND THEIR TERRITORIAL DISTRIBUTION

Yuri Pradid

Ukraine, Lviv

e-mail: ypradid1@gmail.com

ORCID:0000-0002-5842-9227

Introduction. *The article presents the study of the creation and distribution surnames derived from surname **Zirka** in Ukraine. It reviews the scientific works of domestic linguists on the theoretical and applied aspects of the study of Ukrainian surnames (see, for example, the works of I. O. Varchenko, V. O. Horpynych and A. I. Kravchenko, A. M. Popovsky, Yu. F. Pradid, Yu. K. Redko, M. L. Khudas, etc.), their lexicographic study both in general (V. M. Demchenko and I. P. Lopushynskyi, A. M. Zosimov, Yu. K. Redko, etc.), and of individual regions of Ukraine in particular (G. L. Arkushyn, V. O. Horpynych, Yu. M. Novikova, etc.), which served as the theoretical and methodological basis of the proposed study.*

Purpose. *The purpose of this article is to investigate the peculiarities of creating surnames from the appellative zemlya, their regional prevalence in Ukraine. Achieving this goal requires the solution of the following tasks: 1) to summarize the works of Ukrainian linguists on the problems of*

studying surnames of residents of Ukraine; 2) to single out a microgroup of surnames formed from surnames **Zirka**; 3) to describe the features of their creation; 4) to characterize the regional prevalence of such surnames in Ukraine.

Methods. The descriptive method and its main methods are used as the main ones in the article: inventory and systematization of language material in synchrony. The work of Ukrainian linguists, who researched the surnames of the residents of Ukraine is the theoretical and methodological basis of the investigation

Result. The materials of the "Ridni" website was the source of the actual material which records 876,000 surnames of residents of Ukraine. It is noted that this microsystem is relatively small (it has only 31 surnames), but on the other hand, it is quite diverse in terms of methods and means of creation. The most common surname of this microsystem is the surname **Zirka** (493 carriers), which, according to the data of the "Ridni" website, occupies only 10,062 places in the general list of residents of Ukraine, and only one carrier represents the surnames **Zirkivskiyi, Zirkivska, Zirkov, Zirkova, Zirkii, Zirkach, Zirko-Rubtsova**.

The analysis of the factual material shows that most surnames are formed from the base of the surname **Zirk-a**: **Zirk-ivsk-y, Zirk-ovsk-y, Zirk-ov, Zir(k/h)-ak, Zir(k/h)-enk- o, Zir(k/ch)-ik, Zirk-evich, Zirk-o, Zir(k/ch)-uk, Zirk-ach, Zirk-iy** (11 surnames in total) and only one each - from the surnames **Zyrnyk – Zirny (k/h)-enk-o, Ziryukin – Ziryukin-a, Zirnik – Zirn(k/h)-enk-o, Zirkovsk-yi – Zirkovsk-a, Zirneev – Zirneev-a, Zirkin – Zirkin-a, Zirov – Zirov-a, Zirkivsk-yi – Zirkivsk-a, Zirkov – Zirkov-a**.

The most common way of creating surnames derived from the surname **Zirka** is the suffix (19 surnames). Most often, suffixes **-enk-** are used to create new surnames: **Zir(k/h)-enk-o** (63 speakers), **Zir-enk-o** (31 speakers), **Zirni(k/h)-enk-o** (16 speakers), **Zirny(k/h)-enk-o** (7 carriers); **-uk(-yuk): Zir(k/h)-uk** (16 speakers), **Zir-yuk** (2 speakers); **-ov: Zir-ov** (2 carriers), **Zirk-ov** (1 carrier). 8 female surnames are formed in an inflectional way from the bases of male surnames with the help of the inflection **-a: Ziryukin-a** (17 carriers), **Zirn-a** (5 carriers), **Zirkovsk-a, Zirneev-a** (3 carriers each), **Zirkin-a, Zirov -a** (2 carriers each), **Zirkivsk-a, Zirkov-a** (1 carrier each).

In conclusion, it should be said that the problem of origin, peculiarities of creation and distribution in Ukraine surnames derived from other names, rare and merged surnames and some other aspects need to be studied.

Originality. A cursory review of the scientific works of Ukrainian scientists gave reason to conclude that surnames derived from surnames **Zirka** were not studied in Ukrainian linguistic science, even in connection with the study of other problems.

Keywords: *Zirka; peculiarities of creation; suffix method; morpheme suffix; word-forming suffix; prevalence in Ukraine.*

Постановка проблеми. Дослідження антропонімів узагалі й прізвищ зокрема – одна з актуальних проблем сучасної української ономастичної науки, яка має важливе теоретичне і практичне значення не лише для мовознавства, але й для історії, географії, народознавства. Незважаючи на пильну увагу українських учених до вивчення різноманітних аспектів антропоніміки в кінці XX – на початку XXI ст., зауважимо, що дослідження антропонімів окремих мікросистем, як-от: населених пунктів, соціальних груп і особливо прізвищ, похідних від окремих назв, перебуває лише на початковому етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба зазначити, що українські мовознавці зробили вагомий унесок в опрацювання теоретичних і практичних проблем вивчення прізвищ, поширених на теренах України. Достатньо згадати монографії Ю. К. Редька,

В. О. Горпинича та А. І. Корнієнко, у яких описані загальні проблеми дослідження прізвищ [12; 2], монографії М. Л. Худаша – про українську антропоніміку XIV–XVIII ст. [16], А. М. Поповського, присвячену вивченню окремих мікросистем українських прізвищ [4]. Заслужують на увагу ґрунтовні статті І. О. Варченка, В. О. Горпинича, у яких автори аналізують основні принципи дослідження сучасних українських прізвищ [1; 3], низка праць Ю. Ф. Прадіда – про патронімічні та матронімічні прізвища, утворені від українських варіантів християнських імен [7; 5], особливості творення прізвищ від прізвища *Дід* [6], способи творення прізвищ мікросистем «Батько» і «Дід» [8; 9], типологію прізвищ мешканців с. Либохори Стрийського району на Львівщині [10], походження і творення прізвищ та імен однокласників [11] та ін.

Помітним є доробок українських учених у галузі лексикографічного опрацювання українських прізвищ узагалі (В. М. Демченко та І. П. Лопушинський, А. М. Зосимов, Ю. К. Редько та ін.) й окремих регіонів України зокрема (Г. Л. Аркушин, В. О. Горпинич, Ю. М. Новикова та ін.).

Цінним довідковим виданням, украй потрібним науковцям, аспірантам, студентам, усім, хто цікавиться проблемами ономастики взагалі й антропоніміки зокрема, є бібліографічний показник з української ономастики, укладений С. О. Вербичем, І. В. Єфименко, І. М. Желєзняк [13].

Дослідження способів творення прізвищ, похідних від прізвища *Зірка*, ґрунтовно не вивчали в українському мовознавстві, про що красномовно свідчить навіть побіжний огляд наукових праць. Саме цій проблемі й присвячена пропонована розвідка.

Теоретико-методологічним підґрунтям цієї розвідки послужили праці українських мовознавців, у яких досліджуються прізвища мешканців України.

Мета статті – визначити місце мікросистеми прізвищ, похідних від прізвища *Зірка*, описати способи їхнього творення, вирізнити афікси, за допомогою яких утворилися прізвища цієї мікрогрупи, з'ясувати їхню поширеність на теренах України.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити мікросистему прізвищ, похідних від прізвища *Зірка*; 2) проаналізувати особливості творення прізвищ від прізвища *Зірка*; 3) окреслити їхню регіональну поширеність в Україні.

Матеріал для дослідження. Джерелом фактичного матеріалу послужили матеріали інтернетсайту «Рідні» (Рідні), на якому зафіксовано 876 тис. прізвищ мешканців України¹⁵, з них лише 30 прізвищ похідні від прізвища *Зірка*.

Прізвище *Зірка* утворене безафіксним способом від апелятива *зірка*. Носіями цього прізвища в Україні є 493 особи. За поширенням це прізвище посідає 10 062 місце в загальному списку мешканців України. Найбільше його носіїв проживає в Полтавській області – 172, зокрема в Народницькому районі що на Житомирщині¹⁶, де мешкає 12 носіїв цього прізвища¹⁷.

Від основи прізвища *Зірка* утворено 12 прізвищ за допомогою таких словотворчих суфіксів¹⁸:

¹⁵ На сайті «Рідні» зафіксовані прізвища мешканців України станом на 2011–2013 рр. У статті наводимо кількісні показники згідно з даними цього сайту.

¹⁶ Аналіз проводиться за адміністративно-територіальним поділом України до реформи 2020 рр.

¹⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0>.

¹⁸ Варто розрізняти суфікс як морфему і словотворчий суфікс. Морфемний суфікс – це мінімальна значуща частина слова, словотворчий суфікс – значуща частина слова, яка служить для творення нових слів. Словотворчий суфікс в одному випадку може дорівнювати морфемному суфіксу, в іншому – поєднувати дві і більше мінімальні значущі частини слова (про морфемний і словотворчий суфікси (докладніше див.: [14]).

1) *-овськ-*: *Зірк-а* – *Зірк-овськ-ий*¹⁹, носіями якого в Україні є 7 осіб, з них 6 проживає в м. Бердичеві на Житомирщині, 1 – у м. Вінниці. За поширенням це прізвище посідає 261 187 місце в загальному списку мешканців України²⁰.

Від основи чоловічого прізвища *Зірк-овськ-ий* флексійним способом (за допомогою флексії *-а*) утворено жіноче прізвище *Зірк-овськ-а*²¹, носіями якого в Україні є 3 особи, з них 2 проживають на Житомирщині, 1 – у м. Вінниці. За поширенням це прізвище посідає 446 414 місце в загальному списку мешканців України²²;

2) *-івськ-*: *Зірк-а* – *Зірк-івськ-ий*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає в м. Бердичеві на Житомирщині. За поширенням це прізвище посідає 798 951 місце в загальному списку мешканців України²³.

Від основи чоловічого прізвища *Зірк-івськ-ий* флексійним способом (за допомогою флексії *-а*) утворено жіноче прізвище *Зірк-івськ-а*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає так само в м. Бердичеві на Житомирщині. За поширенням це прізвище посідає 798 950 місце в загальному списку мешканців України²⁴;

3) *-ов-*: *Зірк-а* – *Зірк-ов*²⁵, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає на Харківщині. За поширенням це прізвище посідає 798 954 місце в загальному списку мешканців України²⁶.

Від основи чоловічого прізвища *Зірк-ов* флексійним способом (за допомогою флексії *-а*) утворено жіноче прізвище *Зірк-ов-а*²⁷, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає також на Харківщині. За поширенням це прізвище посідає 798 954 місце в загальному списку мешканців України²⁸;

4) *-ак-*: *Зірк-а* – *Зірк(к/ч)-ак*, носіями якого в Україні є 66 осіб, із них 49 проживає на Львівщині, 6 – на Миколаївщині, 5 – на Одещині, 3 – на Дніпропетровщині, 2 – на Івано-Франківщині, 1 – у м. Алчевську на Луганщині. За поширенням це прізвище посідає 62 406

¹⁹ Прізвище *Зірк-овськ-ий* утворено від основи прізвища *Зірка* за допомогою суфікса *-овськ-*, який більшою мірою властивий польській і російській мовам, бо в українській мові його відповідником здебільшого виступає суфікс *-івськ-*.

²⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9>.

²¹ Варто погодитися з В. О. Горпиничем, який вважає жіночі відповідники до чоловічих прізвищ прикметникової форми окремими прізвищевими лексемами, а не словоформами [5 : 22], бо й з юридичного боку подібні прізвища кваліфікують як самостійні.

²² <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0>.

²³ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9>.

²⁴ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0>.

²⁵ Прізвище *Зірк-ов* утворено від українського прізвища *Зірка* за допомогою словотворчого суфікса *-ов*, який властивий російській мові. В українській мові відповідником російського словотворчого суфікса *-ов* виступає словотворчий суфікс *-ів*. Правда, з приводу походження прізвищ на *-ов*, *-ев* (*-ев*) є й інша думка. «Прізвища на *-ов* (Михайлов, Петров, Романов) та *-ев* (*-ев*) (Андреев) – це ті самі присвійні прикметники, що й Михайлів, Петрів, Романів, Андріїв, але в них збереглося етимологічне *-о-*, *-е-* також у формі називного відмінка. Зона поширення цих форм – уся українська територія, що входила до складу Російської імперії, а також Закарпаття. Причинами збереження *-о-*, *-е* треба вважати, по-перше, традиційне вживання саме такої форми прізвищ з давніх-давен, по-друге, те, що метрики та особові документи виписували російською мовою. Тому немає підстав вважати прізвища на *-ов*, *-ев* лише російськими. Це спільний тип прізвищ, поширений і серед інших слов'ян, наприклад, болгар та македонців» [15].

²⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2>.

²⁷ Окремими прізвищами, а не словоформами, як і прізвища прикметникового типу *Зірк-овськ-ий* і *Зірк-овськ-а*, варто вважати й прізвища *Зірк-ов* і *Зірк-ова*.

²⁸ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

місце в загальному списку мешканців України. Найгустіший осередок цього прізвища – Сколівський район що на Львівщині, де проживає 27 його носіїв²⁹;

5) *-енк*: *Зірк-а* – *Зір(к/ч)-енк-о*, носіями якого в Україні є 63 особи, з них 24 проживає на Дніпропетровщині, 12 – на Черкащині, 8 – на Житомирщині, по 4 – на Запоріжжі та Луганщині, 3 – у м. Славутічі на Чернігівщині, по 2 – на Харківщині, у мм. Львові та Одесі, по 1 – у мм. Донецьку та Сімферополі. За поширенням це прізвище посідає 64 570 місце в загальному списку мешканців України. Найгустіший осередок його носіїв – Кам'янський район що на Черкащині, де проживає 12 осіб³⁰;

6) *-ик*: *Зірк-а* – *Зір(к/ч)-ик*, носіями якого в Україні є 59 особи, з них 35 носіїв цього прізвища проживає на Житомирщині, 11 – у м. Києві, 6 – у м. Макіївці на Донеччині, по 2 – у мм. Одесі, Харкові та Кам'янці-Подільському на Хмельниччині, 1 – на Львівщині. За поширенням це прізвище посідає 67 531 місце в загальному списку мешканців України. Найгустіший осередок цього прізвища – Житомирський район, що на Житомирщині, де проживає 16 його носіїв³¹;

7) *-евич*: *Зірк-а* – *Зірк-евич*, носіями якого в Україні є 26 осіб, із них 19 проживає на Волині, 4 – на Львівщині, 3 – на Дніпропетровщині. За поширенням це прізвище посідає 119 135 місце в загальному списку мешканців України. Найгустіший осередок цього прізвища – Локачинський район, що на Волині, де проживає 5 його носіїв³²;

8) *-ач*: *Зірк-а* – *Зірк-ач*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає в м. Одесі. За поширенням це прізвище посідає 798 949 місце в загальному списку мешканців України³³.

В Україні немає осіб – носіїв прізвища *Зіркін*, але є жіноче прізвище *Зіркін-а*³⁴, носіями якого в Україні є 2 особи, які проживають у м. Луганську. За поширенням це прізвище посідає 473 745 місце в загальному списку мешканців України³⁵.

Від усіченої основи прізвища *Зірка* утворено 17 прізвищ за допомогою таких словотворчих суфіксів:

1) *-ник*: *Зір-к-а* – *Зір-ник*, носіями якого в Україні є 62 особи, з них 45 проживає на Черкащині, 6 – у м. Києві, 4 – на Донеччині, 3 – на Київщині, 2 – у м. Харкові, по 1 – у мм. Львові та Конотопі на Сумщині. За поширенням це прізвище посідає 64 868 місце в загальному списку мешканців України. Найгустіший осередок цього прізвища – Уманський район, що на Черкащині, де проживає 23 носії цього прізвища³⁶.

Від основи прізвища *Зірник* за допомогою суфікса *-енк-* утворено прізвище *Зірни(к/ч)-енк-о*, носіями якого в Україні є 7 осіб, із них 4 носії цього прізвища проживає в м. Ніжині на Чернігівщині, по 1 – на Харківщині, у мм. Києві та Сумах. За поширенням це прізвище посідає 261 188 місце в загальному списку мешканців України³⁷;

²⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D1%87%D0%B0%D0%BA>.

³⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE>.

³¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA>.

³² <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87>.

³³ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%87>.

³⁴ Жіноче прізвище, як зазначалося вище, утворюється флексійним способом від основи чоловічого прізвища. Не є винятком і прізвище *Зіркін-а*, похідне від прізвища *Зіркін*, що утворене від основи українського прізвища *Зірка* за допомогою російського словотворчого суфікса *-ин-*, відповідником якого в українській мові є суфікс *-ин*.

³⁵ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0>.

³⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA>.

³⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE>.

2) *-нік-*: *Зір-к-а* – *Зір-нік*³⁸, носіями якого в Україні є 8 осіб, із них 7 проживає в Криму, 1 – у м. Тернополі. За поширенням це прізвище посідає 240 230 місце в загальному списку мешканців України³⁹.

Від основи прізвища *Зірнік* за допомогою суфікса *-енк-* утворено прізвище *Зірні(к/ч)-енк-о*, носіями якого в Україні є 16 осіб, із них 10 проживає на Дніпропетровщині, 3 – у м. Ніжині на Чернігівщині, 2 – у м. Луганську, 1 – на Кіровоградщині. За поширенням це прізвище посідає 163 182 місце в загальному списку мешканців України⁴⁰;

3) *-н-*: *Зір-к-а* – *Зір-н-ий*, носіями якого в Україні є 5 осіб, із них по 2 носії цього прізвища проживають у мм. Донецьку та Одесі, 1 – у м. Миколаєві. За поширенням це прізвище посідає 302 874 місце в загальному списку мешканців України⁴¹.

Від основи чоловічого прізвища *Зірн-ий* флексійним способом (за допомогою флексії *-а*) утворено жіноче прізвище *Зірн-а*, носіями якого в Україні є 5 осіб, із них по 2 носії цього прізвища проживають у мм. Донецьку та Миколаєві, 1 – у м. Одесі. За поширенням це прізвище посідає 302 873 місце в загальному списку мешканців України⁴².

Окрім того, від основи цього ж прізвища *Зірн-ий* за допомогою суфікса *-иц-* утворено ще прізвище *Зірн-иц-я*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає на Харківщині. За поширенням це прізвище посідає 798 957 місце в загальному списку мешканців України⁴³;

4) *-юк*: *Зір-к-а* – *Зір-юк*, носієм якого в Україні є 2 особи, які проживають у м. Слов'янську на Донеччині. За поширенням це прізвище посідає 473 751 місце в загальному списку мешканців України⁴⁴.

Від основи прізвища *Зірюк* за допомогою суфікса *-ін* утворено прізвище *Зірюк-ін*, носіями якого в Україні є 12 осіб, із них 5 проживає на Харківщині, 3 – на Одещині, 2 – на Запоріжжі, по 1 – у мм. Житомирі та Єнакієво на Донеччині. За поширенням це прізвище посідає 195 127 місце в загальному списку мешканців України⁴⁵.

Від основи чоловічого прізвища *Зірюкін* флексійним способом (за допомогою флексії *-а*) утворено жіноче прізвище *Зірюкін-а*, носіями якого в Україні є 17 осіб, із них 6 носіїв цього прізвища проживає на Харківщині, 3 – на Одещині, по 2 – на Запоріжжі та в м. Житомирі, по 1 – на Кіровоградщині, у мм. Києві, Єнакієво на Донеччині, Ніжині на Чернігівщині. За поширенням це прізвище посідає 155 492 місце в загальному списку мешканців України;

5) *-ов*: *Зір-к-а* – *Зір-ов*, носієм якого в Україні є 2 особи, одна з них проживає в м. Харкові, друга – на Одещині. За поширенням це прізвище посідає 479 748 місце в загальному списку мешканців України⁴⁶.

Від основи чоловічого прізвища *Зіров* флексійним способом (за допомогою флексії *-а*) утворено жіноче прізвище *Зіров-а*, носієм якого в Україні є 2 особи, одна з них проживає в м. Харкові, а інша – на Луганщині. За поширенням це прізвище посідає 479 749 місце в

³⁸ Прізвище *Зірнік* утворено від українського прізвища *Зірка* за допомогою російського словотворчого суфікса *-нік*, відповідником якого в українській мові є суфікс *-ник*. Прізвища такого типу з'явилися в Україні під впливом російської мови.

³⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%BA>.

⁴⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE>.

⁴¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9>.

⁴² <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B0>.

⁴³ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F>.

⁴⁴ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D1%8E%D0%BA>.

⁴⁵ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D1%8E%D0%BA%D1%96%D0%BD>.

⁴⁶ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B2>.

загальному списку мешканців України⁴⁷;

б) *-енк-: Зір-к-а – Зір-енк-о*, носіями якого в Україні є 31 особа, з них 21 носій цього прізвища проживає на Харківщині, 9 – на Дніпропетровщині, 1 – на Київщині. За поширенням це прізвище посідає 107 323 місце в загальному списку мешканців України. Найгустіший осередок його носіїв – Казанківський район, що на Миколаївщині, де проживає 6 осіб⁴⁸;

7) *-ук: зірк-а – Зір(к/ч)-ук*, носіями якого в Україні є 16 осіб, із них 9 носіїв проживає в м. Одесі, 7 – на Дніпропетровщині. За поширенням це прізвище посідає 163 183 місце в загальному списку мешканців України⁴⁹.

В Україні відсутнє чоловіче прізвище *Зірнєєв*, але наявне жіноче прізвище *Зірн-єєв-а*, носіями якого в Україні є 3 особи, які проживають на Донеччині. За поширенням це прізвище посідає 446 415 місце в загальному списку мешканців України⁵⁰.

Ще від основи прізвища *Зірк-а* флексійним способом утворено два прізвища:

1) *Зірк-а – Зірк-о*, носіями якого в Україні є 25 осіб, із них 7 проживає в м. Києві, 6 – на Харківщині, 4 – на Дніпропетровщині, 3 – на Івано-Франківщині, 2 – у м. Одесі, по 1 – на Хмельниччині, у Криму та в м. Торецьку на Донеччині. За поширенням це прізвище посідає 123 576 місце в загальному списку мешканців України. Найгустіший осередок його носіїв – Локачинський район, що на Волині⁵¹;

2) *Зірк-а – Зірк-ій*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає на Київщині. За поширенням це прізвище посідає 798 952 місце в загальному списку мешканців України⁵².

Серед прізвищ, похідних від прізвища *Зірка*, наявне одне подвійне прізвище *Зірко-Рубцова*, носієм якого в Україні є 1 особа, яка проживає в м. Єнакієво, що на Донеччині. За поширенням це прізвище посідає 798 953 місце в загальному списку мешканців України⁵³.

Висновки. Висловлені вище міркування дозволяють зробити висновки:

1. Досліджувана мікросистема прізвищ, похідних від прізвища *Зірка*, є нечисленною і налічує всього 30 прізвищ, з них кожне друге прізвище утворене від усіченої основи.

Найпоширенішим прізвищем цієї мікросистеми є прізвище *Зірка* (493 носії) (дет. про кількість носіїв прізвищ, утворених від прізвища *Зірка*, та їхнє місце в загальному списку мешканців України див. табл. 1).

⁴⁷ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

⁴⁸ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE>.

⁴⁹ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA>.

⁵⁰ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BD%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0>.

⁵¹ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE>.

⁵² <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B9>.

⁵³ <https://ridni.org/karta/%D0%B7%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE-%D1%80%D1%83%D0%B1%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%B0>.

Табл. 1. Кількість носіїв прізвищ, утворених від прізвища *Зірка*, та їхнє місце в загальному списку мешканців України

	Прізвище	К-ть носіїв	Місце в списку
1	Зір-к-а	493	10 062
2	Зір(к/ч)-ак	66	62 406
3	Зір(к/ч)-енк-о	63	64 570
4	Зірн-ик	62	64 868
5	Зір(к/ч)-ик	59	67 531
6	Зір-енк-о	31	107 323
7	Зірк-евич	26	119 135
8	Зірк-о	25	123 576
9	Зірюкін-а	17	155 492
10	Зірні(к/ч)-енк-о	16	163 182
11	Зір(к/ч)-ук	16	163 183
12	Зір-юкін	12	195 127
13	Зірн-ік	8	240 230
14	Зірк-овськ-ий	7	261 187
15	Зірні(к/ч)-енк-о	7	261 188
16	Зірн-а	5	302 873
17	Зір-н-ий	5	302 874
18	Зірковськ-а	3	446 414
19	Зірнеєв-а	3	446 415
20	Зіркін-а	2	473 745
21	Зір-ов	2	473 748
22	Зіров-а	2	473 749
23	Зір-юк	2	473 751
24	Зірк-ач	1	473 949
25	Зірківськ-а	1	798 950
26	Зірк-івськ-ий	1	798 951
27	Зірк-ій	1	798 952
28	Зірко-Рубцова	1	798 953
29	Зірк-ов	1	798 954
30	Зірков-а	1	798 955
31	Зірн-иц-я	1	798 957

2. Найпоширенішим способом творення прізвищ, похідних від прізвища *Зірка*, є суфіксальний (19 прізвищ). Найчастіше для творення нових прізвищ використовують суфікси *-енк-* (4 випадки), *-ов*, *-ук(-юк)* (по 7 випадків).

Десять прізвищ утворено флексійним способом, серед яких два прізвища утворено від основи прізвища *Зірк-а*: *Зірк-о*, *Зірк-ій* та 8 жіночих прізвищ – від основ чоловічих прізвищ: *Зірюкін-а*, *Зірн-а*, *Зілковськ-а*, *Зірн-еєв-а*, *Зіров-а*, *Зіркін-а*, *Зірківськ-а*, *Зірков-а* (дет. про способи творення прізвищ, похідних від прізвища *Зірка* див. табл. 2).

Табл. 2. Способи творення прізвищ, похідних від прізвища Зірка

	Способи творення прізвищ	К-ть
1	Безсуфіксальний	1
2	Суфіксальний	19
2.1	-енк-	4
2.2	-ук(-юк)	2
2.3	-ов	2
2.4	-ик-	1
2.5	-ак	1
2.6	-ник	1
2.7	-евич	1
2.8	-овськ-	1
2.9	-н-	1
2.10	-ач	1
2.11	-івськ-	1
2.12	-иц-	1
2.13	-ін	1
2.14	-нік	1
3	Флексійний	10
3.1	-а	8
3.2	-о	1
3.3	-ій	1
4	Подвійне прізвище	1
	Усього	31

ЛІТЕРАТУРА

1. Варченко І. До основ наукового вивчення сучасних українських прізвищ. *Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ*. Київ : Радянська школа, 1968. С. 3–29.
2. Горпинич В. О., Корнієнко А. І. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України: Словник. Дніпропетровськ : Пороги, 2012. 237 с.
3. Горпинич В. Основні принципи дослідження сучасних прізвищ України. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 18–27.
4. Поповський А. Дешифрація про українські прізвища : Монографія. Дніпро : Ліра, 2020. 300 с.
5. Прадід Ю. Ф. Матронімічні прізвища (на матеріалі українських варіантів християнських імен). *Українське мовознавство*. 2022а. Вип. 52. С. 32–43.
6. Прадід Ю. Ф. Особливості творення прізвищ, похідних від прізвища Дід (на матеріалі прізвищ, поширених в Україні). *Філологічний часопис* : науковий журнал. Умань : ВПЦ «Візаві», 2022б. Вип. 2 (20). С. 62–83.
7. Прадід Ю. Ф. Патронімічні прізвища (на матеріалі українських варіантів християнських імен). *Українське мовознавство*. 2021. Вип. 1(50). С. 28–45.
8. Прадід Ю. Ф. Способи творення прізвищ мікрогрупи «Батько»: на матеріалі прізвищ, поширених в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія». На пошану Івана Чендея (до 100-річчя з дня народження)*. 2022с. Вип. 1 (47). С. 225–230.

9. Прадід Ю. Ф. Способи творення прізвищ, похідних від апелятива *дід*. *Мова. Література. Фольклор*. Запоріжжя, 2022d. № 1. С. 42–52.
10. Прадід Ю. Ф. Типологія прізвищ жителів с. Либохори Стрийського району на Львівщині. *Мови й літератури світу*: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2022e. Вип. 1. С. 28–45.
11. Прадід Ю. Ф. Типологія українських прізвищ та імен (на матеріалі прізвищ та імен моїх однокласників). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2022f. № 18. С. 43–48.
12. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1966. 216 с.
13. Українська ономастика: Бібліографічний покажчик. Уклад.: С. О. Вербич, І. В. Єфименко, І. М. Желізняк. Київ, 2013. 366 с.
14. Український словотвір: Словник-довідник. URL: <https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> (дата звернення: 16.01.2023).
15. Українські прізвища. URL: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0 (дата звернення: 26.01.2023).
16. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Рідні. UPL : <https://ridni.org/> (дата звернення : 19.01.2023).

REFERENCES

1. Varchenko I. Do osnov naukovoho vyvchennia suchasnykh ukrainskykh pryzvyshch. *Redko Yu. K. Dovidnyk ukrainskykh pryzvyshch*. Kyiv : Radianska shkola, 1968. S. 3–29.
2. Horpynych V. O., Korniienko A. I. Antroponimiia Dniprovskoho Pryporizhzhia i sumizhnykh rehioniv Ukrainy: Slovnyk. Dnipropetrovsk : Porohy, 2012. 237 с.
3. Horpynych V. Osnovni pryntsyropy doslidzhennia suchasnykh pryzvyshch Ukrainy. *Ukrainska mova*. 2009. № 4. S. 18–27.
4. Popovskyi A. Deshchytsia pro ukrainski pryzvyshcha : monohrafiia. Dnipro : Lira, 2020. 300 s.
5. Pradid Yu. F. Matronimichni pryzvyshcha (na materialy ukrainskykh variantiv khrystyianskykh imen). *Ukrainske movoznavstvo*. 2022. Vyp. 52. S. 32–43.
6. Pradid Yu. F. Osoblyvosti tvorennia pryzvyshch, pokhidnykh vid pryzvyshcha Did (na materialy pryzvyshch, poshyrenykh v Ukraini). *Filolohichni chasopys : naukovyi zhurnal*. Uman : VPTs «Vizavi», 2022b. Vyp. 2 (20). S. 62–83.
7. Pradid Yu. F. Patronimichni pryzvyshcha (na materialy ukrainskykh variantiv khrystyianskykh imen). *Ukrainske movoznavstvo*. 2021. Vyp. 1(50). S. 28–45.
8. Pradid Yu. F. Sposoby tvorennia pryzvyshch mikrohrupy «Batko»: na materialy pryzvyshch, poshyrenykh v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Filolohiia». Na poshanu Ivana Chendeia (do 100-richchia z dnia narodzhennia)*. 2022. Vyp. 1 (47). S. 225–230.
9. Pradid Yu. F. Sposoby tvorennia pryzvyshch, pokhidnykh vid apeliatyva did. *Mova. Literatura. Folklor*. Zaporizhzhia, 2022d. № 1. S. 42–52.
10. Pradid Yu. F. Typolohiia pryzvyshch zhyteliv s. Lybokhory Stryiskoho raionu na Lvivshchyni. *Movy y literatury svitu: zb. nauk. prats. Kryvyi Rih*, 2022. Vyp. 1. S. 28–45.
11. Pradid Yu. F. Typolohiia ukrainskykh pryzvyshch ta imen (na materialy pryzvyshch ta imen moikh odnoklasnykiv). *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 2022f. № 18. S. 43–48.
12. Redko Yu. K. Suchasni ukrainski pryzvyshcha. Kyiv : Naukova dumka, 1966. 216 s.
13. Ukrainska onomastyka: Bibliohrafichni pokazhchyk. Uklad.: S. O. Verbych, I. V. Yefymenko, I. M. Zheliezniak. Kyiv, 2013. 366 s.

14. Ukrainskyi slovotvir: Slovnyk-dovidnyk. URL:
<https://subject.com.ua/ukrmova/derivation/index.html> (data zvernennia : 16.09. 2022).
15. Ukrayins'ki prizvyshcha. URL:
https://www.wikiwand.com/uk/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0
(data zvernennya: 17.09.2022).
16. Khudash M.L. Z istorii ukrainskoi antroponimii. Kyiv : Naukova dumka, 1977. 236 s.

DZERELA ILUSTRATYVNOHO MATERIALU

1. Ridni. UPL : <https://ridni.org/> (data zvernennia: 19.01.2023).

Прадід Юрій Федорович, доктор філологічних наук, професор (Україна).

Pradid Yuri, Doctor of Philology, Professor (Ukraine).

Стаття надійшла: 12.04.2023

Статтю прийнято до друку: 19.04.2023

VII. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 811.111'373.43"364"

DOI 10.31652/2521-1307-2022-36-148-156

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ У МЕДІАТЕКСТАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Людмила Ковальчук

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Україна, м. Луцьк, пр. Волі, 13

e-mail: liuda_babula@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-4531-1326

Лариса Киричук

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Україна, м. Луцьк, пр. Волі, 13

e-mail: ky-la-my@ukr.net

ORCID: 0000-0002-2944-4268

Юлія Літкович

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Україна, м. Луцьк, пр. Волі, 13

e-mail: litkovych@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4962-0617

У статті з'ясовано особливості перекладу неологізмів з української мови на англійську в медіатекстах воєнного часу. Проаналізовано способи перекладу емоційно забарвлених лексичних одиниць різної частиномовної належності. Визначено стилістичні та прагматичні особливості перекладу неологізмів, виокремлено типи трансформацій, які виникають під час перекладу слів-реалій, метафоричних словосполук та крилатих висловів.

Ключові слова: *перекладацький прийом, перекладацька трансформація, неологізм, емоційне навантаження, медіатекст.*

TRANSLATION PECULIARITIES OF NEOLOGISMS IN WARTIME MEDIA TEXTS

Liudmyla Kovalchuk

Lesya Ukrainka Volyn National University

13 Voli Ave., Lutsk, Ukraine

e-mail: litkovych@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4962-0617

Larysa Kyrychuk

Lesya Ukrainka Volyn National University
13 Voli Ave., Lutsk, Ukraine
e-mail: ky-la-my@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2944-4268

Yuliia Litkovych

Lesya Ukrainka Volyn National University
13 Voli Ave., Lutsk, Ukraine
e-mail: litkovych@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4962-0617

Introduction. War has always been a powerful trigger for the emergence of newly formed words in the vocabulary of any language. The Ukrainian language is no exception, and in the wake of Russia's full-scale invasion of Ukraine in February 2022, it has been replenished with a significant number of neologisms. The Russian-Ukrainian war, which is still in the focus of the world community's attention, has proven the multifaceted support of Ukraine in the international arena and has caused the appearance of numerous publications in the media space, including online publications in periodicals and posts on social media such as Facebook, Twitter, and Instagram. That is why the translation of neologisms from Ukrainian into English in wartime media texts is particularly relevant.

Purpose. The purpose of the article is to outline the main ways of translating into English emotionally charged neologisms that are inherent in wartime media texts.

Methods. The integrated study of neologisms in wartime media space and their translation from Ukrainian into English involved the application of the following methods: the method of continuous sampling (for assembling neologisms in wartime media texts), the method of descriptive observation (for clarifying possible ways of translating neologisms), methods of analysis and synthesis (for systematization and classification of neologisms of various part-of-speech and word-formation affiliation, singling out pragmatic and stylistic peculiarities of their translation, formulation of conclusions).

Results. The newly formed words and collocations in the Ukrainian language are mostly associated with well-known public figures and military leaders, military operations on the territory of certain geographical objects, names of weapons, etc. Some neologisms appeared only with the start of Russia's full-scale invasion, while other already existing lexical items acquired new meanings.

The common characteristic feature of all wartime neologisms is their emotional colouring. As a living flexible organism language is able to absorb like a sponge all the negative and positive human emotions of the Russian-Ukrainian war. Each neologism of the Ukrainian language is a reflection of the military actions and related phenomena that are currently taking place on the territory of Ukraine, as well as a kind of container of various emotions experienced by Ukrainians working on different fronts to defend their homeland.

A significant layer of neologisms is emotionally loaded invective vocabulary, which serves as a kind of verbal means of liberation from the aggression caused by the Russian-Ukrainian war and finds its manifestation in swearing, mockery or cursing the occupiers.

According to the results of the study, the typical ways of creating neologisms include affixation, composition, telescoping and shortening. Due to a thorough analysis of wartime

neologisms in the Ukrainian and English media texts, it was found that the main translation techniques are transliteration, transcription, calquing, substitution, and explication. When dealing with catchphrases the most appropriate method is literary translation.

In addition, the stylistic features of translating neologisms in wartime media texts include pejorative grammar – decapitalized proper names, graphon – a deliberate distortion of the spelling norm, metaphorical antonomasia – the use of proper names of historical figures, literary or biblical characters having a certain characteristic feature; euphemisms – tolerant words or phrases used to replace unpleasant and obscene words, periphrases – descriptive naming of certain objects by highlighting their characteristic features.

Originality. *The article presents the first attempt of making a deep insight into the translation peculiarities of the emotionally charged neologisms in wartime media texts.*

Conclusion. *The results of the study prove that, on the one hand, the emotionally charged wartime neologisms serve to name new realities and concepts, and on the other hand, reflect the rethinking of reality through the prism of the Russian-Ukrainian war, the figurative thinking and the impressive sense of the Ukrainian humour. The main techniques of translating neologisms from Ukrainian into English in wartime media texts include transliteration, transcription, calquing, substitution, explication and literal translation of catchphrases. Pejorative grammar, graphon, metaphorical antonomasia, euphemization, and periphrasis are effective stylistic tools aimed at fulfilling the pragmatic function of protesting against the war and ridiculing the occupiers. We consider further research of the possible ways of translating into English non-equivalent neologisms in modern military discourse to be much promising.*

Keywords: *translation technique, translation transformation, neologism, emotional charge, media text.*

Постановка проблеми. Війна завжди була потужним тригером для появи нових лексичних одиниць у словниковому складі будь-якої мови. Не стала винятком й українська мова, яка з огляду на повномасштабне вторгнення росії на територію України в лютому 2022 року поповнилася значною кількістю неологізмів.

Російсько-українська війна, яка й досі перебуває у фокусі уваги світової спільноти, засвідчила різнопланову підтримку України на міжнародній арені та спричинила появу численних публікацій у медіапросторі, зокрема онлайн-публікацій у періодичних виданнях та дописів у соціальних мережах на зразок «Фейсбук», «Твітер», «Інстаграм». Саме тому переклад неологізмів з української на англійську мову в медіатекстах воєнного часу є особливо на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню способів творення неологізмів та особливостей їх перекладу свої наукові праці присвятили Ю. Зацний [3], Т. Колодяжна [4], О. Герасімова [1], Л. Мосієвич [8], О. Пуш, Н. Гасюк [5] та інші. Завдяки детальному моніторингу неологізмів, поява яких зумовлена повномасштабною російсько-українською війною, кореспондент «АрміяINFORM» Є. Букет представив мінісловник найвідоміших неологізмів української мови (1). Згодом його доповнив сленгізмами-неологізмами мовний омбудсмен Т. Кремінь (4). Зі свого боку, кореспондент «NPR» Б. Чапел схаактеризував окремі перекладені на англійську мову слова-реалії та словосполучки української мови як новотвори війни (7).

Мета статті – окреслити основні способи перекладу англійською мовою емоційно забарвлених неологізмів, які властиві медіатекстам воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням О. Селіванової, неологізм – це «слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття в новому значенні й усвідомлюються як такі носіями мови» [6, с. 417].

Здебільшого новотвори української мови асоціюються з відомими громадськими діячами та військовим керівництвом, бойовими діями на території певних географічних об'єктів, назвами зброї тощо. Деякі неологізми з'явилися лише після початку повномасштабного вторгнення росії (*макроніти, байрактарити, чорнобаїти*), інші, уже звичні нам лексичні одиниці, набули нового значення (*їжак, коктейль Молотова, гуманітарний коридор*).

Спільною характерною рисою новотворів є їхня колоритність та емоційне навантаження. Мова як живий пластичний організм здатна наче губка вбирати всі негативні та позитивні людські емоції періоду російсько-української війни. Кожен неологізм української мови – це віддзеркалення військових дій та пов'язаних з ними явищ, які тепер відбуваються на території України, а також свого роду контейнер різного роду емоцій, які переживають українці, працюючи на різних фронтах задля оборони рідної землі.

Оцінна лексика сприяє вираженню почуттів, реакцій емоційного життя людини загалом. Те, що психолінгвістична наука розглядає як емоційний компонент значення слова – одиниці лексикону – є комплексом пов'язаних зі словом переживань [2, с. 53].

Значний прошарок неологізмів становить емоційно навантажена інвективна лексика, яка слугує своєрідним вербальним засобом звільнення від агресії, спричиненої російсько-українською війною, та знаходить свій прояв у лайці, насмішці або прокльонах окупантів [7]. Наприклад, *Путлер* – **Putler**, *педерація* – **pederazia**, *орки* – **orcs**, *рашисти* – **ruscists**, *свинособаки* – **pig-dogs**, *зазомбоване стадо* – **zombified herd** і т. п.

Як засвідчують результати дослідження, типовими способами творення неологізмів є:

- 1) афіксація (*путіністи* – **putinists**, *пропагандисти* – **propagandists**, *денацифікація* – **denazification**);
- 2) словоскладання (*затридні* – **for three days**, *Бандера-смузі* – **Bandera-smoothie**, *бульбофюрер* – **bulbofuhrrer**);
- 3) телескопія (*Путлер* – **Putler**, *країна-терорист* – **terrostate**, *рашисти* – **ruscists**);
- 4) скорочення (*Пу* – **Pu**).

Завдяки ретельному аналізу неологізмів війни в українськомовних та англійськомовних медіатекстах встановлено, що до основних способів їх перекладу належать:

- 1) транслітерація;
- 2) транскрипція;
- 3) калькування;
- 4) підставний переклад;
- 5) експлікація.

Транслітерація полягає у відтворенні графічного зображення новотворів української мови відповідними графічними знаками англійської мови. Здебільшого транслітерацію використовують під час перекладу власних імен, географічних об'єктів тощо. Наприклад: *Путлер* – **Putler**, *пуйло* – **puiilo**, *оркостан* – **orcostan**, *педерація* – **pederazia**, *мордор* – **mordor**, *Чорнобаївка* – **Chornobaivka**, *Гостомель* – **Hostomel**.

Транскрипція базується на фонетичному принципі, зокрема відтворенні фонетичної складової неологізмів, до прикладу, *Бандера-смузі* – **Bandera-smoothie**, *хуїло* – **khuido**, *рашисти* – **ruscists**, *гауляйтер* – **gauleiter**.

Калькування особливо характерне для передавання словосполук, які в мові перекладу не мають однозначних лексичних відповідників, тобто належать до безеквівалентної лексики, і полягає в буквальному перекладі на англійську мову відповідних українських неологізмів. Прикладами калькування є: *свинособаки* – **pig dogs**, *варвари* – **barbarians**, *привид Києва* – **ghost of Kyiv**, *бункерний щур* – **bunker rat**, *біологічне сміття* – **biological waste**, *плем'я з промитими мізками* – **brainwashed tribe**, *тракторні війська* – **tractor troops**.

Підставний переклад як прийом передачі неологізмів полягає у використанні вже наявних в англійській мові слів або словосполук, що мають достатню спільність значень з вихідними словами, тобто збіг денотативних значень. Наприклад: *чмоня* – **chump**, *задвохсотити* – **kill**, *затрьохсотити* – **wound**.

Експлікація – це лексико-граматична трансформація, під час якої українські неологізми замінюються словосполученнями англійської мови, що пояснюють їхнє значення. До прикладу, *зукраїнити* – **humiliate on the global level (be ukrained)**; *макронити* – **make a big show of being very concerned and do nothing to help (macronite)**; *шойгувати* – **pretend that everything is going according to the plan (shoiguing)**, *чорнобаїти* – **suffer from ineffectiveness by making the same mistake (chornobaite)**, *джавелінити*, *байрактарити*, *хімарсити*, *стінгерити* – **destroy the enemy**; *відіпренити* – **resist the enemy**.

Особливої уваги заслуговує переклад крилатих висловів, які з'явилися в період війни та набули статусу мемів. Неологізми-сполуки є наслідком перетворення фрагментів цитат на кліше, складену номінативну одиницю, що супроводжується переосмисленням, структурними змінами тощо [6, с. 417].

Завдяки проведеному перекладацькому аналізу встановлено, що найбільш поширеним способом перекладу крилатих висловів є дослівний переклад. Наприклад:

Слава Україні! Героям слава! Слава нації! Смерть ворогам! – **Glory to Ukraine! Glory to the Heroes! Glory to the Nation! Death to the enemies!**

Україна понад усе! – **Ukraine is above all!**

Путін хуїло! – **Putin khuido!**

Україна – столиця великих людей. – **Ukraine is the capital of great people.**

Ласкаво просимо до пекла! – **Welcome to the hell!**

Будьте прокляті, рашисти! – **Be damned, ruscists!**

Увага! Повітряна тривога! Усі в Мавзолей! – **Warning! Air alarm! Everyone to the Mausoleum!**

Квиток на прощальний концерт Кобзона. – **A ticket for Kobzon farewell concert.**

Крилатий вислів «*Доброго вечора, ми з України!*» – «**Good evening, we are from Ukraine!**», яким розпочинає всі відеозвернення оптимістично налаштований голова Миколаївської облдержадміністрації Віталій Кім, став неофіційним військовим привітанням та отримав широкий ужиток, оскільки завжди підтримує моральний дух українців. Висока частотність використання і зрозумілість змісту цього гасла не потребує додаткових пояснень під час перекладу.

Окремі крилаті вислови мають кілька паралельних варіантів перекладу:

Покладіть насіння в кишені, щоб соняшники після смерті проросли. – **Put sunflower seeds in your pockets so that they will grow after you die / You should put sunflower**

seeds in your pockets so that they will grow on Ukrainian land after you die / Take these seeds and put them in your pockets so at least sunflowers will grow when you all lie down here.

Рускій ваєнний карабль, іді на х*й! – Russian warship, go fuck yourself! / Russian warship, fuck your ass! / Fuck you, Russian warship!

Варто зауважити, що до стилістичних особливостей перекладу неологізмів у медіатекстах воєнного часу належать:

1) пейоративна (зневажлива) граматика – написання власних назв та імен агресора з маленької букви: *росія* – **russia**, *рф* – **rf**, *путін* – **putin**, *москва* – **moscow**, *кремль* – **kremlin**;

2) графон – навмисне спотворення орфографічної норми, зокрема вживання символічної літери **z** (знак підтримки російської військової агресії) у лексичних одиницях, пов'язаних з російськими окупаційними військами, що має негативне емоційне навантаження або зневажливий підтекст, як-от у словах **ruzzia, pederazia, ruznia, z-monsters**;

3) метафорична антономазія – вживання власних імен історичних постатей, літературних або біблійних персонажів, що вирізняються певною характерною ознакою: *гітлер* – **hitler**, *фюрер* – **fuhrer**, *сатана* – **satan**, *мордор* – **mordor**, *орки* – **orcs**. Цей стилістичний прийом працює також і у зворотньому напрямку, як-от: *Бункерний Щур (В. Путін)* – **Bunker Rat**, *Кобиляча Голова (С. Лавров)* – **Mare's Head**, *Зливний Бачок (О. Скабєєва)* – **Drain Tank**, *Бензоколонка (Росія)* – **Oil Station**;

4) евфемізми – толерантні слова або словосполучення, які використовують для заміни неприємних та нецензурних слів. Наприклад: *негативно народитись* – **be negatively born (die)**, *йти за російським кораблем* – **follow the Russian warship (fail)**;

5) перифрази – описове називання певних об'єктів шляхом виділення їхніх характерних рис, до прикладу: *завести трактор* – **start the tractor (apply unexpected methods of fighting)**, *дискотека* – **disco party (military actions)**, *друзі Путіна* – **Putin's friends (Russian troops)**.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, з'ясовано, що емоційно забарвлені неологізми воєнного часу, з одного боку, слугують найменуванням нових реалій і понять, а з іншого – віддзеркалюють переосмислення дійсності крізь призму російсько-української війни, образність мислення та вражаюче почуття гумору українців навіть попри повномасштабне вторгнення ворожої країни. Досліджено, що основними способами перекладу неологізмів з української на англійську мову в медіатекстах воєнного часу є транслітерація, транскрипція, калькування, підставний переклад, експлікація, а також дослівний переклад крилатих висловів. Ефективними стилістичними інструментами, зорієнтованими на виконання прагматичної функції протесту проти війни та висміювання окупантів, виступають пейоративна граматика, графон, метафорична антономазія, евфемізація та перифраза.

Перспективним вважаємо подальше дослідження можливих способів перекладу на англійську мову безеквівалентних неологізмів у сучасному воєнному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасімова О. Особливості перекладу мовних реалій як одиниць безеквівалентної лексики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. Вінниця, 2015. Вип. 22. С. 242–246.*

2. Денисевич О., Плечко А. Емоційно-оцінний компонент в асоціативному значенні слова (на прикладі слів-стимулів рекламної лексики). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць. Вінниця, 2021. Вип. 33. С. 50–58.*

3. Зацний Ю. А., Запольських С. П. Лінгвальні, соціолінгвальні та перекладацькі параметри нової лексики та фразеології англійської мови. *Модуси сучасного перекладознавства* / за ред. С. О. Швачко. Суми : Сумський державний університет, 2021 С. 13-41.
4. Колодязна Т. Ю. Актуальні проблеми перекладу неологізмів англійської мови. *Наука онлайн: Міжнародний електронний журнал*. 2018. № 6. URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2018/06/Kolodyazhna.pdf> (дата звернення: 02.04.2023).
5. Пуш О. М., Гасюк Н. В. Особливості перекладу військової термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. № 58. С. 305–308. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.68>
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Kovalchuk L., Litkovych Yu. Psycholinguistic aspects of representing aggression in wartime media discourse. *East European Journal of Psycholinguistics*. Lutsk : Lesya Ukrainka Volyn National University, 2022. Vol. 9, No 2. P. 67–81. DOI: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2022.9.2.kov>
8. Mosiyevykh L. The techniques of English-Ukrainian translation of military discourse. *Jazyk a kultura*. Prešov : Lingvokulturologické a prekladateľsko-tlumočnícke centrum excelentnosti pri FF PU, 2017. Číslo 29-30. S. 112–117.

ДЖЕРЕЛА

1. Букет Є. Армія Inform представляє словник неологізмів української мови. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/> (дата звернення: 02.04.2023).
2. Голос України: вебсайт. 2022. URL: <http://www.golos.com.ua> (дата звернення: 04.04.2023).
3. День: вебсайт. 2022. URL: <https://day.kyiv.ua/uk> (дата звернення: 02.04.2023).
4. Кремінь Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення: 02.04.2023).
5. Українська правда: вебсайт. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua> (дата звернення: 02.04.2023).
6. Уніан: вебсайт. 2022. URL: <https://www.unian.ua> (дата звернення: 02.04.2023).
7. Chappel B. The war in Ukraine has reintroduced these words and phrases into our vocabulary. 2022. URL: <https://www.npr.org/2022/03/21/1086709135/russia-ukraine-war-military-terms-lingo-phrases> (дата звернення: 05.04.2023).
8. Daily Mail: вебсайт. URL: <https://www.dailymail.co.uk> (дата звернення: 05.04.2023).
9. Facebook: вебсайт. 2022. URL: <https://www.facebook.com> (дата звернення: 02.04.2023).
10. Independent: вебсайт. 2022. URL: <https://www.independent.co.uk> (дата звернення: 01.04.2023).
11. Instagram: вебсайт. 2022. URL: <https://www.instagram.com> (дата звернення: 01.04.2023).
12. The Guardian: вебсайт. 2022. URL: <https://www.theguardian.com> (дата звернення: 04.04.2023).
13. Twitter: вебсайт. 2022. URL: <https://twitter.com/ukraine> (дата звернення: 01.04.2023).

REFERENCES

1. Herasimova O. Osoblyvosti perekladu movnykh realii yak odynts bezekvivalentnoi leksyky. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats*. Vinnytsia, 2015. Vyp. 22. S. 242-246.
2. Denysevykh O., Plechko A. Emotsiino-otsinnyi komponent v asotsiatyvnomu znachenni slova (na prykladi sliv-stymuliv reklamnoi leksyky). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats*. Vinnytsia, 2021. Vyp. 33. S. 50-58.

3. Zatsnyi Yu. A., Zapolskykh S. P. Linhvalni, sotsiolinhvalni ta perekladatski parametry novoi leksyky ta frazeolohii anhliiskoi movy. *Modusy suchasnoho perekladoznastva* / za red. S. O. Shvachko. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet. 2021. S. 13-41.
4. Kolodiazna T. Yu. Aktualni problemy perekladu neolohizmiv anhliiskoi movy. *Nauka online: Mizhnarodnyi elektronnyi zhurnal*. 2018. № 6. URL: <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2018/06/Kolodyazhna.pdf> (data zvernennia: 02.04.2023).
5. Push O. M., Hasiuk N. V. Osoblyvosti perekladu viiskovoi terminolohii. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*. 2022. № 58. S. 305-308. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.68>
6. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia-K, 2006. 716 s.
7. Kovalchuk L., Litkovych Yu. Psycholinguistic aspects of representing aggression in wartime media discourse. *East European Journal of Psycholinguistics*. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University, 2022. Vol. 9, No 2. P. 67-81. DOI: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2022.9.2.kov>
8. Mosiyevych L. The techniques of English-Ukrainian translation of military discourse. *Jazyk a kultura*. Prešov: Lingvokulturologické a prekladateľsko-tlmočnícke centrum excelentnosti pri FF PU, 2017. Číslo 29-30. S. 112-117.

SOURCES

1. Buket Ye. Armiiainform predstavliaie slovnyk neolohizmiv ukrainskoi movy. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armyainform-predstavlyaye-slovnyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/> (data zvernennia: 02.04.2023).
2. Holos Ukrainy. 2022. URL: <http://www.golos.com.ua> (data zvernennia: 04.04.2023).
3. Den'. 2022. URL: <https://day.kyiv.ua/uk> (data zvernennia: 02.04.2023).
4. Kremin T. Novitni slenhyzmy-neolohizmy – movne viddzeralennia viiny. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slenhyzmineologizmi-movne-viddzeralenna-vijni.html>
5. Ukrainska pravda. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua> (data zvernennia: 02.04.2023).
6. Unian. 2022. URL: <https://www.unian.ua> (data zvernennia: 02.04.2023).
7. Chappel B. The war in Ukraine has reintroduced these words and phrases into our vocabulary. 2022. URL: <https://www.npr.org/2022/03/21/1086709135/russia-ukraine-war-military-terms-lingo-phrases> (data zvernennia: 05.04.2023).
8. Daily Mail. 2022. URL: <https://www.dailymail.co.uk> (data zvernennia: 05.04.2023).
9. Facebook. 2022. URL: <https://www.facebook.com> (data zvernennia: 02.04.2023).
10. Independent. 2022. URL: <https://www.independent.co.uk> (data zvernennia: 01.04.2023).
11. Instagram. 2022. URL: <https://www.instagram.com> (data zvernennia: 01.04.2023).
12. The Guardian. 2022. URL: <https://www.theguardian.com> (data zvernennia: 04.04.2023).
13. Twitter. 2022. URL: <https://twitter.com/ukraine> (data zvernennia: 01.04.2023).

Ковальчук Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки (Україна).

Kovalchuk Liudmyla, PhD in Philology, Associate Professor of the English Philology Department at Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine).

Киричук Лариса Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки (Україна).

Kyrychuk Larysa, PhD in Philology, Associate Professor of the English Philology Department at Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine).

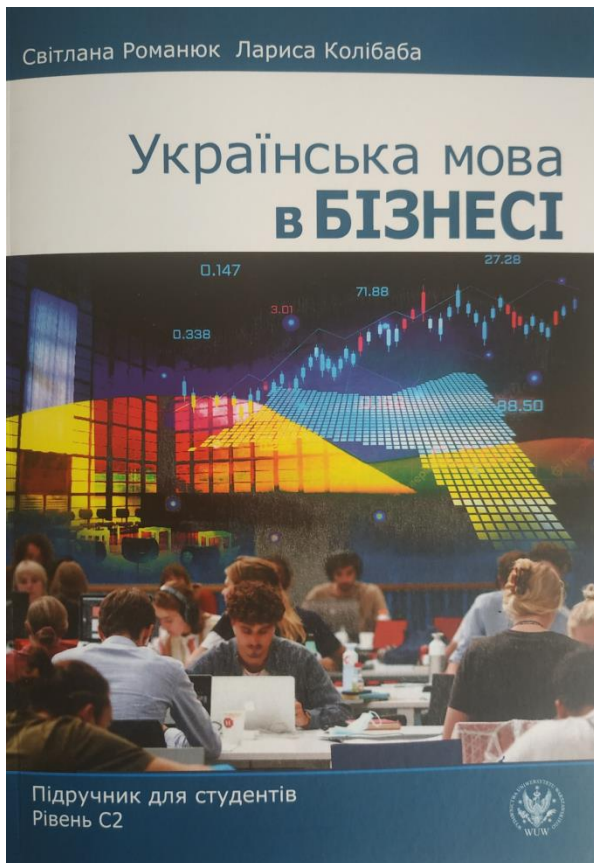
Літкович Юлія Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки (Україна).

Litkovych Yuliia, PhD in Philology, Associate Professor of the English Philology Department at Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine).

Стаття надійшла: 27.04.2023

Статтю прийнято до друку: 04.05.2023

РЕЦЕНЗІЇ

УКРАЇНСЬКА ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ НЕБЕЗІНТЕРЕСНО:

рецензія на підручник для студентів
польських ВИШів «Українська мова в бізнесі.
Підручник для студентів. Рівень С2»
С. Романюк, Л. Колібаби (Варшава, 2023)

Інна Гороф'янюк

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9836-8270

UKRAINIAN FOR FOREIGNERS IS INTERESTING:

review of the textbook for students of Polish
universities «Ukrainian language in business.
Textbook for students. Level C2» by
S. Romanyuk & L. Kolibaba (Warsaw, 2023)

Inna Horofianiuk

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State
Pedagogical University,
Ostrozhskego Str., 32, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9836-8270

Сумнозвісні події, які розгортаються в Україні з 24 лютого 2022 року, спричинили зростання інтересу цілого світу до України, нашої культури, мови. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну понад 1,3 млн людей у світі почали вивчати українську на знак солідарності. Про це повідомляє безкоштовна онлайн-платформа для вивчення мов Duolingo у звіті за 2022 рік, який створили на основі даних понад 500 млн учнів. Найбільше зростання популярності української мови в березні 2022 р. спостерігалось в Польщі: за 6 місяців після вторгнення кількість людей, які вивчають українську мову, там зросла на 1615 % порівняно з минулим роком.⁵⁴

Отож це стало викликом для українських науковців, методистів, які зобов'язані за таких умов активно розробляти якісні навчальні матеріали для вивчення української мови іноземцями. Адекватно відреагували на гострі потреби часу Світлана Романюк – професор Варшавського університету, доктор габілітована, працівник катедри україністики, авторка монографій і статей з української теоретичної граматики, соціолінгвістики, аналізу дискурсу, глотодидактики, та Лариса Колібаба – старший науковий співробітник відділу граматики та

⁵⁴ <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/10/251781/>

наукової термінології Інституту української мови НАН України, кандидат філологічних наук, авторка наукових праць, присвячених теоретичним і практичним проблемам морфології, дериватології, культури української літературної мови, граматичної лексикиграфії. ТанDEM практика і теоретика українського мовознавства, представників польської та української наукових спільнот уже заздалегідь запрограмував можливість підготовки авторами якісного навчально-методичного продукту.

Створений вищезазначеними авторками підручник *«Українська мова в бізнесі»* адресований передовсім польським студентам, що вивчають українську мову як іноземну на рівні С 2, і призначений для використання під час занять із мови професійного спрямування – української мови у сфері бізнесу, – читаємо у вступі (с. 7).

Рецензований підручник має дуже чітку й виважену архітектуру: книга складається з 13 тематичних блоків (1. *«Бізнес-план: чим він важливий та як його скласти»*, 2. *«Фізична особа – підприємець: як ним стати і які ділові якості для цього потрібно мати»*, 3. *«Чи є життя на пенсії?»*, 4. *«Що треба знати про податки»*, 5. *«Бізнес і закон»*, 6. *«Фінансові послуги»*, 7. *«Кредити – це добре чи погано?»*, 8. *«Приватизація чи прихвати́зація?»*, 9. *«Розумна енергостратегія – запорука заможного та безпечного життя»*, 10. *«Оборудки з нерухомістю»*, 11. *«Секрети успішного бізнесу»*, *«Найзаповітніша мрія – стати мільйонером»*, 12. *«Етика та культура бізнесового спілкування»* (у 2 частинах)), основну частину кожного з яких становлять автентичні тексти українською й рідше польською мовами. Тематика текстів охоплює пенсійну та податкову системи України, поштові й банківські послуги, питання кредитування, приватизації, енергетики, огляд ринку нерухомості, а також тексти та практичні поради щодо того, як розпочати бізнес й успішно ним керувати, зокрема на прикладі тих підприємців, кому це вдалося. Як результат – маємо навчальний контент, насичений фаховою термінологією, діловою та професійною лексикою, що поглиблює знання студентів з обраного фаху та вдосконалює мовленнєві навички.

С. Романюк і Л. Колібаба вдало дібрали й систематизували різноманітний мовний матеріал, значну увагу приділивши ключовим проблемам української фонетики, морфології, лексики та синтаксису.

Цілком виправдано з фонетичного рівня мови обрано наголос як найбільш складний аспект мовленнєвої практики: студентам запропоновано завдання поставити наголоси в окремих словах текстів, зокрема і числівниках (с. 153). Також заслуговують на схвальну оцінку вправи на милозвучність мови, напр.: *Прочитайте речення. Чи дотримано в ньому чергування у – в? Зверте свою відповідь із думкою мовознавця* (с. 85).

Підручник пропонує широке коло проблемно-пошукових завдань, спрямоване на якісне засвоєння лексичного матеріалу. Навчальні матеріали спонукають до осмислення семантики слова в реченнях, розуміння відтінків полісемічних слів професійної сфери, аналізу синонімії й антонімії. За потреби авторки рекомендують студентам звертатися до словників задля з'ясування лексичного значення слів, як-от: *«Попрацюйте зі словником! Скориставшись зі словника чи іншого довідкового видання, поясніть значення слів скоринґта, ануїтетний»* (с. 104). Переконана, що посібник лише виграв би, якби для виконання таких чи подібних пошукових завдань авторки запропонували студентам окремою рубрикою список рекомендованих словників та довідкових джерел із покликаннями на їхні повнотекстові варіанти в інтернеті.

Значну увагу С. Романюк, Л. Колібаба приділили таким ключовим проблемам сучасної морфології, як відмінювання самостійних частин мови, рід аббревіатур (с. 57), уживання прийменників (с. 62), а також практичному аналізу їх. Пропоновані завдання

відзначаються не тільки різноманітністю щодо видів та способів виконання, а й надзвичайним мовним багатством, що пояснюється використанням як ілюстративного матеріалу добірних текстів із сучасної періодики (газети «Україна молода», «Економічна правда», «Слово і діло», «Голос України», «День»), із навчальної фахової літератури (Доброва Н., Осипова М., Основи бізнесу, Одеса 2018; Карпюк Г., Основи підприємництва: навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти (електронне джерело); Біляк Т., Бірюченко С., Бужимська К. та ін., Основи підприємництва, ред. Н. Валінкевич, Житомир 2019), зі словників (СУМ). Прикметно, що запропонований текстовий матеріал ілюструє й міжкультурні українсько-польські зв'язки. На підтвердження наведемо одну вправу: *«Ознайомтеся зі словниковими матеріалами про історичні види податків. Спробуйте перекласти їхні назви польською мовою. Чи були схожі види податків в історії Польської держави?»* (с. 52).

Завдання, націлені на опанування синтаксичних норм української мови, зосереджені на розвиток комунікативних умінь та навичок зв'язного мовлення: складання словосполучень, речень, діалогів, повідомлень, мінітворів, творів-роздумів і под. Окремого схвалення заслуговує проблематика таких творчих завдань, як-от: *«Поміркуйте й запишіть, чи готові Ви відмовитися від користування побутовою технікою, наприклад кондиціонером, задля збереження довкілля?»* (с. 134), *«Підготуйте повідомлення про успішну людину, яка для Вас є взірцем. Розкажіть історію її успіху»* (с. 159) і под. Виразно простежується студентоцентризм у формуванні навчальних завдань творчого рівня.

Не оминули увагою авторки рецензованого посібника й зміни в чинному правописі української мови. Крім широкого корпусу завдань на пунктуаційні норми, натрапляємо на вправи, присвячені орфографічним нормам нової редакції «Українського правопису» 2019 р. Зокрема, завдання *«Увага! Зміни у правописі! Хабар чи хабаря?»* (с. 37) розкриває зміни в трактуванні граматичних особливостей зазначеного вище іменника. Принагідно висловлю власне застереження. Авторки підручника пропонують завдання із такими формулюваннями: *«Уставте, де потрібно, пропущену орфограму»* (с. 46), *«Уставте орфограми»* (с. 54). З огляду на усталену традицію в методиці викладання української мови, усе ж віддала б перевагу формулюванню *«Уставте пропущені літери, знаки, знаки»*, адже орфограма – поняття не конкретне, а абстрактне, тому й не можемо її вставляти на відміну від літери, апострофа, дефіса, інших графічних знаків.

Яскраво виражені прикладні орієнтири підручника, який спрямовує практичну роботу студентів у річище пошуків через концентрацію в одному завданні кількох суміжних проблем. Наприклад, С. Романюк, Л. Колібаба пропонують вставити пропущені розділові знаки в тексті *«Скарбниця, державна скарбниця, а не казна, казначейство»* (с. 88). Отож студенти, удосконалюючи власні знання пунктуаційних норм, ще й з'ясовують особливості вживання своєї фахової лексики в тексті славетного О. Пономарева. Загалом, підручник рясніє текстами – рекомендаціями щодо особливостей уживання різних лексичних, граматичних, орфографічних явищ класиків сучасного українського мовознавства: І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, С. Й. Караванського. Переважно такі тексти зосереджено в окремих рубриках: *«Візьміть до уваги!»*, *«Уникаймо помилок!»*, *«Поміркуйте!»*.

Щодо однієї такої рекомендації таки висловлю власні міркування. В одній із вправ рубрики *«Візьміть до уваги!»* запропоновано розвідку К. Г. Городенської *«Збільшити в 7,5 разу чи раз?»* (с. 103-104), у якій дослідниця стверджує, що типовою іменниковою формою для дробових числівників є лише закінченням *-у* незалежно від його значення, «це означає, що з дробовими числівниками треба вживати форму *разу*». Далі дозволю собі

навести розлогу цитату: «Проте українськомовні наукові праці, довідники, підручники та інші видання, автори яких користувалися дробовими величинами, засвідчують уживання з дробовими числівниками форми *раза*. Використання цієї форми, очевидно, зумовлене тим, що іменники II відміни чоловічого роду з вимірювальною семантикою в родовому відмінку однини мають закінчення *-а*, пор.: *Не вистачає одного метра і 3,5 метра, одного кілограма і 6,8 кілограма, одного літра і 2,7 літра*.

Щоб уодноманітнити правопис іменників з дробовими числівниками на позначення десяткових дробів, Інститут української мови НАН України рекомендує вживати із цими числівниками форму *раза*» (с. 103). Як приклад наводить такі речення: *Збільшити обсяг виробництва в 5,6 раза; Знизити собівартість продукції в 3,8 раза; Валовий національний продукт зріс більш ніж у 7,2 раза; Тепер на душу населення молока припадає в 4,7 раза менше, ніж на початку 90-х років XX ст.* (с. 104).

Припускаю, що іменник «раз» не варто вживати в наведених випадках ні з флексією *-а*, ні з флексією *-у*. Підстава – різні види дробів вимагають різних відмінкових форм від наступного іменника. Числівник на позначення дробу, який має чисельник і знаменник, виражаючи величини в частинах, у мовленні не сполучається зі словом «частина», воно тільки мислиться: *одна восьма (частина), п'ять сьомих (частин)*⁵⁵. У такому випадку справді керований іменник стоїть у формі родового відмінка однини: *дві третіх метра, дві десяти відсотка*. Натомість розрізняють ще десяткові дроби, у яких цілу частину відділяють від дробової частини комою, наприклад, 7,3. Оскільки ціле число вже більше одиниці, то поєднувати такі числівники з іменниками у формі родового відмінка однини є алогічним. Отож видається можливим, щоб іменником керувала ціла частина десяткового дробу. Тим паче аналогію до цього вже маємо у відмінюванні іменників, пов'язаних із числівником зі словами *половина, чверть*, коли мовознавці рекомендують, щоб іменник набував форми, якої вимагає власне кількісний числівник: *два з половиною тижні, п'ять із чвертю років*.⁵⁶

Отож у такому разі матимемо: *Збільшити обсяг виробництва в 5,6 разів; Знизити собівартість продукції в 3,8 рази; Валовий національний продукт зріс більш ніж у 7,2 разів; Тепер на душу населення молока припадає в 4,7 рази менше, ніж на початку 90-х років XX ст.*

Переконана, що виконання студентами широкого корпусу практичних завдань на засвоєння різних мовних явищ основних мовних рівнів крізь призму свого професійного контенту бізнесу й підприємництва активізує пізнавальну самостійність, тобто озброїть студентів інструментами пізнання, сприятиме формуванню не часткових (у межах одного розділу чи теми), а системних знань і професійної комунікативної компетенції.

Однозначно, підручник С. Романюк, Л. Колібаби «Українська мова в бізнесі» – це цікава, корисна й вельми потрібна сьогодні праця, яка, без сумніву, знайде широке практичне застосування.

Гороф'янюк Інна Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Inna Horofianiuk, Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine).

Стаття надійшла: 27.04.2023

Статтю прийнято до друку: 04.05.2023

⁵⁵ Плющ М. Я. Числівник // Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис: підручник / А.К. Мойсієнко, І.М. Арібжанова, В.В. Коломийцева та ін. Київ : Знання, 2010. С. 97.

⁵⁶ Юшук І. П. Українська мова. Київ : Либідь, 2003. С. 360.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Збірник наукових праць «**Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)**» входить до переліку фахових видань категорії «Б», у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (наказ МОН України № 1188 від 24.09.2020 р.; додаток 5), ISSN 2521-1293, ICV 2021= 67.23. Електронну версію журналу включено до наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського. Збірник проіндексовано в міжнародних наукометричних базах: Index Copernicus (IC), Google Scholar, Modern Language Association, Norwegian Register for Scientific Journals, ERIH PLUS.

Збірник виходить двічі на рік – у червні та грудні.

Наукові статті, рецензії на книги, хроніки наукових подій друкуємо українською та англійською мовами.

Проблематика збірника

1. Актуальні питання теорії мови.
2. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації.
3. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики.
4. Лінгвістика тексту. Стилистичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць.
5. Мова сучасних ЗМІ.
6. Проблеми діалектології та ономастики.
7. Актуальні питання зіставної лінгвістики.
8. Перекладознавство та міжкультурна комунікація.

Вимоги до змісту та оформлення статті

І. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ:

1. **Обсяг** відредагованої автором статті – від 8 сторінок основного тексту (від 15 000 друкованих знаків).

2. **Текст статті** має відповідати вимогам ДАКу України, згідно з яким обов'язковими є основні елементи: **постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, мета статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі** (їх виокремлюють рубриками в підрядку до тексту).

3. Статтю супроводжують **анотація** українською мовою (середній обсяг анотації українською мовою – не менше як 500 друкованих знаків) та **Abstract** англійською мовою (не менше як 3000 друкованих знаків), де висвітлено актуальність, мету, завдання, результати та висновки дослідження. Якщо стаття англійською мовою, то вона супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менш як 1800 знаків. Анотацію та Abstract супроводжують **ключові слова** (до 7 термінів чи терміносполук).

4. Наприкінці публікації подати **References** – список використаної літератури, транслітерований латиницею (для транслітерації українського тексту варто користуватися офіційним електронним сервісом: <http://ukrlit.org/transliteratsiia>).

У статті рекомендуємо здійснювати покликання на публікації, розміщені в попередніх випусках збірника «Наукові записки ВДПУ. Серія: Філологія (мовознавство)». Архів випусків: (<https://sites.google.com/site/naukzapmovoynavstvo/arhiv-nomeriv>).

II. ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ:

1. Формат аркуша А4; усі поля – 2 см; шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кеглів (література, анотації, Abstract, References – 12 кеглем), стиль «нормальний» («звичайний»); міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см (в автоматичному режимі); текст друкувати без переносів.

2. Ілюстративний матеріал друкувати *курсивом* без підкреслень та лапок; досліджувана одиниця – *жирним курсивом*; тлумачення окремих слів та понять подавати в лапках «...»; покликання на ілюстративне джерело – у круглих дужках (Т. Шевченко).

3. Обов'язкове розрізнення знаків тире (–) і дефіс (-); використання лапок лише такого формату – «» («текст»); скорочення на зразок *і под., та ін.*, ініціали при прізвищах (напр., О. О. Гнатюк), указівки на сторінки (с. 34), назви населених пунктів (м. Київ) друкувати через нерозривний відступ (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пропуск). Для уникнення невиправданих інтервалів потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки».

4. У тексті використовувати лапки «...»; якщо трапляються внутрішні й зовнішні лапки, то цитату оформлювати за зразком: «...“...”...»

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії наративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

6. Покликання на наукові джерела в тексті подавати у квадратних дужках із зазначенням порядкового номера джерела та сторінки, напр.: [4, с. 345; 7, с. 37–56].

7. Покликання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках, напр. (3, с. 15).

Послідовність структурних елементів статті:

- перший рядок – шифр УДК (звичайний шрифт, ліворуч);
- наступний рядок – назва статті (великі літери, напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – ім'я та прізвище автора (напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – назва закладу освіти, де працює або навчається автор (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – адреса закладу освіти (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – електронна адреса автора (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – номер автора ORCID iD (звичайний шрифт, по центру) (отримати його можна на сайті <https://ORCID.org/register>);
- через рядок – анотація українською мовою та ключові слова (не менше ніж 500 знаків);
- через рядок – та сама інформація (назва статті, інформація про автора, Abstract) англійською мовою;
- через рядок – основний текст статті з виділеними напівжирним шрифтом у підборку до тексту обов'язковими елементами (див. п. I. 2);
- через рядок – **ЛІТЕРАТУРА**. Список літератури оформлювати з урахуванням розробленого у 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Подавати в алфавітному порядку. Джерела ілюстративного матеріалу нумерувати окремо;
- наступний рядок – **ДЖЕРЕЛА, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ**

НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ (за потреби);

- через рядок – **References**;
- через рядок – інформація про автора: ПІБ повністю, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи українською та англійською мовами.

III. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 811.161.2373

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У СКЛАДІ МЕТАФОРИ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА)**

Інна Холод

Вінницький національний аграрний університет
Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2212-6416

У статті проаналізовано елементи лексико-семантичного поля «час» ...

Ключові слова:

**LEXICAL-SEMANTIC FIELD “TIME” IN THE COMPOSITION OF
METHAPORTS (AS EXEMPLIFIED IN LITERARY WORKS BY MYKHAILO
STELMAKH)**

Inna Holod

Vinnitsia National Agrarian University
Soniachna St., 3, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2212-6416

Introduction. *The article analyzes ...*

Purpose.

Methods.

Results.

Originality.

Conclusion.

Keywords:

Текст статті ...

Постановка проблеми (у контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор.

Мета і завдання статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурецька М. В. Лексико-семантичне поле «роздратування». *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки: Мовознавство* / редкол.: Г. Л. Аркушин та ін. Луцьк, 2011. № 3. С. 98–102.
2. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ : Вид-во Київського державного лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.
3. Дрібнюк О. Т. Функції метафори у публіцистичному стилі. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14, т. 8. С. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (дата звернення: 10.01.2020).

REFERENCES

1. Huretska M. V. Leksyko-semantychne pole «rozdratuvannia». *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky: Movoznavstvo* / redkol.: H. L. Arkushyn ta in. Lutsk, 2011. № 3. S. 98–102.
2. Denysova S. P. Typolohiia katehorii leksychnoi semantyky. Kyiv : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho linhvistychnoho un-tu, 1996. 294 s.
3. Dribniuk O. T. Funktsii metafory u publitsystychnomu styli. *Mova i kultura*. 2011. Vyp. 14, t. 8. S. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (data zvernennia: 10.01.2020).

Холод Інна Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, асистент кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету (Україна).

Holod Inna, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Assistant of the Department of the Ukrainian and Foreign Languages, Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine).

IV. УМОВИ ОПЛАТИ

Вартість друку покриває витрати, пов'язані з редагуванням статей, присвоєнням їм DOI, макетуванням та друком журналу. За пересилку збірника сплачує автор (під час отримання його у відділенні «Укрпошти» чи «Нової пошти»).

Оплата здійснюється на картку для виплат ПриватБанку лише після підтвердження редколегією прийняття статті до друку.

Одноосібні статті докторів наук друкуємо **безкоштовно**.

V. ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Редакційна колегія залишає за собою право на рецензування, редагування і відхилення статей. Статті, оформлені з порушенням вимог, не будуть розглянуті.

За зміст публікації, достовірність викладеної в ній інформації, дотримання автором принципів академічної доброчесності, а також за правильність перекладу та транслітерування відповідальність покладено на автора(ів).

Передрук матеріалів журналу – тільки з дозволу автора й редакції.

Публікація статті в збірнику передбачає автоматичну згоду автора(ів) на розміщення її електронного варіанта на сайті збірника та на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України.

Для опублікування статті потрібно надіслати на e-mail: **naukovizap@gmail.com** (Раднєвич Юлія Сергіївна, тел. 067-878-62-11) такі матеріали:

- 1) оформлену відповідно зазначених вимог статтю (**petrenko.doc**);
- 2) авторську довідку **українською та англійською мовами** (**petrenko_dovidka.doc**): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, у якій працює(ють) автор(и)), електронна адреса автора(iv)), поштова адреса чи відділення «Нової пошти», контактні телефони.
- 3) відсканований чек про оплату публікації (**petrenko_oplata.pdf**);
- 4) відскановану рецензію-рекомендацію наукового керівника, засвідчену печаткою установи, де він працює (для аспірантів і дослідників, які не мають наукового ступеня) (**petrenko_rez.doc**).

VI. КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Редакція збірника «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)»,

вул. К. Острозького, 32, корп. 1, каб. 313, м. Вінниця, Україна, 21001.

Телефон: (0432) 27-55-89.

<https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo/> – сайт збірника, який містить: політику (мета та завдання) наукового видання; склад редакційної колегії; процедуру рецензування та дотримання редакційної етики; порядок оформлення та подання публікації для оприлюднення;

<http://www.vspu.edu.ua> – сайт університету, де в рубриці «Оголошення» розміщено інформаційний лист, а в рубриці «Наукова робота» – архів випусків збірника;

paukovizar@gmail.com – електронна адреса редколегії для надсилення матеріалів.

Контактні телефони:

(0432) 27-55-89 (деканат);

067 878-62-11 (Раднєвич Юлія Сергіївна – технічний редактор).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 36

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **І. Я. Завальнюк**
Заступник головного редактора – **І. В. Гороф'янюк**
Відповідальний секретар – **Л. В. Прокопчук**
Літературний редактор (англійська мова) – **І. Д. Забужанська**
Технічний редактор – **Ю. С. Раднєвич**

Підписано до друку 07.07.2023 р.
Формат 60x84/8
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman. 20,75 ум. др. арк.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 3506 від 25.02.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 52-08-64, 52-08-65
<http://www.planer.com.ua> E-mail: sale@planer.com.ua